

Someron Joulu 1989

PÄÄTOIMITTAJA	SIRKKU KURKIKANGAS
TEKNINEN AVUSTAJA	KAILINNIÄ
TAITTO	TAPIO VAPAASALO
PIIRROKSET	HEIKKI PAAKKANEN
LEVIKKI	KYLLIKKI KUJANPÄÄ
ILMOITUKSET	TAINA LAMPILA
KUSTANTAJA	SOMERO-SEURA
PAINO	SOMERPAINO OY
KANSIKUVA	LYYLHONKIO

**HYVÄÄ JOULUA
ASIAKKAILLEEN TOIVOTTA**

**Palakauppa
TUUL-ARJA**

puh. 46 347

Ilo on sopivat kengät

**Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta**

kenkäpiste Härkönen

puh. 45 216

**HYVÄÄ JOULUA
toivottaa**

Someron Puutarhapalvelu

Kassatie 3 puh. 46 302

**Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
kaikille asiakkailleen toivottaa**

Jussin Baari
puh. 45 443

**Hyvää Joulua ja
Onnea Uudelle Vuodelle
toivottaa asiakkailleen**

Sometar

puh. 45 530

**Hyvää Joulua
toivottaa**

**Someron
Fysioterapia**

puh. 47 047

**Haluatteko yksilöllistä palvelua hiusasioissa.
Tervetuloa meille. JOULUTERVEISIN**

parturi-kampaamo

Raija Tapio

ja tytöt

☎ 45 898

Aukioloajat:
ti—pe 9—18
la 8—14

Hyvää Joulua

**Mikkolan Kukkakauppa ja
hautaustoimisto**

Puh. 45 092

Caratia

Hyvää Joulua

Caratia

*Someron
Hello ja Hei!-Hitta*

Puh. 45 358

Caratia

Caratia

HYVÄÄ JOULUA

**Someron
Optikka**

Joensuuntie 31
31400 SOMERO. Puh. 924-46133

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTA**

ROPPILAN KROUVI

puh. 45 421

TOIVOTAMME KAIKILLE

HYVÄÄ JOULUA

sekä

ONNELLISTA UUTTA VUOTTA!

© Kumi ja PUU Oy

**Tmi
KUISMA**
SOMERO ☎ 46 891

Rauhallista Joulua asiakkailleen toivottaa puh. 47 230	HYVÄÄ JOULUA toivottaa SOMERON KEMIKALIKAUPPA puh. 45 217
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa LENINKI JA ASUSTE puh. 45 410	SOMERON PIKA-PESU kemiallista ja valkopesua puh. 45 722
HYVÄÄ JOULUA JA ONNELLISTA UUTTA VUOTTA SOMERO puh. 924/46222	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta kaikille Farkkuasiakkaille! puh. 46 343
HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTA J. M. TUOMINEN Ky	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta MARIINA-ASUSTE Rantanen & Kavander puh. 45 634
 Hyvää Joulua toivottaa JALKINELIIKE V. PELTOMÄKI puh. 45 075 Kenkiä — laukkuja — käsineitä — sukkia	Hyvää Joulua Arvo Virtanen oy puh. 45 688
HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTA Forssan Varaosa Ky Puh. 46 818	Hyvää Joulua toivottaa VALOKUVAAMO REINO LUITPARO KY

Sisällys tänä jouluna

<i>Severi Parko</i>	Tuomisen Taunon tuvassa	2
<i>Tuula Kämi</i>	Pajulan koulupiirin paikannimet	4
<i>Lauri Pohjakallio</i>	Someron vanhin keihäänkärki	10
<i>Kaari Utrio</i>	Lounais-Hämeen keskiaikainen elämä	11
<i>Mauno Kangas</i>	Kiveen veistetyt kuvat	15
<i>Maiju Avellan</i>	Vanhan ajan elopäivä	17
<i>Ester Ahokainen</i>	Oli kerran...	20
	<i>Iso pyörä kirkonmäellä</i>	21
<i>Kyllikki Kujanpää</i>	Opettaja Pietari Sorma, kasvattaja ja pitäjäläisten luottamusmies	22
<i>Toivo Sorma</i>	Isäni Pietari Sorma pyöräretkellä v. 1890	24
<i>Matti Immonen</i>	100 vuotta Kirkonkoulua	26
<i>N. W. Avellan</i>	Muistoja Somerolta 1900-luvun alkuvuosilta	28
<i>Anne Avellan-Koskinen</i>	Steinerkoulun erityispiirteitä	30
<i>Kaarina Pollari</i>	Lehtisen vaiheilt ylipäättäs ja murtovarkaist erikses	31
<i>Alpo Maasilta</i>	Juoten Niilon tarinoita	33
<i>Arvo Saura</i>	Iso Mikko	35
<i>Matti Torkkomäki</i>	Someroni maisema	36
<i>Kaija Parko</i>	Tiilitehtaan lenkki	40
<i>Lisa de Gorog</i>	Muistelmia 1930-luvun Joensuusta	41
<i>Eenokki</i>	Jouluko	44
<i>Arja Torkkomäki</i>	Hollantilainen joul	45
<i>Martta Pyhänniska</i>	Taiteilija ja hänen yleisönsä: rakkauden ja vihan täyttämä suhde	46
<i>Irja Bergman</i>	Keitä me olemme	48
<i>Antti Toukkari</i>	Mutakuonot	49
<i>Arvo Lindgren</i>	Vilukselan kylässä	50

Entisaikain huone-elanto Tuomisen Taunon tuvassa

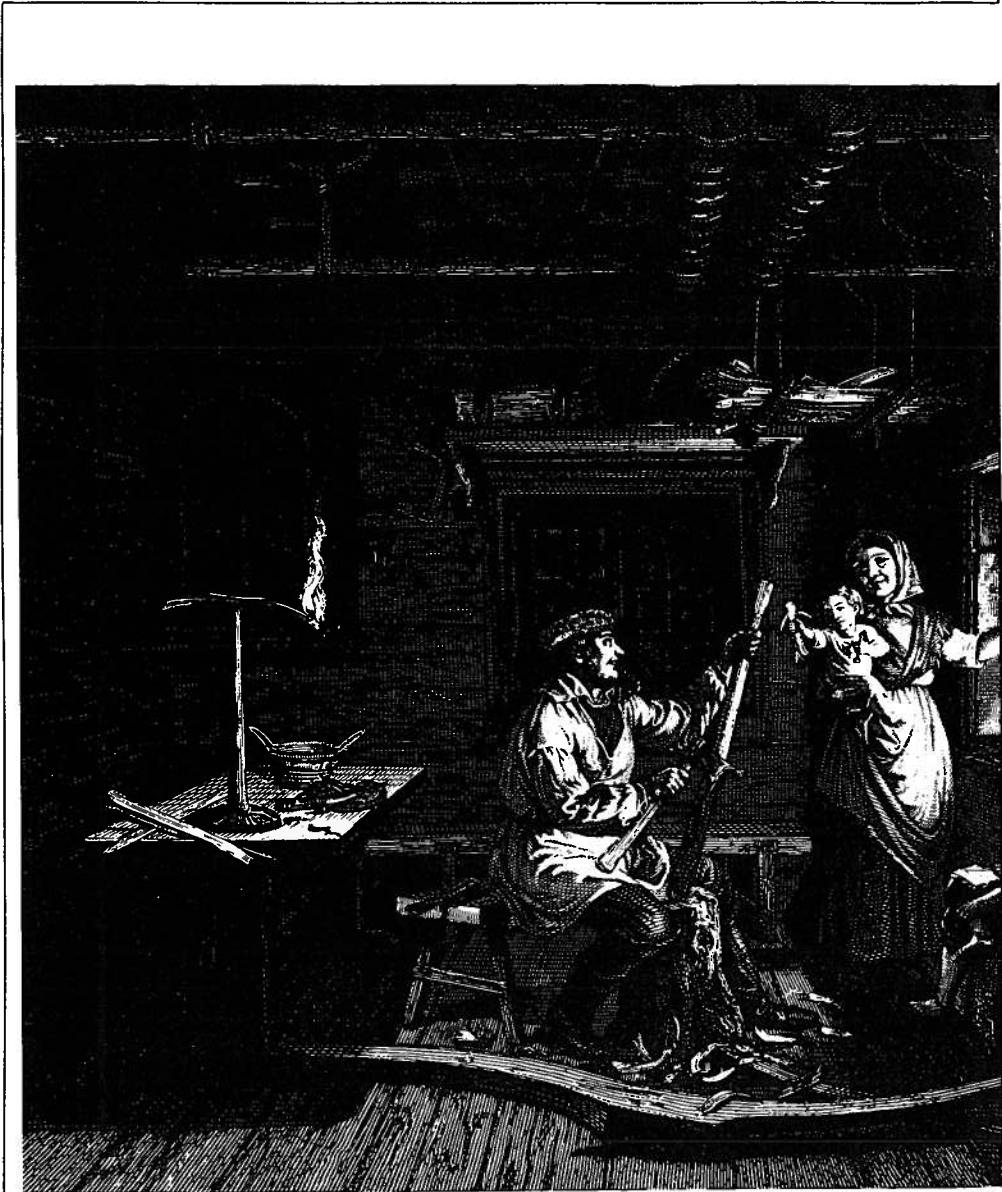
SEVERI PARKO

Professori Severi Parko on viime vuosina kirjoittanut sarjan lastuja, joissa hän tarkastelee lapsuutensa maisemaa ja nuoren mielen kasvamista taiteen maailmaan. Tässä talvi-illan tarinassaan hän erittelee vanhaa R. W. Ekmanin maalausta ja Matti Karjanojan valokuvaa.

1870-luvulla painettiin F. Tilgmanin prässissä Helsingissä teräspiirrosta »Someron pitäjässä: Talvi-ilta». Se oli valittu kuvitukseksi Z. Topeliuksen teokseen »En resa i Finland — Matkustus Suomessa». Laatan oli kaivertanut A. Wegwer R.W. Ekmanin alkuperäismaalauksen mukaan. Kuvasta tuli, paitsi suosittu, muutenkin klassillinen. Sommittelu oli hinkattu asetelmalliseen sopusuhtaisuuteen. Se ei perustunut välittömään havaintoon, vaan taiteilijan aikaisemmin käyttämiin aiheisiin.

Somerolaisessa tuvassa vallitsee puolipimeä, italialainen chiaroscuro. Henkilöt ja esineet piirtyvät kahden tulen hohteessa. Ensisijaisesti valaisee liesi oikealta, toissijaisesti päre vasemmalta.

Mekkopukuisella isännällä on karvalakki ja saappaat. Hän on istahtanut hakkuutukin ääreen veistämään kirveellä jotain tarvekalua. Kesken puhdetyön mies katsoo mai-reasti vaimoonsa, joka seisoo ja vastaa katseeseen hymyllä. Emäntä pitää toisella käsivarrella pitkäkolt-tuista tyttöstä, toisella hämmentelee kraakussa roikkuvaa pataa. Hänen paidanhelmuksensa on poimutettu kuin doorilainen kiton. Paljasjal-

R. W. Ekmanin maalaus

Someron pitäjässä: Talvi-ilta

Somero socken: En vinterkväll. Distrikt de A.

Tidningsförs F. Tilgmann. Esthous.

 HYVÄÄ JOULUA toivottaa valtuutettu ASKO-myyjä Someron ASKO Huonekaluliike puh. 45 125	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta SOMERON HUOLTO OY
HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTA KUKKAKESKUS puh. 45 385 ja 45 293	Puutavaraliike E. HAKALA Sahattua ja höylättyä puutavaraa, suoritetaan rahtihöyläystä, kuivataan asiakkaiden puutava- raa. PUH. 42 867
Saarinen & Kyyrä Oy Vesijohtoalan erikoisliike	 HYVÄÄ JOULUA JA ONNELLISTA UUTTA VUOTTA Kampaamo Leena Laine puh. 45 164
Hyvää Joulua toivottaa 	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta NURMEN SAHA JA MYLLY Somerniemi — puh. 42 958
HYVÄÄ JOULUA JA ONNEKASTA UUTTA VUOTTA asiakkailleen ja tuttavilleen toivottaa Liisa Ylitalo Käsithö ja Lahja VALTAHARJUN LIIKETALO Puh. 45 212	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa Härmän Kauppa puh. 45 404
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta P. TOIVOKOSKI Terttilä, puh. 43 415	Hyvää Joulua toivottaa KAMPAAMO EEVA Urheilutie 23 puh. 45 441

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA**

VALINTA MÄKINEN

Somerniemi
puh. 42 674

*Hyvää Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta*

Keskus-Valinta

puh. 45159

***Hyvää Joulua**
Kiitämme kuluneesta vuodesta.
Onnea Uudelle vuodelle.*

**Lue laatua elämääsi,
pyhinä on siihen
paljon aikaa.**

Rauhallista Joulua

SOMERON KIRJAKAUPPA

**Hyvää Joulua ja
menestyksellistä Uutta Vuotta
toivottaa asiakkailleen**

**LEHTOSEN
KASVATUSKANALA**

**Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta**

**toivoo
RAUTA- JA
PELTINELIÖ OY**

puh. 45 929

AEG

AEG-TELEFUNKEN
Laadukas siksi edullinen

AEG-TELEFUNKEN -ammattiliike

Someron Sähkö & Kone

A. Wegerin piirros

Somero: Viikko d'hiver

kainen poika nököttää muurin jalustalla tavaamassa lukutikun avul-la.

Harvoja lastuja, esiin otettuja työkaluja ja puutavaraa lukuun ottamatta järjestys on rikkeetön. Kun vielä ikkunanpäällyshyllyllä hämmöttävät raamattu, virsikirja sekä pläkipullo sulakynineen, voi vakuuttua että talonpoikaisperhe on ahkera ja siisti, tietoa kunnioittava ja Jumalaa pelkäävä. Niinpä sille on siunaantunut maallista onnea. Tuvan hämärässä laessa, orsien varassa, lepää kaksi täyttä leipävarasta.

Ekman maalasi taulun suuren nä-länhädän jälkeen. Yksi sen esitöistä »Huone-Elanto Someron pitäjäs-tä» julkaistiin teoksessa »Finska folkdräfter - Suomenmaan kansan-pukuja» täsmälleen katovuonna 1867.

Hovimaalari on lavastanut maa-laistyyppit idealistiseen kuvaelmaan. Miten etäälle teräspiirros on loiton-tunut somerolaisesta arkitodellisuudesta? Näkyykö yhtään paikallista tuntomerkkiä? Lattialle kuvan ala-reunaan on sijoitettu käyrästä puus-ta veistetty pitkulainen teelmä. Sen taiteellinen tarkoitus on kiinteyttää kompositiota. Lisäksi sillä on täyty-nyt olla käyttötarkoitus. Luulen et-tä valmisteilla on härkäparin ies. Somero tunnettiin vahvoista mutta hitaista vetojuhdistaan 1920-luvulle saakka. Minun kotitalossani oli härkäpihatto.

Grafiikanlehden välittämä kuva maanviljelijän matalasta majasta ihantelee »turmeltumatonta kan-saa». Se on mustavalkoisenakin imeläksi soinnutettu. Omat muisti-kuvani lapsuuden tuvansisustoista ovat samalla tavoin makeita. Niissä maistuu Haakenperin Eevan marja-mämmi, Laakson Emman toppaso-keri, kadotetun paratiisin maito ja hunaja.

Robert Wilhelm Ekman tuli So-merolle 10-vuotiaana. Hän oli jää-

nyt orvoksi ja joutunut rikkaiden sukulaisten armoille. Ävikin karta-non ja lasitehtaan herra, kapteeni Wilhelm Gadolin otti pojan kasva-tikseen, mutta kohteli tätä kaltoin. Robert yritti hukuttautua jokeen Sillanpään rannassa. Jo 15-vuotiaana Ekman lähti Somerolta. Myöhemmin hän lienee palannut käymäselstään paikkakunnalle.

Lukemista harjoitteleva poika on se teräspiirroksen henkilö, johon minä voin samaistua. Epäilemättä myös Ekman tunsin niin. Olemme olleet lapsia, olemme pöntänneet läk-syjä. Henkisen työn tekijän on vai-keampi kuvitella itsensä aikuiseksi häränajajaksi tai voinkirnuajaksi. Sitä paitsi poika ei näytä kansatie-teellisellä pukunukelta niin kuin vanhempansa.

Hyväpaiset pojat, jotka kasvoi-vat herraskartanoissa tai niiden alustalaismökeissä, ohjautuivat eri-laisille urille. Jälkimmäisestä ryh-mästä nousi kapinamiehiä 50 vuotta suurten nälkävuosien jälkeen. Kaik-kea ei kuitenkaan ole määrätty en-nakolta. Edvard Gylling, sosialisti-johtaja ja kansankomissaari, oli Långsjön kartanon sukua. Minun lapsuudessani siitä mainittiin kuis-katen.

Ajat ovat muuttuneet. Tämä kir-joituskun oli ehtinyt lojua pari vuot-ta laatikossa, kun somerolaisen talvi-illan idylli sai uuden taiteelli-sen ristivalaistuksen. Valokuva-näyttelyssään Matti Karjanoja rin-nasti Ekman-Wegerin piirroksen tu-vansisustaan, jossa Elina ja Tauno istuvat loisteputken ja televisioruu-dun välissä.

Pajulan koulupiirin paikannimet

TUULA KÄMI

Pikku-Häivikäs, Komperi ja Routtupelto ovat Kultelan kylän ja Pajulan koulupiirin paikannimistöä, jota Somero-Seuran puheenjohtaja Tuula Kämi esittelee tänä jouluna. Tuula Kämi on kartuttanut Pajulan ja Kivisojan tunte-musta Someron Joulun kah-
dessa edellisessä numerossa.

Kerättyäni Pajulan koulupiirin paikannimistöä lähinnä kesällä 1980 kerroin Pajulan kylän, Vahli-onkulman, Korvenkulman ja Ki-visojan paikannimistä Someron Joulussa 1980 ja 1981 sekä Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Mu-seoyhdistyksen vuosikirjassa 50-1981. Vielä on jäljellä luoteinen kolikka Pajulan koulupiiristä, Kul-telan kylään kuuluva osa, lähinnä **Vanhan Torrontien** lähiseudut. Niinpä jatkammekin nyt matkaa Torronmyllyltä Vanhaa Torrontietä pitkin Härkätielle ja sitä seurailen pienen matkaa taas Kultelan ja Pa-julan rajalle, Rajakuusenahteelle.

Torronmylly eli Myllyharja on paikannimenä mainittu jo keskia-jalla. Torronmylly on sijainnut neljän kylän rajapisteessä, Someron Pajulan, Kultelan ja Laitiaisten se-kä Tammelan Torron kylän leik-kauspisteessä. Torronmylly oli ni-mensä mukaisesti vanha jalkamyl-ly, joka oli käytössä vielä 1900-luvun alussakin monen kylän jau-hojen jauhattajana. Pajulan kylästä johti Myllytie — nykyään jo metsit-tynyt polku — Torronmyllylle.

Torronmylly kuului osana **Mylly-pakankulmaan**. Myllypakka on puolestaan saanut nimensä Pakka-lan talosta, joka on alkuaan ollut suurehko Koivulan tilaan kuuluva

torppa. Koivulan torppia olivat myös lähellä sijaitsevat **Ahola ja Koskiranta**. Koskiranta oli lohkaistu Pakkalasta. Aholassa puolestaan sijaitsi sen ajan terveyskeskus — Aholan Maijan hieromasauna, jon-ne Pajulan kylästä kulki halki met-sien **Saunakatu**².

Torronmyllyltä lähdetään jatka-maan matkaa kohti Kultelaa. Van-han Torrontien oikealle puolelle jää **Luukon** talo, alkuaan Laitiaisten Harjun kartanon suuri torppa. Tien vasemmalla puolella on **Pässi** -niminen pelto. Pässissä on paikka, josta sanottiin: »Mää olin Pässin vattan alla.» Pässiin kuuluvat sekä Luukon Pässi että Kalle Pirttilän peltoihin kuuluva Pässi. Tiellä kul-jetaan **Pässinahteen** kautta.

Luukkoa vastapäätä olevalla mäellä tien vasemmalla puolella on **Lähteenmäen** talo, ja melko pian sen jälkeen pistää tien oikealle puo-lle tie, joka vie **Lähteenmäensuo** -nimiselle pellolle.

Pässi-pellon jälkeen on Kultelan puolella **Saksanheinäsuo**, joka muodostaa mutkan Pajulan ja Kul-telan kylien väliseen rajaan. Koko **Heinäsuo** -alue on suuri, entinen 1700-luvulla jaettu niittyalue. Aluetta halkoo **Heinäsuojoja**, ja niittyalueesta omistavat maita Pa-julan Saksa, Kultelan Lindberg, Kenno, Pirttilä ja Hurri sekä Vilja-nen. Tarkoitus oli ollut isonjaon yhteydessä vaihtaa maita, niin että Saksanheinäsuo olisi myös tullut Kultelan puolelle, mutta asiasta oli tullut riita ja rajaan jäi mutka.

Saksanheinäsuon ja Torrontien välissä on **Routtupelto**, joka pistää Heinäsuosta kohti Torrontietä. Routto-sana tarkoittaa riu'uista tehtyä haasia, jossa kuivatettiin herneitä, perunanvarsia, pellavia ja tilapäisesti elojakin³.

Torrontie kulkee pian aivan **Vehkojan** talon pihan lävitse. Vehkojan talon ensimmäinen asuja on ollut savenvalaja Johan Roos, toinen

Malakias Kivirasi ja kolmas Kalle Kärvälä, joka sittemmin muutti su-kunimensä Vehkojaksi. Nykyisin talo kuuluu Paavo Pajuselle, mutta on autiona. Vehkojan kohdalla ties-sä on aikamoinen »Vehkojanahre». Vehkojanahre oli entisinä aikoina paljon jyrkempi kuin nykyisin. Ah-teen alla oli **Helvetinrotti**. Vehko-
jan takana on **Pikkulato**, joka si-jaitsee **Hurrinvehkoja** -nimisessä pellossa. Hurrin talo sijaitsee Kul-telan keskustassa ja on yksi Kultelan vanhimpia taloja. Ilmeisesti sillä on ollut niittymistusta täällä Kultelan perukoilla. Hurri-sana tarkoittaa ruotsalaista. Hurrinvehkoja ulottuu kauas luoteeseen ja myötäilee **Vehkojaa**, ojaa. Hurrinvehkojasta lou-naaseen sijaitsee **Koivistonsuo** -niminen pelto.

Jussinsuolta Keinumäelle

Kun Vehkojanahteesta nousee seuraavan ahteen päälle, on siinä **Kiviniemen** talo. Tällä kohdalla on **Jussinsuo**, joka myös on osa samaa Heinäsuota. Se on kai saanut ni-mensä siitä, kun se on suon laidalla asuvan »Mettäjussin» eli Juha Ta-kamaan kuokkima. Suon laidassa on myös ollut »Mettäjussinmökki». Mettäjussi eli erakkona mökissään 1900-luvun alussa.

Kivinieman talon lähellä on **Sau-napelto**. Saunapellosta itään sijait-see **Pikkuniittu**, ja melko lähellä on **Kalliolan** paikka. Kalliolaan vasta-päätä sijaitsee Paavo Pajusen talo, ja Kalliolan jälkeen tien vasemmal-la puolella on **Juotenpään** pelto. Juote eli Juotti-sana tarkoittaa täs-sä yhteydessä kaiketi suonotkoa. Juotenpään ja Heinäsuon-alueen vieressä sijaitsee Kalle Pirttilän hil-jakkoin raivattu alue, pelto nimeltä **Raivio**. — Juotenpään pellon jäl-keen onkin vastassa Kalle Pirttilän talo **Suonkurkku**, joka samoin kuin Juotenpää-nimi kertovat samasta asiasta: suuren suoalueen loppumi-

Kun ols joulukim palamatoij
ja uus vuas menis ilmav
valkjav vaaraa

toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN

 HÄMEEN-UUDENMAAN
VAKUUTUSYHDISTYS

Lähipuhelu on sydämenasia.

Nopeasti soitettu, mutta niin tärkeä lähipuhelu on halpaa huvia. Lantilla puhut asiat halki ja terveiset perille. Ja sen jälkeen tuntuu niin hyvältä, että Lisätietoa lähisoittojen hinnoittelusta saat omalta puhelinaltokseltasi. Soitellaan.

 Soittele joulu-tervehdyksesi!

SOMERON PUHELINOSUUSKUNTA
Puh. 46 441

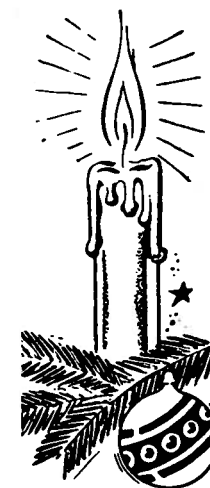
Somerolainen Lahjatalo

- **pehmetä paketit** pukinkont-tiin koko perheelle. Matka-huovat, yöpaidat, kerrastot, joulullinat käärittään jouluun.
- **parfyymit, deodorantit, salp-puat, plenten lelut ja pelit.** Ai-kuisille käytännöllistä, totta-kai. Lahjapulmasi ratkeavat parhaalla tavalla.
- **kodin pienkoneet, työkalut, urheiluvälineet, joulukäärei-siin, musiikkilahjat, levyt ja kasetit,**
- **parhaat joulukerkut osuus-kaupasta perinteisesti. Tar-jouksistamme saat selvää säästöä, joulurahaa muihin menoihin.**
- **tule joulu-ostoksille osuuskauppaan meillä palvellaan. Tervetuloa.**

 SOKOS-HALLI

Toivotamme
Hyvää Joulua
ja Onnellista
Uutta Vuotta

Tiltoimisto Torkkola Oy
Someron Autokoulu Oy
Someron Kiinteistökeskus Oy

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

 SOMERON OSUUSPANKKI

 KANSALLIS-OSAKE-PANKKI
Somero

 SOMERON SÄÄSTÖPANKKI

HYVÄÄ JOULUA
JA
ONNELLISTA UUTTA VUOTTA

Muotitukka

Irma Mäntylä

Joensuuntie 5

puh. 47169

 **Grilli
KIPSA**

Palvelee
Joulunakin

Hyvää Joulua toivottaen
KIOSKIKOLMIO

**TILITOIMISTO
EKONOMIA**

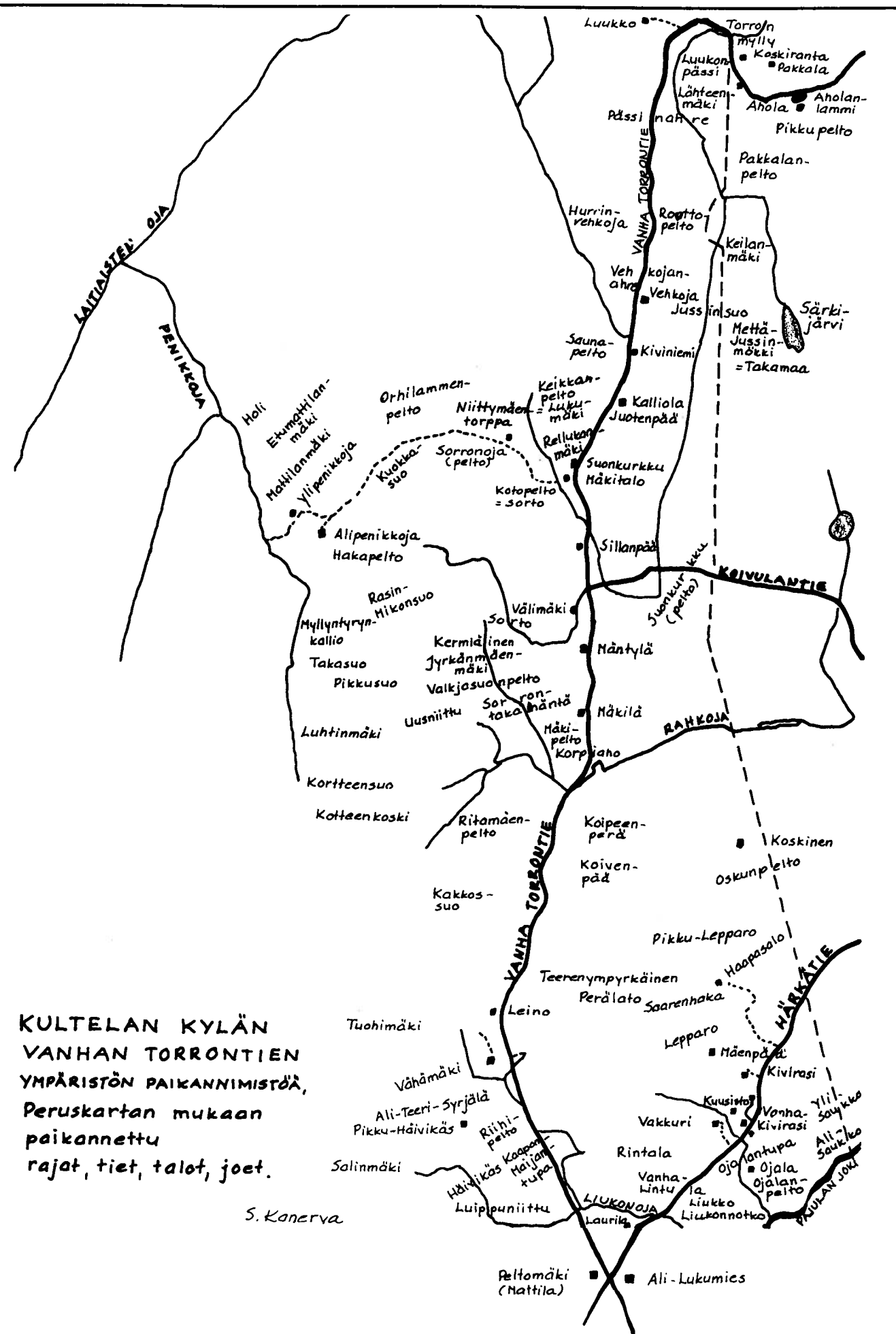
hoitaa maatalous- ja liikekirjanpidot, tilin-
päätökset sekä veroilmoitukset
asiantuntemukella.

Yhteys ekon. Kalle Älli puh. 45 183
klo 10–12 Rantatie 10 C 17.

KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA
JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE

 Teeriharju

huvikeskus

sesta tähän. Suonkurkkua vasta-päättä on **Rellukanmäki**. Mäen ete-läpuolella on 1800-luvulla asunut Rellu-Eeva.

Rellu-Eevasta muistetaan sen ver-ran, että hän oli yksinäinen nais-henkilö ja hänellä oli kansan kerto-man tarinan mukaan sellainen tapa, että hän iltaisin lämmitellessään pe-sässä olevan tulen loisteessa samalla etsi ja tappoi paidastaan kirppuja. Siinä kai oli sitten tullut joku vahin-ko ja hän oli palanut mökkinsä mu-kana. Vielä 1940-luvun alkupuolel-la olivat mökin rauniot näkyvissä ja vähän alempana muutama peltosar-ka.

Suonkurkun jälkeen tien oikealla puolella on **Mäkitalo** (Kenno) ja Mäkitalon ympärillä oleva pelto, **Kotopelto** eli **Sorto**. Sorto-sana tar-koittaa uudisraivausta. Sortaa = äestää uudismaata ensimmäisen kerran. Mäkitalon takana Kotopel-lon jäljessä sijaitsee **Keikkonpelto** eli **Lukumäki** (Kultelan Mattilan maita).

Mäkitalon kohdalta lähtee metsä-tie, joka vie **Penikkojankulmalle**, **Penikkojantie**. Sen oikealle puolelle jäävät **Niittymäenpelto** ja sen jatko-na **Vääräpelto** sekä **Niittymäen** enti-nen torpanpaikka. Tien vasemmalle puolelle jää pitkä kapea pelto, jon-ka nimi on **Sorronoja**. Vähän mat-kaa Sorronojasta luoteeseen sijait-

see **Kuokkasuo** lähellä Penikkojan-tietä ja tiessä onkin tässä kohdassa »**Kuokkasuonahre**». Penikkojan-tien oikealla puolella vilahtaa **Orhi-lammi** ja kaksi **Orhilammenpeltoa**. Orhilampeen on isonvihan aikana venäläinen hevonen hukkunut, siitä johtuu nimi: »Isonvihan ajan on ryssän orhi hukkunu ku juomahan veivät⁴.» Toisen tarinan mukaan härkäpari hukkui Orhilampeen ja se löydettiin Laukonlammesta Kul-telasta. Orhilammi mainitaan van-hana kylien — Kultelan ja Joen-suun — välisenä rajapaikkana⁵.

Kun vielä jatketaan jonkin mat-kaa, tullaan Penikkojan taloon. Pe-nikkojan talo ja koko **Penikkojan-kulma** on saanut nimensä **Penikko-jasta**, joka on Laitiaistenjoen sivu-haara. Penikkoja on Laitiaisten-joen penikka, siitä nimi. Tästä on olemassa tarinakin: Isonvihan aika-na kulkivat venäläiset yli ojan ke-vättälvella ja aikoivat palata takai-sin samaisen ojanpenikan ylitse. Pe-nikka olikin tulvinut, eivätkä venä-läiset päässeet takaisin⁶. — Penik-kojan taloja on oikeastaan kaksi: Penikkoja eli **Ali-Penikkoja** ja **Yli-Penikkoja**, joka peruskartassa on merkitty Suonpääksi. Vuonna 1786 perustettiin Kultelan takamaasta erotetulle liikamaalle Penikkojan uudistalo, joka kuitenkin vuonna 1792 liitettiin Jaatilan kylän taka-

maalle silloin perustettuun saman-nimiseen uudistaloon⁷. Nykyisin ra-ja kulkee Penikkojaa pitkin.

Perimätieto kertoo, että Penik-kojan alue on ollut vanhastaan - ai-nakin isonvihan aikana - Pappilan vanhaa piilopirttialuetta ja myös Tapani Löfvingin piilopaikkoja. Penikkojalta on kulkenut **Papin-kirkkopolku** pitkin Kailassuon lai-taa kohti Someron Pappilaa. Polun varrella on jyrkkä kallio, »**Surenpe-sänkallio**», jonka tuntumissa Tapa-ni Löfving majaili⁸. Penikkoja on syrjäisenä alueena soiden ja vain metsäpolkujen ja talvitieiden takana voinut tarjota hyvinkin verratto-man piilopaikan. Kunnon tietä ei Penikkojalle mennyt vielä 1900-luvun alussakaan, vain talvitie⁹. Pienehkön keskuksen Penikkoja on kuitenkin muodostanut, koska siel-lä on aikoinaan ollut **Keinumäki-kin**, jonne on 1900-luvun alkupuol-lella kerääntynyt nuoria Kultelasta, Torrolta, Laitiaisista ja Joensuusta.

Myllyntyryt ja Teerenmäki

Ali-Penikkojan talon vieressä on **Hakapelto** ja Yli-Penikkojan vie-ressä taas **Riihipelto**, Suonpään **Mäkikappala**, **Mattilanmäki** ja **Etu-Mattilanmäki** sekä näiden takana **Holi**-niminen pelto, jonka osat ovat

Vanha mylly Pajulan myllyojassa kevättulvan aikana. Valok. Aulis Juvonen.

Myllyn sisustaa. Oikealla turbiinin jäännökset. Valok. Aulis Juvo-nen.

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA**

**K-MAATALOUSKESKUS
M. LANDEN Ky**

Somerniemi, puh. 42650, 42165

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA**

KORVENOJA YHTIÖT

**AUTO KORVENOJA OY
FORSSAN AUTO OY
YHDYSLIIKENNE OY**

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA**

TOIVOKOSKI OY

puh. Terttilä 43 452

**JOULUPULLAT
HONGISTOLTA!**

Hongiston Leipomo

**toivottaa
Hauskaa Joulua**

Keidas keskellä Someroa

**Hyvää Joulua
monivuotisille asiakkailleen
toivottaa**

**Uimahallin kahvio
Arvola & Mod puh. 45 909
Tervetuloa uimaan ja viihtymään.**

**HYVÄÄ
JOULUA
TOIVOTTAEN**

Somerpaino oy

**SOMERON PAIKALLISLEHTI
SOMERO**

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta MARIINA-BAARI PUH. 47 147	ERKIN TV-HUOLTO Forssa Hämeentie 8 (916)21 250 Somero Joensuuntie 6 (924)46 311
Parluri - Kampasno <i>Bionne</i> Vanhatie 2 Somero puh.46966	<i>Lämpimät kiitokset asiakkailleni kuluneesta vuodesta</i> HYVÄÄ JOULUA JA ONNELLISTA UUTTA VUOTTA Leena Mäki Sapliini
Hauskaa Joulua <i>Valtahanju</i> SOMERO PUH.45176	MEILTÄ SAAT — Paljeovet — Rullaverhot — Kaihtimet HYVÄÄ JOULUA ASIAKKAILLEEN TOIVOTTAA SOMERON PALJEОВI om. A. Tammisto puh. 45 846.
Rauhallista Joulua asiakkailleen toivottaa SOMERON RENGAS	HYVÄÄ JA RAUHAISAA JOULUA Pertti Kanasuo Puh. 43 174 Somero
HYVÄÄ JOULUA toivottaa MERIVIRTA OY puh. 45 991	SÄHKÖTÖITÄ—VESILAITTEITA SÄHKÖ- ERKKI OY Puh. 45 339

Etuholi ja Takaholi. Holin takana Penikkojassa on Kirnukoski ja sen lähellä Nikunmäki. Kirnukoski on vanhoja rajapaikkoja sekin.

Penikkojan talosta etelään jonkin verran sijaitsevat Raitasen ja Haapamäen talot. Haapamäen vieressä on Myllyntyrynkalio (tyry = pato), jonka osia ovat Etumyllyntyry ja Takamyllyntyry. Näistä etelään päin sijaitsevat Pahasuo ja Pikkusuo. Pikkusuo on jälkeen tulevat vastaan Uusniittu ja Luhtimäki-nimiset pellot. Luhtimäen pellon vieressä on myös Luhtimäki, mäki.

Penikkojalta kaakkoon päin löytyvät Kotosuo ja Karvarinmäki. Karvari tarkoittaa nahkuria!

Kun Penikkojantietä palaillaan Mäkitalon kohdille ja jatketaan matkaa eteenpäin pitkin Torrontietä, ollaan pian entisen Sillanpääntuvan kohdalla. Sillanpäästä lähtee polku »Valkjasuolle», jossa on palanut kesät, talvet. Tästä nimi. »Valkjasuon» takana on Teerenmäki -niminen metsä. »Valkjasuon» eteläpuolella on Jyrkänmäki ja sen eteläpuolella Kermiäinen, pieni pelto.

Torrontiestä lähtee vasemmalle Koivulantie, jota pitkin pääsee Torkkomäen kohdille Pajulaan. Pien tienristeyksen jälkeen tulee vastaan Välimäen tupa ja tien vasemmalla puolella Sorto-niminen pelto.

Samoilla paikoilla on Mäntylän talo. Mäntylää vastapäätä tien toisella puolella on Suonkurkku-niminen pelto, joka jatkuu Mäntylän Komperina, lähellä on myös Komperinmäki.

Mäntylän jälkeen seuraa Mäkilän talo, jonka vieressä on Mäkipelto. Mäkipelto sijaitsee Ritamäen alla. Jonkin matkaa eteenpäin on tiessä »Levonahre» ja samoilla kohdilla Levonpelto eli Levonalusta Rahkojan varrella. Pelto muuttuu Pajulan puolella nimeltään Rahkojanpeloksi. Levonahteesta itään on pieni pelto nimeltä Kaukainenkytö, vanhaa kaukoviljelystä ilmeisesti. Levonpellosta pistää pohjoiseen päin Koipeenperä-niminen pelto, ja sen jatke on puolestaan Koivenpää. Peltojen taakse jää Pyrinteenmäki-niminen metsä, vanhoja lintujenpyydystyspaikkoja ehkä.

Rahkoja jatkuu Torrontien toiselle puolelle ja haarautuu siellä useiksi latvahaaroiksi. Näiden Rahkojen loppujuoksujen varsilla on seuraavia peltöjä: Mäkilän Kermiäinen, Jyrkänmäenmäki ja -pelto, Riukupelto, etelään päin sijaitsevat Ritamäki ja Ritamäenpelto sekä näistä vielä etelään Kakkossuonpelto ja pohjoiseen Rasinmikonso.

Eteenpäin mennessä on tien oikealla puolella vastassa taas Uuslato

ja tien vasemmalla puolella Teerenympyrkäinen-niminen pelto, selvästi muodon mukaan nimensä saanut pelto. Uusladon jälkeen tien vasemmalla puolella on Tuohimäki tai Hurrin Tuohimäki, ja näistä pelloista länteen päin sijaitsee suuri suoalue, Kailassuo, jonka keskipaikassa, ikään kuin solmukohdassa, on Kotteenkoski, sula paikka, jossa vesi lirisee kovimmillakin pakkasil-¹⁰.

Tuohimäen kohdilla on Vähämäen vaarin vanha rakennus, nykyisin Leivon talo. Vähämäkeä vastapäätä on tien toisella puolella Perälato-niminen pelto. Sen jälkeen on tien varrella ollut Kaaponmajantupa, mäkitupa, ja tämän läheisyydessä, vähän kauempana tiestä Ali-Teeri-Syrjälän talo. Talon ja tien välissä sijaitsee Rihipelto ja siitä etelään päin Hakapelto ja edelleen etelään Häivikäs. Häivikkään vieressä on melkoisen iso pelto, Luippuniittu, josta osa kuuluu Syrjälälle, osa Palanderille¹¹. Syrjälästä länteen sijaitsevat Pikk-Häivikäs ja Salinmäenpelto (Sadinmäki).

Ali-Teeri-Syrjälän taloa vastapäätä tien toisella puolella on Murronmäenpelto ja sen takana Murronmäki.

Nyt ollaankin Härkätien ja Torrontien risteyksessä: matkaa voi jat-

»Vehkojanahre». Valok. Tuula Kämi.

Yli-Penikkoja 1982. Valok. Tuula Kämi.

kaa tästä Joensuuhun, Pajulaan tai Hirsjärvelle ja Ihämäkeen. Lähellä risteystä, siitä vähän Joensuuhun päin sijaitsee **Peltomäen** talo (Mattila).

Vakkurin vakka

Lähdetään jatkamaan matkaa Pajulaan päin, sillä koulupiirin vanha raja on kulkenut Torrontieristeyksen paikkeilla. Tien vasemmalla puolella sijaitsee **Laurilan** talo, oikealla puolella taas **Ali-Lukumies ja Kaunela** (Sjöblom). Lukumies on Kultelan vanhimpia taloja. »Vuonna 1539 oli Kultelassa kolme taloa: Hurri, Teeri ja Vakkuri (Markku Aukustipoika). Vuonna 1542 Vakkurista erotettiin Laurila (Lauri Sipinpoika) ja vuonna 1549 erotettiin Laurilasta Lukumies (Heikki Tuomaanpoika)¹². »Lukumias oli veronkantaja ja Vakkuri mittas», kertoo vanha tieto¹³. Tällä hetkellä Kultelassa on kaksi Lukumiestä, Ali-Lukumies, ja lähellä Kultelan keskusta sijaitseva **Yli-Lukumies**.

Laurilan talon takana on **Haankuokkamaa**-niminen pelto, ja sen takana **Laurin talo**, entinen työmiehen rakennus, joka on aikoinaan kuulunut Laurilaan. Laurilasta lähtee kärrytie, joka johtaa **Kiusaanperään** isolle pellolle. Lieneekö nimellä jokin yhteneväisyys melko lähellä

sijaitsevan Kivisoja-Kiusaan kanssa! Laurilan jälkeen on Ryhäsen talo.

Pian ylitetään **Liukonoja Liukonnotkon ja Liukonahteen** kautta. Tien oikealla puolella on **Liukonpelto**. Liukko-sanasta on olemassa kansan suussa syntynyt selitys: »Sen verran kuiva, mutt isov vesen aikaan virta menee. Se on liusto lusteri¹⁴.»

Liukonpeltoa vastapäätä tien vasemmalla puolella on **Rintalanpelto** ja pellon laidassa **Rintalantorpanpaikka**. Ville Rintala ei halunnut ostaa torppaansa itsenäiseksi ja alue siirtyi Vakkurille. Nykyisin se on Vianderien omistuksessa. Seuraavaksi tien vasemmalla puolella on **Vanha-Lintula**, itsellispaikka ennen vuotta 1918. Heti Vanha-Lintulan jälkeen on **Jokisen** talo ja vastapäätä tien oikealla puolella **Ojalanpelto** ja pellon laidassa Härkätien sivussa **Ojalantupa** sekä vähän kauempana **Ojalan** talo (Kankare). Ojalan talo oli alkuaan opettaja Kustaa Hossin 1900-luvun alkupuolella rakentama talo. Ojalan alapuolella ja Ojalasta Pajulan rajalle päin aivan Pajulan rajaan kiinni ulottuen sijaitsevat suurehkot pellot **Yli-Saukko ja Ali-Saukko**, molemmat ovat selvästi Piksämäen niitun jatketta.

Vanha-Lintulan talosta jonkin

matkaa eteenpäin on tien vasemmalla puolella **Vakkurin** talo. Vakkurin talon vanhin rakennuskeskus on sijainnut lähellä Suulinkia Kultelan kylän toisen neljäntienristeyksen tuntumissa. 1940-luvulla päärakennus on siirtynyt nykyiseen paikkaansa. Vakkuri-nimen on ajateltu saaneen alkuperänsä vakka-sanasta. »Vakkuri-nimisiä taloja on eri puolilla Länsi- ja Lounais-Suomea, mm. Kauhajoella on Vakkuri-niminen kylä. Somerolla tuntuvat Suur-Uskelan miesten antamilta nimet Kollarinniittu, Ramsioja ja Vakkuri. Lähtökohtana saattaa olla Perniön Vakkuri. Eteläisellä Somerolla on laaja yhteismaa-alue, jota kutsuttiin Vakkurinmaaksi tai Vakkurinpyöliksi¹⁵.»

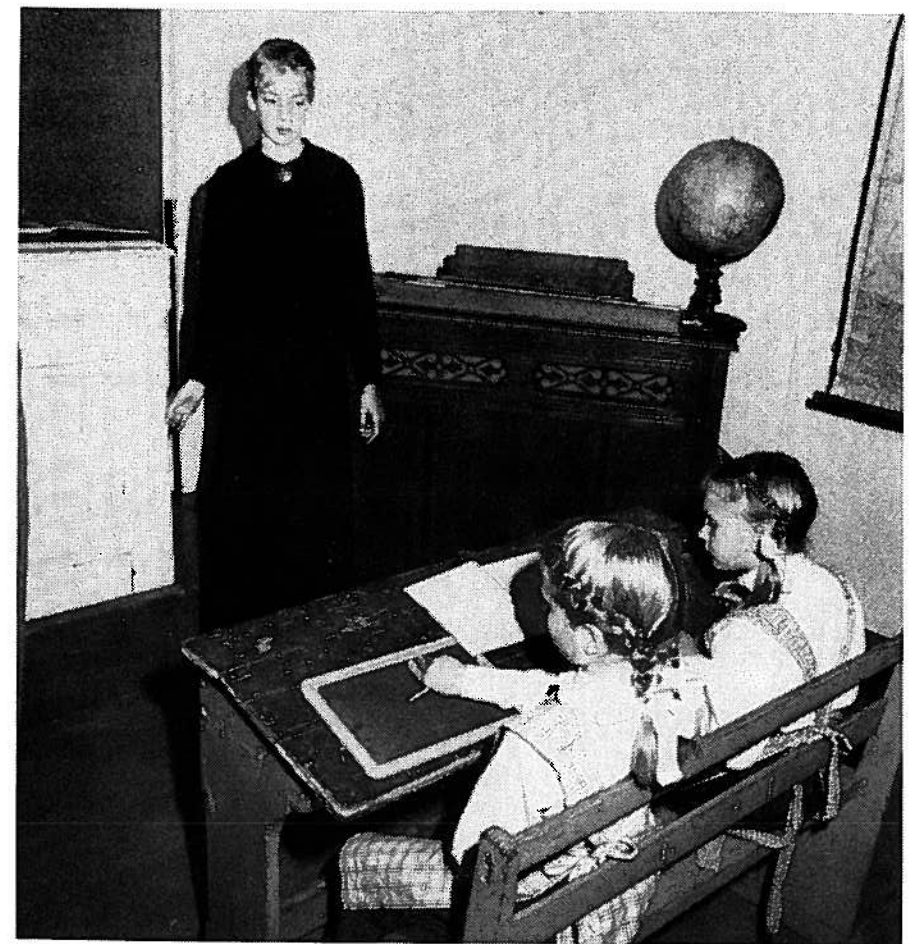
Vakkurin takana on **Saarenhaka**-niminen pelto ja sen takana taas **Pikku-Lepparo**, pieni suo, johon vietiin mullit laiturille ja jota on myös viljelty. Saarenhaan länsisyrjässä on pelto nimeltä **Lepparo** ja Saarenhaan itäpuolella jo äsken mainittu Kiusaanperän pelto. Vakkuria vastapäätä edelleen Härkätien vasemmalla puolella sijaitsee aikoinaan Vakkurin maista lohkaistu **Kuusiston** talo, ja aivan Kuusiston välittömässä läheisyydessä **Vanha-Kivirasi**, kuuluisan Kivirasin Ernestin kotipaikka. Siitä vähän

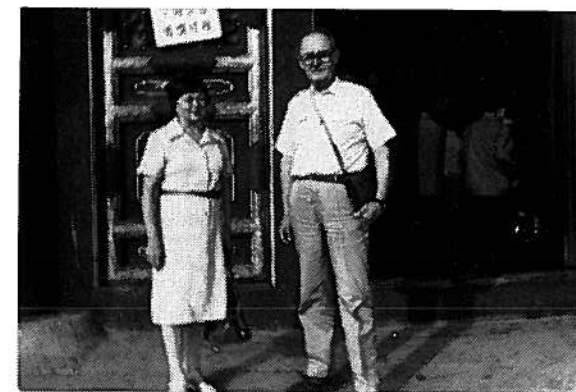
11. 7. olivat myös Savenvalajamuseon ovet auki. Yleisö sai seurata Reino Tammen työnäytöksiä. Valk. Olavi Virtanen. Somero-lehti.

Pentti Halkonen, Arto Kerminen, Kaisa Suutela, Ari-Matti Saira, Pekka Kurkikangas. Valok. Olavi Virtanen. Somero-Lehti.

Someron koululaitos vietti 100-vuotisjuhla 29. 8. 82. Juhlaan kuului osana Somero-Seuran järjestämä koulunäyttely Kirkonmäen ala-asteella. Eteläisessä oli valokuva-näyttely: Someron kunnan koulut oli kuvannut valokuvaaja Olavi Virtanen (niistä osa kuvassa) ja Kirkonmäen kouluun liittyviä kuvia oli suurentanut valokuvaaja Reino Luitpari. Koulunäyttelyn vanhan ajan koululuokassa opettajana Mervi Nieminen, oppilaina Taija Keränen ja Heli Välimäki. Oppilailla rihvelitaulut ja rihvelikynät edessään. Pulpetti ilmeisesti peräisin vuosisadan vaihteesta toimineesta Längsjön yksityisestä kansakoulusta. Kuvan harmoni on Kirkonmäen kouluun tilattu vuonna 1882 urkujenrakentaja Zachariassenilta. Valok. Olavi Virtanen Somero-lehti.

Peking. Taivaan temppeli 30. 9. 82. Suomen Kotiseutuliiton järjestämällä Kiinan matkalla edustivat Somero-Seuraa Kyllikki Kujanpää ja Tapio Horiola.

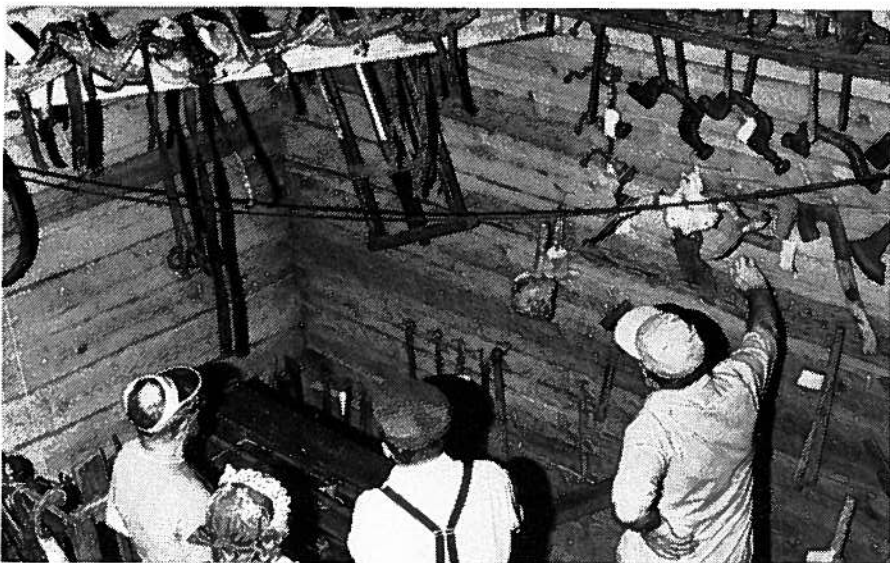
(oik.) Kuusisto 50-luvulla. Kuvan omistaa Lempi Vasellus.

(vas.) Vanha-Lintula 1910-luvulla. Kuvan omistaa Aura Lintula.

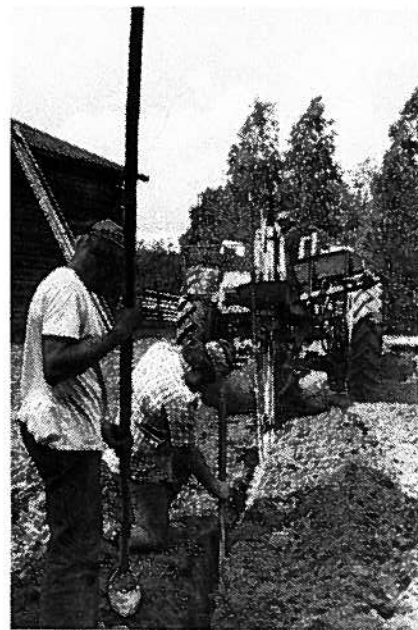
Kotiseutuvuosi ...

18. 5. vietettiin Kansainvälistä museopäivää. Sama viikko oli museoiden ja koulujen yhteistyöviikko. Someron Museossa ja Savonvalajamuseossa kävi tällä viikolla lähes 500 koululaista. 18. 5. oli museossa työnäytösten päivä: Saima Palomäki kehräsi, Ensio Männistö teki vispilöitä ja luutla sekä Armas Länkä (vas.) tuohitöitä. Valok. Olavi Virtanen. Somero-Lehti.

Someron pitäjänmakasiinit olivat avoinna yleisölle 9. ja 11. 7., jolloin Somero-Seura järjesti makasiineissa Avoimien ovien päivät. Noin 1000 Somero-Seuralle lahjoitettua esinettä oli näin yleisön nähtävänä. Valok. Olavi Virtanen. Somero-lehti.

Heinäkuun lopulla Someron Museon pihalle tehtiin salaoja noin sadan metrin verran. Näin piha pysyy kuivempänä ja myös rakennukset entistä paremmin ryhdissä. Ojitus suunnitelman teki Vihtori Karikytö, ojittamassa oli Risto Kavanderin salaojaporukka. Kuvassa Sulo Eloranta (vas.) Rauno Luoto ja Risto Kavander. Valok. Olavi Virtanen. Somero-lehti.

11. 7. tapahtui myös Torpparimuseon pihalla: Someron Pelimannit järjestivät museon pihalla iltasoiton, Pelimannit vasemmalta: Marita Saira,

eteenpäin on Kivirasin talo, jonka pohjoispuolella on ollut Mäenpääntorppa ja vieläkin on Mäenpäänmakasiini.

Rakkaushteella huilattiin

Kun kuljetaan jonkin matkan Härkätietä, tullaan **Rajakuusentalon** kohdalle. Talosta eteenpäin sijaitsee Härkätien varrella **Housuniittu**-niminen peltö, joka on selvästi saanut nimensä pellon muodon mukaan. Nykyisin pellon nimi on virallisesti **Kuusimäki**. Rajakuusentalon kohdalta lähtee vasemmalle **Haapasaloon** johtava tie. Haapasalon ympärillä on suuri **Ali-Lukumiehenpeltö**-alue.

Pajulan ja Kultelan rajalle nousee **»Pitkänmäenahretta»** ja tullaan **Rajakuusenahteelle**. Aivan Rajakuusenahteelta vasemmalle lähtee tie, jonka varrella ovat **Terässalon talo**¹⁶, **Koskisen talo** ja **Raunion talo**. Koskisen talo on Oskari Koskisen perustama ja sen ympärillä sijaitsee **Oskunpeltö**. — Rajakuusenahteen ympärillä on ollut **Rajakuusenmetsää** ja tien vasemmalla puolella **Rajakuusenpeltö**. Rajakuusi-nimistöön on aina liittynyt synkkää kaikua: »Tual Rajakuusen tykönä ne muinaisajan pirut aina or raivonnu¹⁷.» Rajakuusenahteella piru tapasi päästää hevosen pois valjaista, kertoo Kalle Oksa-

nen Someron murrekirjassa. Mutta synkähköltä Rajakuusenahteella on kuitenkin myös paljon valoisampi nimi: **»Rakkausahre»**. Kylien rajalla oleva mäki on vastaavasti **Rakkausmäki**. Mäki on ollut Pajulan ja Kultelan kylän poikien ja tyttöjen yhteinen kohtaamispaikka. Kun ennen vanhaan liikuttiin paljon polkupyörillä, oli Rakkausmäki pysähdys- ja huilauspaikka. ¹⁸Tästä jatkettiin taas jatkaa Pajulan puolelle...

KÄYTETYT LÄHTEET:

- 1 Aulis Oja, Paikkakunnan asutushistoriaa. Someron historia I s. 39.
- 2 Aune Salomaa ja Ida Myllylän haastattelut elokuussa 1981.
- 3 Toivo Vuorela, Kansanperinteen sanakirja s. 398
- 4 Jaakko Sivula 1955. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Nimitoimisto. Someron pitäjänkokoelma.
- 5 Aulis oja, Tilusten omistus. Someron historia I s. 108.
- 6 Tauno Lähteenkorva 1955. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Nimitoimisto. Someron pitäjänkokoelma.
- 7 Aulis Oja, Asutuksen vaiheet. Someron historia I s. 86.
- 8 Veikko Kennon ja Alma Kennon haastattelut syyskuussa 1982
- 9 Veikko Kennon haastattelu syyskuussa 1982.

- 10 Kalle Pirttilän haastattelu elokuussa 1980.
- 11 Nikolai Syrjälän antamat tiedot 7.12.1980.
- 12 Juhani Vakkuri, Vakkuri 1980.
- 13 Jaakko Sivula 1955.
- 14 Jaakko Sivula 1955.
- 15 Juhani Vakkuri, Vakkuri 1980.
- 16 Timo Kinnusen puhelinhaastattelu syyskuussa 1982.
- 17 Jaakko Sivula 1955.
- 18 Tuula Kämi, Someron Pajulan kylän paikannimistöä. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys Vuosikirja 50 - 1981.

Kertojat: Edellä oleva pohjautuu pääosiltaan Alma Kennon, Kerttu ja Eino Juoten sekä Kalle ja Tuulikki Pirttilän haastatteluun syyskuussa 1980 sekä Liisa ja Arvi Haaviston haastatteluun marraskuussa 1980. Edellä mainitussa haastattelussa soitettiin tietoja myös Pentti Mattilalta ja Lempi Vaseliukselta. Syrjälän ympäristön paikannimet kertoi Nikolai Syrjälä puhelimesta joulukuussa 1980. Aune Salomaa ja Ida Myllylä kertoilivat Torronmyllyn ympäristön paikannimistä elokuussa 1981 ja täydennystietoja sain syyskuussa 1982 Lempi Vaseliukselta, Veikko Kennolta, Timo Kinnuselta ja Alma Kennolta, joka ystävällisesti tarkisti koko käsikirjoituksen. Kiitokset kertojille!

Someron vanhin keihäänkärki

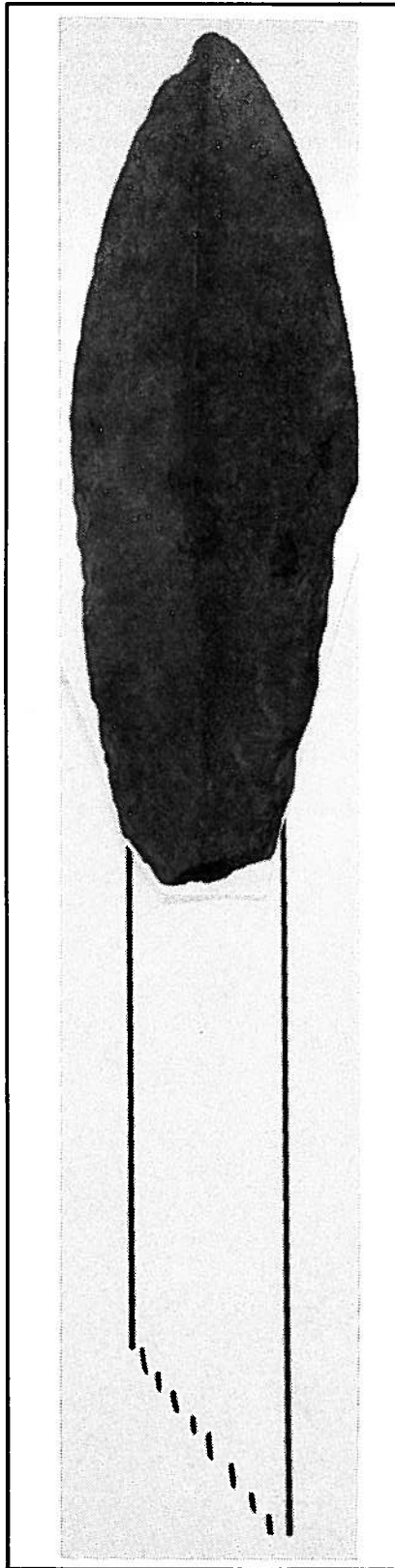
LAURI POHJAKALLIO

Somerolaisen työn vanhin tunnettu tulos on keihäänkärki, jolla on 6000—8000 vuotta sitten saalistettu karhuja, hirviä, susia ja peuroja. Ihämäen eli Hovilan kartanon mailta löydetty muinaismuisto on ollut museoesine jo satakunta vuotta.

Oheen on liitetty valokuva Someron vanhimmasta keihäänkärjestä. Se on liuskeista kiveä, väriltään harmaa, liki 13 cm pitkä, keskeltä 4,5 cm leveä ja 1 cm paksu. Sitä pidetään suomalaisena esinetyypinä ja ajoitetaan tavallisemmin esikeeraamiseen Suomenselän kulttuurin aikaan (n.6500-4200eKr.). Kärki voi olla vähän nuorempikin, sillä vielä kampakeraamisen ajan asuinpaikoilta on löytynyt saman tyyppisiä liuskekivisiä keihäänkärkiä.

Keihäänvarsi on maatonut tavoittamattomiin. Se lienee ollut puuta. Pituutta on turha ryhtyä arvailemaan. Kärjen alareuna kielii sen kiinnitystekniikasta. Se on voitu upottaa päästä halkaistuun tai sivulta kolottuun varteeseen muuten siloisessa kivessä olevan rosoisen osan verran. Ympäri on sidottu terän varressa pitävä hihna. Se on arvattavasti ollut suolta, nahkaa, juurta tms. luonnon materiaalia.

Kivikauden pääelinkeinot olivat kalastus ja metsästys. Someron vanhimman keihäänkärjen käyttö-aikaan n. 6000-8000 vuotta sitten maamme metsissä oli mm. susia, karhuja, hirviä ja peuroja. Pienempiä keihästettäviä olivat majava, kettu, ilves, jänis jne. Niiden tavoittaminen lienee tapahtunut ansalta,

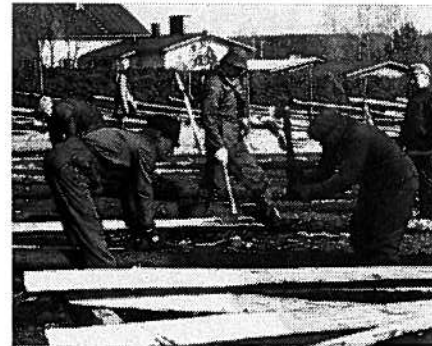

loukulta tai vastaavalta riista vanginneelta pyydykseltä. Isompien otusten lopettamisessa tarvittiin silloinkin aimo annos rohkeutta. Pelkän kivikeihään kanssa mies tuskin asettui vapaaehtoiseen taistoon metsän valtioiden kanssa.

Keihäänkärjen löytäjä ei ole tiedossa. Esine on peräisin lähemmin esittelemättömän E.V. Julinin keräyksistä vuosilta 1860-1885. Kärki on saatu Karjaan Bondbyn jostakin torpasta ja merkitty valtion eli nykyisen museoviraston kokoelmiin 15.11.1891. Löytöpaikaksi mainitaan Someron Ihämäen kartanon maa. Keihäänkärki oli salaman iskemän koivun alla. Tarkka löytökohta ei siis ole enää määriteltävissä.

Löytötiedoissa on mielenkiintoinen yksityiskohta. Kivikautisten esineiden sanotaan usein löytyneen salaman kaatamar, puun tai juuren alta. Siksi niitä ja muualtakin löytyneitä kivilujuja on alettu kutsua Ukkosen- eli Ukonnuoliksi. Taikauskaisissa ihmismielissä syntyi näet käsitys, että ilmojen haltija, Ukko ylijumala sinkosi kivesineitä salaman mukana maahan. Ukonnuolista hangatulla jauheella parannettiin ihmisten ja eläinten tauteja. Kiviesineitten avulla parannettiin naimaonnea, ne olivat tulipalojen sammutuskaluja ja niiden avulla pyrittiin vaikuttamaan mitä moninaisimpiin elämän asioihin.

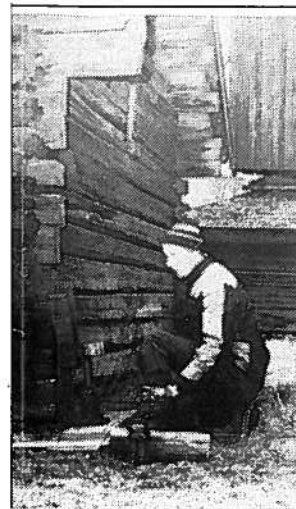
Someron vanhimpaan keihäänkärkeen ei liity tietoja, joiden mukaan sitä olisi käytetty taikakaluna. Johonkin sitäkin lienee tarvittu, sillä tuskin se aivan aiheetta on Karjaalle kulkeutunut. Nykyisin se on kuitenkin luetteloitu museoviraston esihistorian toimiston kokoelmiin numerolla KM2794:9 ja on depotoituna Lounais-Hämeen museoon.

Malkapuutalkoissa 17. 4. Edessä oikealla Frans Linja, Eino Kujansuu. Takana Ensio Männistö ja Hannes Mattila. Taustalla Mauri Kämi ja oikealla Aku Rantio. Valok. Olavi Virtanen. Somero-lehti.

Hannu Yli-Rekola (vas.) ja Kauko Tuominen ruiskuttavat tervaa museon uusittuihin malkakattoihin 14. 7. 82. Valok. Tapio Horila.

Arjen ja pyhän tapahtumia mahtuu Somero-Seuran vuoteen. Museon malkakatot uusittiin, tuomaanjumit hävitettiin ja pihaa salaojitettiin. Työnäytökset ja koululaisvierailut elävöittivät museon, samoin pelimannien iltasoitto. Pitäjänmakasiinit olivat avoinna ja koululaitoksen satavuotisjuhliin järjestettiin monipuolinen, kiinnostava näyttely. Toimintaan osallistui ja lahjoituksia antoi suuri somerolaisten kotiseutuystävien joukko.

Pitäjämme kotiseututyö sai merkittävän tunnustuksen valtakunnallisilla museopäivillä Vammalan Ellivuorossa 14. 5. 82, kun Somero-Seuran kunniapuheenjohtajalle Tapio Horillalle luovutettiin Suomen Museoliiton 50-vuotisjuhlamitali. Museoliiton keskushallitus oli myöntänyt mitalin ilman Somerolta tullutta aloitetta, mikä tavaltaan lisää tämän valtakunnallisen tunnustuksen arvoa. Toinen mitalin saajana oli päätoimittaja Antti Prusi Vammalasta (parta). Prof. Unto Salo Turusta oli noutamassa viimevuotista mitalisaalistaan (oik.). Vammalan kaupungille annettua mitalia oli hakemassa kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Matti Hakala (vas.). Valok. Olavi Hella.

Vammalan museopäivien ohjelmaan kuului retkellä Evon kylän Ollilan kuttutilalla 15. 5. 82. Emäntä Ollila (oik.) esittelee kasvattajaansa retken osanottajille. Valok. Olavi Hella.

Tekninen johtaja Kaarlo Satimus (vas.) kävi 17. 6. myrkyttämässä museon tuomaanjumieslintymät. Sitä ennen hän kävi tutustumassa museon tuhohyönteistilanteeseen, mistä kuva. Mukana Voitto Ollongvist ja Tuula Kämi. Valok. Tapio Horila.

Kotiseutuvuosi 1982

Somero-Seuran vuosikokous pidettiin 28. 2. Silloin Somero-Seuran perustaja ja puheenjohtaja, alati kotiseutuharrastuksen innostunut ylläpitäjä ja uutta luova somerolaisten "Helmpäälikkö", Someron Museon ja Savenvalajamuseon perustaja kotiseutuneuvos, fil. toht. Tapio Horila luopui Somero-Seuran puheenjohtajan tehtävistä. Tapio Horila valittiin vuosikokouksessa Somero-Seuran kunniapuheenjohtajaksi. Uudeksi puheenjohtajaksi vuosikokous valitsi Tuula Kämin.

Someron Lionsklubi vietti 25-vuotisjuhlaansa 13. 3. 1982. Juhlavastaanotolla Hotelli Hämeenportissa Klubi jakoi apurahoja seuroille ja yhdistyksille. Somero-Seura sai 1000 mk. Seuran äskettäin valittu puheenjohtaja Tuula Kämi oli ensimmäisessä julkisessa tehtävässään vastaanottamassa apurahoja. Sihteeri Elja Alitalolla on kädessään Somero-Seuran onnittelulahjana Someron murrekirja. Apurahoja jakoivat Lionspresidentti Raimo Kurvinen ja Lionslohkon edustaja Auvo Turunen. Valok. Olavi Virtanen.

Huhtikuussa nostettiin museon rakennuksia. Mauri Roto (oik.) ja Veli Lukumies nostamassa museon ladon kulmaa ylöspäin. Kulman alle sijoitettiin ensin valu ja sitten kivilaattoja. Valok. Olavi Virtanen. Somero-lehti.

Lounais-Hämeen keskiaikainen elämä

KAARI UTRIO

Keskiajalla avioliittoa ei solmittu rakkaudesta, vaan liitto oli kauppa. Kaupan valmisteli ja vahvisti suvut. Puolisoilla oli omat työnsä, ja he tapasivat toisensa vain vuoteessa. Myös vanhempien ja lasten suhteet poikkesivat nykyajan perhe-elämästä.

Lounais-Hämeellä tarkoitamme suunnilleen sitä aluetta jota rajoittavat Vanajan Häme, Ala-Satakunta ja Varsinais-Suomi.

Tämä alue on keskiajalta asti yksi hallinnollinen kokonaisuus. Hallintopitäjän ensimmäinen nimi oli Loimo, joka viittaa Loimijoen nimistöön.

1500-luvun alussa alueesta käytettiin nimitystä Portaan hallintopitäjä, mikä nimi taas liittyy Hämeen Härkätien tärkeimpään kylään, Portaaseen.

1500-luvun loppupuolella hallintopitäjän nimi oli Tammela, minkä nimen käyttöönotto vaikutti Tammelankylään perustettu kirkko ja Pyhäjärven ympärille syntynyt asutuksellinen keskus.

Lounais-Hämeen merkittävin tie läpi keskiajan oli Hämeen Härkätie joka johti Hämeenlinnasta lounaaseen Somerolle ja jatkui Somerolta Turkuun Turuntien tai Kalevantien nimellä.

Somero oli Lounais-Hämeen tärkein tienristi keskiajalla. Someron kohdalla Härkätiestä erkani Hiidentie Halikonlahdelle ja toisaalta Huovintie luoteeseen Kokemäelle asti.

Ilmeisesti Portaasta Jokioisten ja Ypäjän kautta on Loimalle johtanut keskiaikainen tie.

Museon kattoja alettiin uusiuu-
sa. Malkapuut saatiin lahjoituksina. Täs-
sä Matti Haaka on tuonut museolle Jussi
Suhosen metsästä malkapuut.

Touko-kesäkuussa siirtyivät malkapuut
museon härkäpiahdon, lätin, tallin, la-
don, saunan ja altan katoille Mauri Ro-
don, Veli Lukumiehen ja Lauri Koskisen
paikalleen asettamina.
Kuvassa Mauri Roto.
Valok. Tuula Kämi

Teiden merkitystä ei voi liiaksi korostaa laajassa ja harvaanasutus-
sa maassa. Teitä myöten levisi asu-
tus ja aatteet, veronkanto ja oikeu-
denkäyttö. Teitä käyttivät talonpo-
jat viedessään tuotteitaan kaupun-
keihin ja linnoihin — Lounais-
Hämeestä siis Hämeenlinnaan ja
Turkuun. Tietä pitkin ratsasti vouti
keräämään kruununverot, viljan,
voin, kalan ja turkikset. Ja tietä
myöten tuli tuomari istumaan kärä-
jät.

Matkustaminen kävi helpommin
talvisaikaan reellä, silloin voitiin
myös oikaista jääteitä pitkin, mistä
ovat muistona monet paikannimet
kuten Talvisilta. Yksi poikkeus tal-
vimatkustamiseen oli: elokuun en-
simmäinen päivä oli yleinen pyhiin-
vaeltajien matkaanlähtöpäivä.

Hallinto

Hallinnollisesti Lounais-Häme
kuului Hämeen linnalääniin. Sen
keskipisteen, Hämeenlinnan, ylläpi-
to oli talonpoikien rasituksena
kautta koko keskiajan.

Oikeudellisesti Lounais-Häme oli
1300-luvun lopulla Hämeen maa-
kuntatuomarin alainen. Tämä herra
oli linnanpääliköistä riippumaton,
valtiovaltaa edustava, rälssimies,
joka kiertuejärjestelmää noudat-
taen siirtyi pitäjän käräjiltä toiselle.

1400-luvun alussa koko maa jaet-
tiin kihlakuntiin, joiden tuomarit
hoitivat alinta oikeusastetta.
Lounais-Häme luettiin Sääksmäen
kihlakuntaan.

Talonpojat osallistuivat oikeus-
laitoksen toimintaan tarkastus- ja
käräjälautakunnissa, todistajina,
vieraina miehinä sekä käräjäyleisö-
nä. Suomessa ei keskiajalla joudut-
tu lainkaan muualla Euroopassa
vallitsevaan tilanteeseen, jossa kar-
tanonherra toimii syyttäjänä, tuo-
marina ja toimeenpanijana.

Keskiajan lopun maakirjojen
mukaan Portaan hallintopitäjä oli
Sääksmäen kihlakunnan suurin.
Kyllä tässä nykyisessä Lounais-
Hämeessä oli 76, taloja 318. Koko
Hämeessä Portaan pitäjän kanssa
kilpailivat vain Hollola ja Asikkala.

Tässä olivat ne yleiset puitteet
joissa lounaishämäläiset keskiajalla
elivät. Nyt voisimme tarkastella lä-
hemmin tätä ihmistä itseään, keski-
aikaista ihmistä.

Heti alkuun on sanottava, että
keskiajan tutkijoilla on yleensä se
käsitys, että nykyaikainen, moderni
ihminen, ei voi koskaan täysin ym-
märtää keskiajan ihmistä. Keskia-
jan ihmisen elinolosuhteet ja niiden
muovaama maailmankuva oli perin
erilainen.

Maatalousyhteisö

Lounais-Hämäläinen keskiaikai-
nen yhteiskunta oli maatalousyhteisö,
joka sai jokapäiväisen leipänsä
kaskiviljelystä ja kalastuksesta.
Metsästyksellä oli vähäisempi mer-
kitys, saatu, usein runsaskin turkis-
saalis katosi kruunun ja lääninher-
rojen varastoihin.

Olaus Magnuksen mukaan

Lounaishämäläisen asunto oli normaalisti vaakasuorista hirsistä rakennettu, harmaa, laakeakattoinen savupirtti, turpeella katettu. Pihapiiriin kuului ulkorakennuksia, aika myöhään vielä erillinen keittokota.

Pääasiallinen ruoka oli leipä, joka leivottiin päivittäin ja paistettiin kuumilla kivillä, myöhemmin rauta-arinalla usein ulkona sijaitsevassa maauunissa.

Leivän ohella syötiin kalaa, jonka lähes ainoa säilömistapa oli kuivaaminen. Makeutusaine oli hunaja. Suola tuli käyttöön vasta keskiajan lopulla ja se oli tuontitavaraa ja kallista.

Tällaisessa keskiaikaisessa agraariyhteisössä syntyvyys oli tavattoman korkea. Nainen synnytti lapsen keskimäärin joka kolmaskymmenes kuukausi, ja hän synnytti koko hedelmällisen ikänsä.

Toisaalta kuolleisuus oli myös korkea. Vielä viime vuosisadalla Lounais-Hämeessä alle vuoden vanhojen lasten kuolleisuus oli lähes 50 %. Ihmisen odotettavissa oleva elinikä hänen syntyessään oli noin 30 vuotta. Mitä vanhemmaksi hän sel-

viytyi, varsinkin, jos hän eli yli 15 vuotiaaksi, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä oli saavuttaa 50, 60 jopa 70 vuoden ikä.

Suurin osa naisista kuoli 20 ja 40 ikävuoden välillä kun taas miehillä vastaavat vuodet olivat 40-60.

Naisten korkeaan kuolevuuteen vaikutti ensi sijassa synnyttäminen. Toistuvat raskaudet ja keskenmenot sekä raskas maataloustyö raskauden ja imetyksen aikana altistivat naiset miehiä helpommin ajan tuhoisille taudeille malarialle ja tuberkuloosille. Eurooppalainen vitisaus isorokko saapui Suomeen vasta uuden ajan alussa.

Naisten huomattavasti miehiä alhaisempi keski-ikä aiheutti agraariyhteisöön sukupuolten välisen väestösuhteen pysyvän epätasapainon. Keski-Euroopassa suhde oli jopa 130 miestä 100 naista kohti.

Suomessa tilanne on ollut poikkeuksellinen niin kauan kuin mitään tilastoja on pidetty: meillä on aina ollut hienoinen naisennemmistö. Tämä johtunee siitä, että tilastoituna aikana Suomi on kantanut raskaan osan Ruotsin sodista, pahimpina aikoina saatettiin armeijan

rulliin kirjoittaa jopa talon ainoa mies.

On mahdoton sanoa minkälainen tilanne oli keskiaikana.

Kuoleman vaikutus

Kun lähemme pohtimaan keskiaikaisen esi-isämme tai äitimme persoonallisuutta, hänen ajatuksiinsa ja käsityksiään maailmasta ja itsestään, meille tulee ensimmäisenä vastaan se tekijä, joka näkyy ja tuntuu kaikessa keskiaikaisessa ajattelussa, taiteessa, tieteessä, uskonnoissa: kuoleman alituinen läsnäolo.

Pienet lapset syntyivät kuollakseen niin kuin jo Kantelettaren kehutolaulut kertovat, nuoret ihmiset kuolivat, naiset kuolivat lapsivuoteeseen, miehet kuolivat sotaan ja metsästyksen. Kuolema oli todella jokapäiväinen tuttu.

Tämä asia vaikutti ihmisten tunne-elämään tavalla jota nykyajan historiantutkijat, psykologit ja sosiologit ovat kiinnostuksella tulkinneet.

Kuoleman alituinen läsnäolo aiheutti ilmiön, jota tutkijat nimittävät yhteiskunnan alhaiseksi tunnepitoisuudeksi.

ohitse edellämainitulla tavalla. Hän kuoli kuitenkin jo 1910-luvulla ja mökkiin tuki uudet asukkaat.

Kun heinäkuulla 1980 kävin Anttilanmäessä, niin seuraava kohteeni oli Kankareen torpan pojan Kalle Arvosen rakentama asunto. Siinä asunnossa Anttilanmäessä useimmiten kävin, koska siinä oli samankäisiä lapsia. Kalle Arvonenhan oli kirvesmies ja rakensi perheelleen sitten myöhemmin vielä paljon suuremman talon.

Tuota edellämainittua tietä kulkiessa Syrjälää päin, oli metsän reunassa kallioisella alustallaan Leppämäen Villen asunto. Sekin oli tien vasemmalla puolella. Nyt sitä asuntoa ei siinä enää ollut. En onnistunut saamaan selvää, mihin asumus oli siirretty. Perheessä oli myös kolme lasta, minua vähän vanhemmat pojat Kalle ja Kustaa ja aikapaljon nuorempi tytär, jonka nimeä en enää muista. Siinä oli jälleen yksi tyhjentynyt asumustila taivaan alla. Kuinka saattaakaan niin usein tulla mieleeni jokin tyhjä tila entisen asumuksen kohdalla.

Tästä asumuksesta eteenpäin aukeni taas laaja peltolakeus. Siinä oli ensinnä Syrjälän torppa, josta Setälän Kalle kerran nai tyttären ja vei emännäksi uudistilalle Murronnityllylle. Oli Suonpään talo ja Keskinen, jonka Aug Rantanen oli rakentanut, mutta siitä ainakin Keskinen jo oli muistaakseni Vähän-Vilukselan puolella, Tuure sieltä kävi kanssani kansakoulua. Suonpää oli kaiketi aina ollut itsenäinen tila, Vähä-Huisti. Eikös tämä ollut yksi ja sama asia. Nyt on aukealla useita muitakin myöhemmin rakennettuja tiloja, mutta, kuten sanottu, 1910-luvulla ei niitä vielä ollut.

Palataksemme jälleen tuohon kylän keskustaan Huinan tallirakennuksen vaiheille, siitähän lähti joki-variantie Pitkäjärvelle. Kansakoulu tien ja joen välissä ensinnä oli, tontilla, joka oli erotettu Huistin tilasta, kuten jo aiemmin on tullut selväksi. Se oli 1910-luvulla vielä yksi-opettajainen ja ilman alakoulua. Opettaja Anna Heikkilä teki pitkän päivätyönsä. Hän oli kotoisin Tammelasta, Kydön Heikkilän tyttäriä, ja käynyt Jyväskylän opettajaseminaarin. Kävin hänen koulussaan kolme vuotta. Ensimmäistä luokkaa en käynyt, menin suoraan toiselle luokalle, ja pidin hänestä opet-

tajana. Hän oli ehkä vähän hentomielinen, mutta vain tiettyyn rajaan asti. Hänelle tuli helposti kyynel silmään kun, hän puhui lapsille synnyinmaastamme. Hän kertoi mielellään opiskeluajastaan Jyväskylästä ja tovereistaan siellä. Yksi hänen tovereistaan oli myöhemmin hyvin tunnettu kirjailija Annikki Virvatuli, joka sitten avioitui eestiläisen miehen kanssa ja käytti nimeä Annikki Virvatuli-Kaik. Annikki Virvatulelta on kirjastossani romaanit »Paratiisin portilla» ja »Kaarilan tytöt». Ne ovat siinä kuin opettaja Heikkilän muistoksi, muistoksi retkistä Koirislammen rannalla hyvin kauan sitten. Opettaja Heikkilä vietti aina kesälomansa vanhempiensa luona Kydön Heikkilässä. Allekirjoittanut poikasena silloin hoiti hänen kasvitartaansa täällä ja sai siitä palkaksi aina jonkun markan.

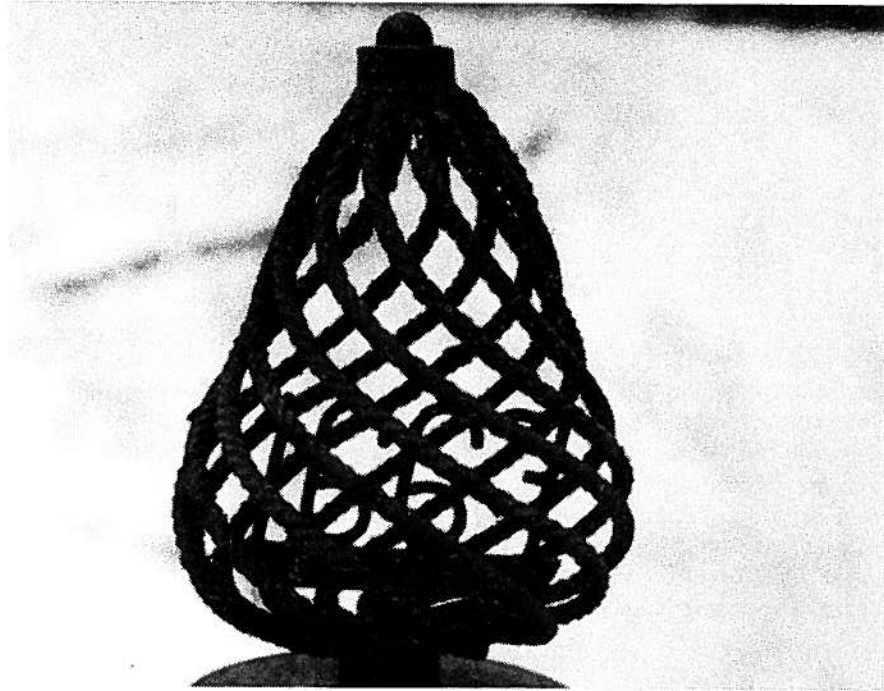
Siinä kansakoulun naapurina oli kauppias Lindqvistin liiketalo, jonka hän oli rakentanut vähän ennen kansalaisuutta. Kuten muistamme, hän oli vuokralaisena Kylämäen vanhanemännän huoneissa Kylämäen talon pihansivussa. Talo ei ollut suuri, mutta hyvin sievä, taitekattoinen rakennus. Tuossa muistojeni joukossa on vielä talon piirustus. Sen on kodistaan 1922 tehnyt vierustoverini Allis Lindqvist ja se todistaa, että rakennuksen pituus oli 16 m, leveys 8 m siinä on. 3 huonetta ja myymälä. Nyt rakennus on

jo purettu ja uusi rakennettu toiseen kohtaan tontilla. Tuohon piirustukseen on merkitty myös muita mittoja, m.m. veljen pituus 171 sm. Nähtävästi on kysymyksessä Eino Lindqvist. Lapsuuden muistoja eivät vain niin maantien tuulet vie. Selityksenä voin mainita, että isäni äiti oli Turun Spoofeja ja oli kaupp. Lindqvistin tuttuja jo Turun ajoilta, ainakin noin suurpiirtein, ikäeroa toki oli. Lienen kai jo aikaisemmin maininnut, että isäni Karl Konrad Lindgren kuoli, kun olin puolitoistavuotias. Lindqvistin perhettä minun tulee kiittää siitä, että heidän kauttaan sain jo varhain tutustua suomalaiseen silloiseen hyvään kirjallisuuteen ja oppia edes jonkinlaisia käytöstapoja. Myöhemmistä kauneista ajatuksista saan myös kiittää niitä kulttuuriperheitä joitten palveluksessa minulla oli ilo olla vaikeimpinkin vuosina. Eräässä tällaisessa perheessä vieraili usein tunnettu suomalainen laulajatar ja oli kai selvää, että hän myöskin illalla lauloi. Hän pyysi minua kerran toivomaan jotain laulua ja kun pyysin »Oi muistatko vielä sen virren», niin hänelle tuli kyynleet silmiin ja hän sanoi, että hänenkin sydämensä pyytää aina joskus sitä laulua.

Siitä Lindqvistin kaupan kohdalta kääntyi tie Tilin taloon. Sitä tietä käytettiin aina, kun haluttiin oikaista sinne Kepsulle päin mentäessä. Talo oli keskellä peltolakeutta omassa yksinäisyydessään ja vaikaitten ja hyvien talonpitäjien hallinnassa.

Kertomukseni Vilukselan kylästä päättyy nyt tällä erää tähän. Kaipaus menneeseen kai ihmisen saa näin kirjoittamaan. Että allekirjoittaneella tähän on ollut mahdollisuus, siitä saan kiittää Fil.tri Tapio Horilaa, Somero-Seuraa, ystäviäni koko kylässä, mutta erittäinkin Kuparin, Sarkin ja Kylämäen tilojen haltijoita ystävällisestä vastaanotosta kotinsa suojaan kulkiessani tämän vanhan kotikylän teillä ja poluilla. Kiitos myös kaikille niille, jotka ovat näistä vanhoista asioista kiinnostuneita.

Kuparin uudet, koristeelliset portti ja pylväänpää. Valok. Tuomo Kurkikangas.

väkeä. Perheen lapsista osa kävi alikirjoittaneen kanssa samanaikaisesti Vilukselan kansakoulua, joten yhteisiä muistoja siihenkin perheeseen on. Viimeksi kävin tilalla 1980 kesällä. Tulin sieltä entiseltä Koiviston torpalta tuttuja metsäpolkuja pitkin miltei suoraan Hakalaan ja vieläkin minusta tuntuu, että päivä oli sunnuntai, vaikka se ei sitä ollut. Palojoenkulmalle palaan vielä joskus uudelleen ja etsin vanhat tiet ja talot. Tämä nykyinen valtatie on vanhan miehen silmissä vähän outo ja vieras. Ehkä tuon vanhan kyläkulman parhaiten löydän tuvista seinien sisältä, ehkä löydän sen toisen samanlaisen vanhuksen avulla.

Iso-Huistin talo on siinä tienvarressa ensimmäisenä, joka Sarkin talolta alkaen vie kulkijan Suonpään ja Palomäen tilojen kautta Palojoenkulmalle.

Tämä Huistin isäntäväkikään ei ollut vanhoista Vilukselan asukkaista peräisin, vaan oli muuttanut tänne v. 1907 Mellilästä. Huistin talon isäntäväet, Anna ja Heikki Nurminen, tulivat juuri sopivaan aikaan Iso-Vilukselan kylään. Kylä kaipasi kipeästi kansakoulua. Taiselua tästä oli käyty. Päättävissä elimissä oli kuitenkin ollut tahallista toimetttömyyttä asian puolesta jo pitkään, ja nyt Huistin talon uusi isäntäväki piti koulun saantia kylään suorastaan elintärkeänä. Heikki Nurminen luovutti koulua varten tontin ja pienen viljelysalan jokirantapellostaan ja niin kouluasia al-

koi kehittyä nopeasti. Heikki Nurminen otti hyvin tarmokkaasti osaa myös kunnalliselämään, ja hänen vaaleaharjainen oriinsa Jalo olikin hyvin tuttu näky kunnallisten laitosten hevospuomeissa Joensuun kylässä. Talon emäntä oli Mellilän Isonperän Mäen tytär ja läheistä sukua Loimaan Kuninkaisten Kolkkan välle, ja niin kirjallisuudesta kiinnostunut mökinpoikakin sai Huistin tyttären välityksellä tutustua Kolkkan pojan, Väinö Kolkkan, teokseen »Nuoren leskivaimon lankeemus». Vaikka kirjailija tavallaan kuului talon sukulaisväkeen niin talon isäntä ja emäntä katsoivat kuitenkin kirjan sellaiseksi, että poikasen oli parasta lukea se salaa. Nyt on kirjastossani kuitenkin tuo teos ja katseeni siihen joskus hetkeksi pysähtyy. Aina silloin kuitenkin tulee mieleeni myös Huistin talon ystävällinen isäntäväki.

Siinä Huistin talon naapurina oli silloin ja niinkuin on vielä nykyin Karlssonin perheen pienempi palstatila. Lapsuuteni aikana sitä asui Karlsson-niminen ent. kauppias. Osa lapsista kävi aikanaan Vilukselan kansakoulua, osa oli jo vanhempia, mutta kuitenkin heidät kaikki tunsin. Edelleen samaa tietä mentäessä ja metsän reunaan tultaessa oli siinä tien oikealla puolella Mäkelän asunlo. Se kuitenkin purettiin myöhemmin, mutta on paikalle jälleen rakennettu omakotitalo. Vähän matkaa eteenpäin mentäessä oli siinä tien vasemmalla

puolella Maija Sarimäen harmaa mökki. Asumus on nyttemmin hävitetty. Vanhan Joose Anttilan asunto siinä oli seuraava. Viimeksi siinä asui tunnettu soittaja Suomen Harttu perheensä kanssa. Perheen lapset olivat pieniä, kun Vilukselan kylästä lähdin, mutta yhden heistä kuitenkin tapasin kodin pihalla kesällä 1980. Harttu ei silloin enää ollut kotona ja nyt hän on jo kuollutkin. Soitto on iäksi vaiennut. Joskus, hyvin kauan sitten, saattoi Hartun tai hänen vaimonsa Lyydin surumielinen soitto avonaisesta ikkunasta kuulua etäällekin. Ainakin se joskus kuului mummoni pihalle kauniina kesäiltana. Mummoni asumushan oli siinä peltojen takana, Kuparin talon vieressä.

Siinä vanhan Joosen talon vieressä asui vielä 1910-luvulla hänen poikansa Jalmari Anttila perheineen. Jalmari Anttilan kuoltua perhe muutti sinne Vähä-Vilukselaan.

Siinä lähetyvillä metsäisessä rinteessä oli myöskin Kristianin mökki. En enää muista hänen sukunimeään, mutta häntä puhuteltiin yleensä vain Kristian-nimellä. Hän oli yksineläjä ja ammatiltaan paikasuutari. Leipänsä hän osti valmiina usein Kuparilta. Hän ei useinkaan käyttänyt polkua Anttilanmäki-Kankare-Sorvasto, vaan hän oikaisi peltojen pientareita pitkin suoraan mökilleen. Ostamansa reikälevät hän kuljetti narussa olkapäällään ja näin hänen usein oikaisevan mummon mökin

Olaus Magnuksen mukaan

Koska on todennäköistä, että ihminen kuoleman kautta joutui ennen pitkää luopumaan läheisistään ja vanhemmistaan ennen kaikkea lapsistaan, mutta myös puolisoistaan, hän ei alunperinkään muodostanut voimakkaita tunnesiteitä läheisiinsä.

Perhe ja suku

Meillä suomalaisilla agraarioloissa oli tavanomaista, että äiti itse imetti lapsiaan, usein pitkäänkin, koska imetyksen katsottiin ehkäisevän uutta raskautta. Äidin oli kuitenkin hoidettava työnsä. Kun lapsi oli vieroitettu hänet jätettiin jonkun työhön kykenemättömän henkilön, vanhuksen, sisaruksen, vammaisen, hoitoon. Täysikasvuisen naisen työvoimaa ei voitu elämisen minimirajalla ponnistelevassa yhteisössä uhrata lastenhoitoon, varsinkin koska lapsi kuitenkin todennäköisesti pian kuolisi.

Lapsi joutui siis varsin eristetyksi vanhemmistaan, joiden työpäivät olivat pitkät ja raskaat.

Tässä yhteydessä on huomattava, että lapsen kasvaessa hänen syvim-

mät traumansa, jotka vaikuttivat hänen kehitykseensä olivat todennäköisesti aivan toiset kuin mitkä freudilainen nykyaikainen psykologia kuvaa ihmisen peruskomplekseiksi, nimittäin oraalinen, anaalinen ja oidipuskompleksi.

Oraalikompleksia ei ehkä päässyt lainkaan syntymään koska lasta imetettiin aina kun se halusi ja se vieroitettiin vasta kun se itse jätti imemisen pois.

Siisteyskasvatus oli todennäköisesti aivan olematon. Talonpoikien lapset juoksivat pyllä paljaana ja toimittivat asiansa missä ja milloin halusivat. Yhteiskunnan ylimmistäkin kerroksista on vielä ihan viime vuosisadoilta tietoja ihmisten täydellisestä välinpitämättömyydestä ulostehygienian suhteen. Anaalikompleksiakaan tuskin pääsi niissä oloissa syntymään.

Vanhempien suhde lapseen oli kaukainen, hallitseva. Lastenkasvatuksen ensimmäisenä tehtävänä varsinkin kristinuskon vallattua alaa oli murtaa lapsen tahto. Katsottiin että lapsi oli itsepäinen, perisynnin saastuttama. Vanhempia vieroitettiin osoittamasta kiintymystä

lapsilleen. Lukemattomista asiakirjoista käy ilmi vanhempien täysin tunteeton suhtautuminen lasten kärsimyksiin. Tällaisessa tunteettomassa tilassa ei oidipuskompleksiakaan varmasti ollut yleinen.

Niinpä saataa olla, että olemme tekemisissä ihmisen kanssa, jonka luonteen peruskivet ovat aivan erilaiset kuin meidän luonteemme.

Avioliitot olivat poikkeuksesta sukujen järjestämät lähinnä taloudellisin perustein. Tavallisesti aviopuolisot eivät olleet kovinkaan kiinteässä yhteydessä: talonpoikaisyhteisössä miehellä ja vaimolla oli tarkkaan eritelty työnsä, ylemmissä yhteiskuntaluokissa mies ja vaimo elivät aivan eri elämää. Puolisot kohtasivat vain vuoteessa ja siinä heidän tehtävänsä oli jatkaa sukua.

Puolisot tunsivat liittyvänsä läheisemmin omaan sukuunsa kuin perheeseensä. On mahdollista, että ihmisen läheisimmät tunnesiteet kohdistuivat hänen sisaruksiinsa: heidän kanssaan hän eli lapsuutensa ja nuoruutensa.

Kaikki tämä edelläkerrottu on tutkimuksenalaista olettamusta. Nämä ovat asioita joita ei voi todis-

taa. On paljon lähdemateriaalia, joista voidaan vetää tämänsuuntaisia johtopäätöksiä, mutta ei varmasti voida sanoa että näin oli.

Kuitenkin ymmärrämme, että tämä kuoleman varjon laaksossa hyvin yksinäisenä taivaltava ihminen oli tavattoman turvaton. Hänen turvattomuutensa oli aivan massiivinen verrattuna meidän aikamme lounaishämäläiseen yksilöön, jonka ympärillä byrokratian kerros toisensa jälkeen valvoo ettei mikään vain pääsisi vahingoittamaan häntä, ei edes hän itse.

Keskiaikaisen ihmisen turva ei siis ollut kruunu eikä sosiaaliviranomainen eikä raastuvanoikeus vaan suku. Miehellä miehen suku, vaimolla vaimon suku. Avioliitto oli sillä tavalla avoin, että kummankin puolison suku vaikutti ja osallistui siihen koko ajan. Suku oli velvollinen suojelemaan kaikkia jäseniään, elättämään heidät ja tarjoamaan heille katon pään päälle. Toisaalta jokainen suvun jäsen oli velvollinen noudattamaan suvun tahtoa ja toimintaan kollektiivin hyväksi. Ihminen oli tavallaan olemassa vain suvun jäsenenä. Kalevalassakin kysytään vähän väliä: kuka olet sukuisa?

Mammona ja taivas

Ihmisen toinen turva oli omaisuus. Keskiaikaisia tekstejä lukiessa usein kauhistuttaa ihmisten hillitön, häikäilemätön ahneus, jota ei edes

pyritä salaamaan. Se on kuitenkin ehkä ymmärrettävä siltä pohjalta, että sosiaaliturvaa ei ollut, jaettavaa oli perin vähän ja siitäkin suurimman osan kaappasivat etuoikeutetut säädyt, maallinen ja hengellinen rälssi.

Kolmas ja nuorin turva johon keskiaikainen ihminen saattoi nojata oli uskonto. Katolisen uskon hämäläisille pakanoille tarjoama turva oli yksinkertainen ja helppo käyttää. Piti vain suorittaa määrätyt rituaalit ja tuonpuoleinen avu oli tavoitettavissa. Tietenkään uskonto varsinaisesti ei ollut näin yksinkertainen, mutta oppimattoman rahvaan mielessä se muuttui taikauskoksi, sekaantui muinaissuomalaiseen jumalmaailmaan ja palveli sopivasti lounaishämäläisen henkisiä tarpeita.

Varsinainen kristillisyyks siinä mielessä kuin me sen tajuamme levisi talonpoikaistoon vasta uskonpuhdistuksen jälkeen oikeaoppisuuden ankarina vuosikymmeninä.

Kristinuskko, vaikka se levisikin Hämeen erämaihin varsin oudossa muodossa, aiheutti kuitenkin ilmeisesti erään merkittävän seuraamuksen, ja tämä oli se tapa jolla kristinuskko suhtautui naiseen.

Kristinuskon käsityksen mukaan, han perisynti on lihanhimo ja nainen, Eeva, on tämän perisynnin symboli. Kristinuskko piti naista ihmiskunnan petturina, sillä hän oli vetänyt Jumalan kirouksen ihmisen päälle. Silloin kun kristinuskkoa alettiin toden teolla Suomeen levittää, kristillinen teologia oli päässyt naiskäsityksensä siihen vaiheeseen, jossa katsottiin, että nainen oli Jumalan erehdys, epäonnistunut mies, jonka ainoa olemassaolon oikeus perustui lasten synnyttämiseen.

Muinaissuomalaisen käsityksen naisesta tunnettiin ainoastaan hautalöytöjen ja kansanrunojen kautta. Kummatkaan eivät anna mitään aihetta olettaa, että suomalaiset olisivat pitäneet naista saastaisena olentona. Hautalöydöissä on löydetty jopa keihäs naisen haudasta osoittamassa, että nainen osallistui metsästykseseen.

Kalevalan runoissa on monia naistyypppejä, on uhkeaa emäntää, uhrautuvaa äitiä, on sisarta ja vaimoa ja tyttärtä, mutta missään ei annettu ymmärtää, että nainen olisi

ollut halveksittu orja, saati että hän olisi ollut saastainen, jumalan ki-roama, ihmiskunnan murheen ja kärsimyksen aiheuttaja.

Epäilemättä muinaissuomalainen nainen sai raataa läpi elämänsä siinä kuin miehensäkin. Mutta vasta kristinuskon tulo Kalevalan kansakalle teki hänestä iljettävän, halveksittavan olennon.

Kaiken kaikkiaan me näemme Lounais-Hämeessä talonpojan ja hänen vaimonsa, jotka elävät kaskiviljalla ja kalalla, maksavat turkiksensa ja voinsa veroina kruunulle.

Näiden ihmisten elämä on kovaa taistelua olemassaolosta. Elämä jää usein lyhyeksi. Perheessä on neljä viisi elävää lasta. Kuoleman läsnäolo tuntuu kaikkialla, mutta pelkoa lievittävät loitsut ja niiden tilalle vähitellen tulevat Ave Maria rukoukset.

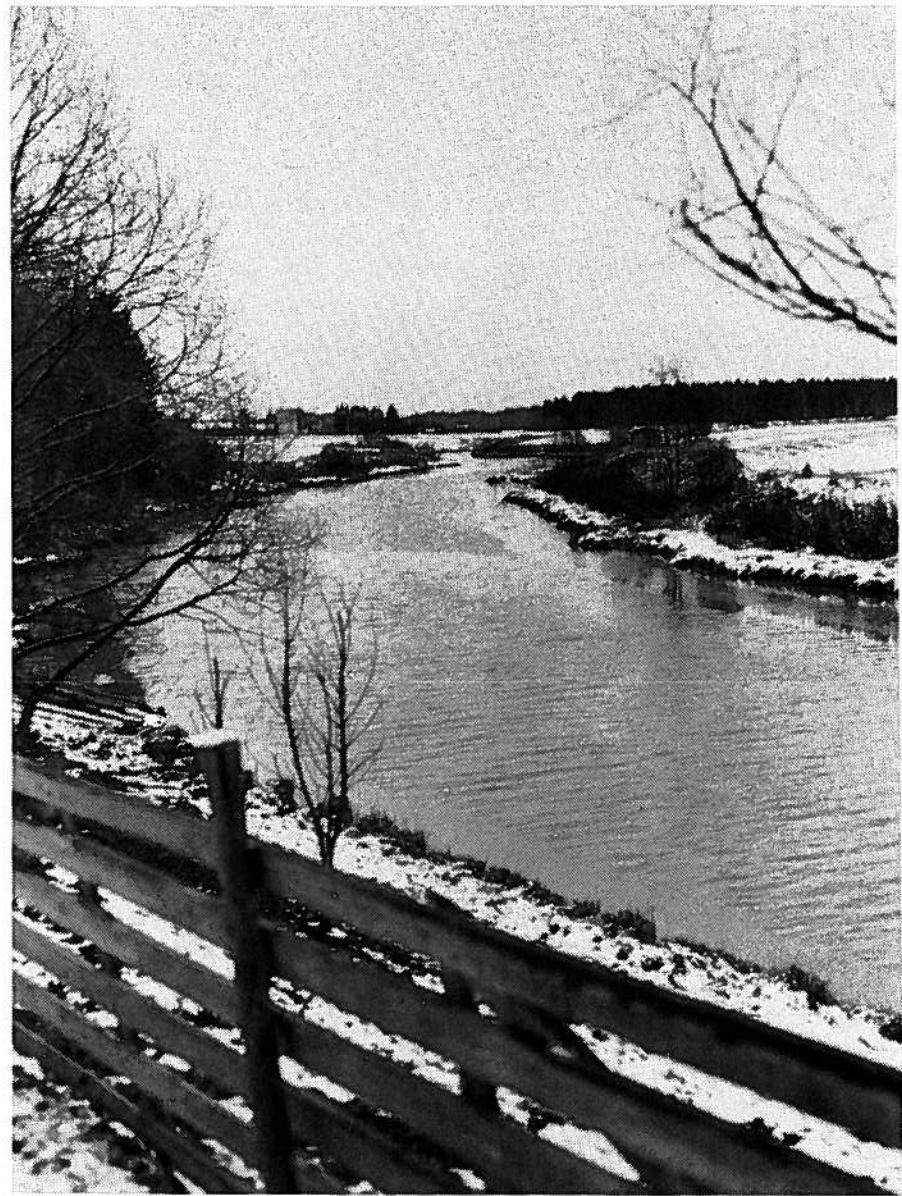
Lounais-hämäläinen yhteiskunta on järjestynyt. Ylimpänä on kuningas, jonka nimeä monikaan lounaishämäläinen tuskin tielää. Lähin ja korkein päällikkö on käskynhaltija Hämeenlinnasta. Hänen alaisensa voudit karauttavat mailla huoveineen ruokaruotseina talonpoikien elätettävänä. Tuomari istuu käräjät, kirkkoherra messuaa kirkossa.

Tähän järjestykseen kuuluu se, että ylin virkamiehistä ja papisto olivat jo varhaiskeskiajalla ruotsinkielisiä.

Heikillä ja Riikalla oli myöskin yksi tytär, Iida. En enää muista, missä työssä hän jossakin kaempana oli, mutta lomansa hänellä oli aina kesällä ja sen hän vietti vanhempien hoivaten Hennilässä. Kirjeitä häneltä joskus tuli, tuli nimenomaan juuri sinne Huinan talon penkille, ja meidän poikasten tehtävä-

nä oli usein viedä kirja perille ja lukea se vanhuksille, jos jo olimme kansakoulun kävijöitä. Asumus ei heillä ollut sen ajan silmillä katsottuna mitenkään huono. Rakennuksessa oli kaksi lämmitettävää huonetta ja sitten vielä sellainen kylmähuone, kesähuone, jossa Heikillä oli säästöissä useamman vuoden vil-

Näkymä Viilukselan koulun pihalta. Valok. Tuomo Kurkikangas.

jaa suurissa puutynnöreissä. Tunsin oloni turvalliseksi vanhusten seurassa ja vaikka Riika olikin vähän raskasmietteenen, niin pahaa hän ei tehnyt eikä tahtonut kenelekään. Muistan vielä usein Hennilän vanhuksia, vaikka jo itsekin olen vanha, mutta asiassa on varmasti se erikoinen puoli, että kun muistan lapsuuteni kahta vanhaa, niin aina silloin näen itseni pienenä iloisena poikasena. Niin se varmaan on.

Hennilästä eteenpäin, siellä Antinmäen reunassa oli Juha ja Miina Aaltosen torppa. Se oli itsenäistyneenä ja uudelleen rakennettuna vieläkin samalla paikalla. Sellainen kaunis, hiljainen rauha hymyili aina tulijaa vastaan, kun torpan oven aukaisi. Kaikesta näki, että aviopari siinä tosissaan raatoi ja puhalsi yhteen hiileen. Myöskin lapset olivat samanlaisia, hiljaisia, mutta luotettavia. Poikia oli kaksi, Juha ja Kustaa, tyttöjä kolme, oli Aina ja Augusta. Kolmannen nimeä en muista, hän kun oli naimisissa jo silloin Kosken Tl puolella. Miina kirjusi voita mäntäkirnulla ja ylimääräinen vietiin Forssaan torille. Monet olivat ne ihanat voileivät, joita Miina allekirjoittaneellekin tarjosi. Juha oli erikoisen kätevä puuastioitten tekijä ja myöskin hevosen länget syntyivät häneltä. Tuohon aikaan kylläkin taloissa ja torpissa tehtiin puisia tarvekaluja itse, mutta länget täytyi teettää erikoismestarilla noin yleensä. Vain harva pystyi tekemään hevosen kaulan mukaiset länget.

Aaltosen molemmat pojat kuolivat sitten verrattain nuorina ja itseinäistyneen torpan pitoa jatkoi nuorin tytär miehensä kanssa.

Aaltosen torpan naapurina oli tuohon aikaan ja on edelleenkin Hakala-niminen lohkotila, joka on jossain vaiheessa erotettu Ylitalon tilasta. Tämäkin pientila vuosien mittaan laajeni ostopien kautta. Asukkaat olivat hyvin työteliästä

Iso Vilukselan kylää 1910—20-luvulla

ARVO LINDGREN

Eurassa asuva vanha vilukselainen Arvo Lindgren jatkaa tänäkin jouluna artikkelisarjaansa Vilukselan kylän elämästä vuosisatamme alkukymmeninä.

Tiensuun torppaan lupasimme vielä palata. Kun Ruinan talon tilustie kolmen talon rajakiviltä alkoi, niin se ohitti siinä lakeudella ensin Tiensuun torpan, Salmisen vähän pienemmän torpan ja yhtyi vähän ennen Hennilän torppaa Ylitalon peltolohkolla tulleeeseen tilustiehen. Tiensuun torppa oli lakeuden keskivaiheilla ja torpan pihan kautta kulki aikaisemmin mainittu polku Anttilan mäestä Kankareen torppaan ja edelleen Sorvaston kylään. Tiensuun torppa oli työteliäine asukkaaneen nähdäkseni hyvin toimeentuleva. Torpan vieressä alkoi Huinan haka, joka silloin oli vielä matalaa määntynyttä kasvavaa nummea ja talon nuorenkarjan kesäinen laidunmaa. Maaperä siinä oli hiekkaista, mutta kosteapohjaista, ja niin haka onkin myöhemmin raivattu viljelysmaaksi. Sen matalissa männyissä allekirjoittanutkin näki ensimmäisen oravansa ja tunsikin pientä pelkoa kun ilalla kuunvalossa juoksi haan lävitse Salmisen torpalta mummon mökille. Kankareen torpan Vinnepoika asui ensimmäiset aviovuotensa Sannin ja kaksivuotiaan Ellin kanssa Salmisen torpan huoneissa ja naapurissa piti käydä.

Silloisen Tiensuun torpan väestä muistan vielä erikoisen hyvin torppari Juhan ja tietenkin pojat, Oskarin ja Kallen. Namä pojat olivat molemmat erikoisen hyviä teke-

mään puusepän töitä ja toivon, että myöskin Someron Museosta löytyisi jokin heidän kättensä työ. Siksi taidokkaasti heidän puukkonsa totteli miehen aivoja, että heidän työssä vielä nytkin voidaan lukea käsityötaidon eturivin esitteisiin. Tiensuun torppakin muutettiin 1910-luvun lopulla Palojoenkulmalle, missä se vieläkin on itsenäisenä tilana. Veljeksi Oskari avioitui, mutta Kalle jäi setämieheksi. Vanhasta Tiensuun torpasta myytiin osa rakennustarpeiksi omakotirakentajille ja Saarisen Aku Värmälästä osti suurimman pirtin. Muistan, että asuinrakennuksen eteläpuoleinen seinä oli vuorattu katto-päreillä. Tapa oli tuohon aikaan ylesimminkin käytetty. Muistan vielä erittäin hyvin erään lämpimän kesäillan, jolloin tulin isoäidin kanssa Aaltoselta kylästä ja Saarisen veljekset olivat numeroimassa seinässä olevia hirsii. Siitä on nyt jo varmasti aikaa lähelle 70 vuotta, mutta vieläkin olen tuntevani lämpimän iltatuulen henkäykset kullani, kun siinä Tiensuun torpan pirtin päätyseinän kohdalla katseilin, miten Aku löi kirveellä laikan pois harmaasta hirrestä ja piirsi punakynällä asiaan kuuluvan numeron. Aku vei sitten pirttihiirret Martintalon maalle ensimmäiseen tienmutkaan sillalta Härkätielle mennessä. Myöhemmin hän sai viljelysmaata Pitkäljärven ja Värmälän rajoilta ja siirsi asuntonsa jälleen sinne. Kolmannessa paikassa näen Tiensuun torpan seinähiirret tekevässä tehtävänsä lämmönvaraajana perheen hyväksi, vaikka vain harva tietää seinähirsien kulun alkuperäisestä paikastaan Härkätien varteeseen. Harva myöskin tietää tai aavistaa, mitä nuo seinät vuosien varrelta voisivat kertoa sille, joka niitten kieltä voi tajuta ja lukea.

Kun tilustietä mentiin vähän matkaa hakamaan reunaa, niin siinä oli Salmisen asumus. Ei kukaan enää

„Wilukselan Witta
Ja Wiurvalan Piipa,
Syvän-ojan Sonni
Ja Sylvinän Jalli!
Ralla ralla laa!
Syvän-ojan Sonni
Ja Sylvinän Jalli!“
Ralla ralla laa!

voi tietää, kuka sen vanhan asumuksen siihen oli rakentanut, mutta lapsuuteni aikana se oli jo hyvin painunut maata kohti ja sen ikkunat olivat myös hyvin lähellä maanpintaa. Kiehtovin oli kuitenkin pieni mustaovinen savusauna omenapuitten ja sireenien varjossa. Torpassa asui vanha vaimo, Tiensuun Tiina. Hän oli torpan Ida-emännän äiti ja ollut joskus Tiensuun torpan tyttäriä. Ida ja hänen miehensä Kalle Salminen asuivat Långsjön kartanossa, missä Kalle oli muonamiehenä. Myöhemmin he tulivat takaisin Vilukselaan, saivat maata Huinan sotilasvirkatalon lohkomisesta, mutta on tila jo nyt kuitenkin toisissa käsissä.

Kun Salmisen torpan luota lähettiin vinosti oikealle menevää peltotietä, niin tultiin Huinan ja Ylitalon tilusten väliselle rajatielle. Siitä olikin jo suora tie Antinmäkeen, Aaltosen torppaan ja Hakalan lohkokotilalle. Siinä alussa on kuitenkin vähän erillään tiestä, vasemmalla n.s. Hennilän mäki. Se oli sellainen kalliota ja irtokiveä täynnä oleva kumpare, missä myös lyhyttä mäntyä ja kituliasta koivua vähän kasvoi. Mitä siinä alueen reunamilla vähän muutakin kasvillisuutta oli ollut, niin sen oli Hennilän Heikki tyystin perannut pelloksi. Kaiket kesät Heikki möyrysi ja kankesi siellä mäkikumpareen reunamilla ja aina vähän ohra- ja peruna-ala lisääntyi. Kaksin vaimonsa Riikan kanssa eli Heikki torpassaan. Heillä oli punertava, mustapäinen lehmä Hallu, jolle kesäaikana kerättiin heinät aitovieriltä ja tienreunoilta. Asumuksensa heillä oli mäen eteläisellä rinteellä, navetta, sauna ja rehulato siinä pihan reunoilla. Heikki ja Riika olivat niitä ihmisiä, joita muistan aina silloin, kun kuulen moitteita nykypäivän sosiaali y.m. moninaista huoltoa vastaan ilman, että vähänkään tunnetaan asioita ja mahdollisuuksia.

Kiveen veistetyt kuvat

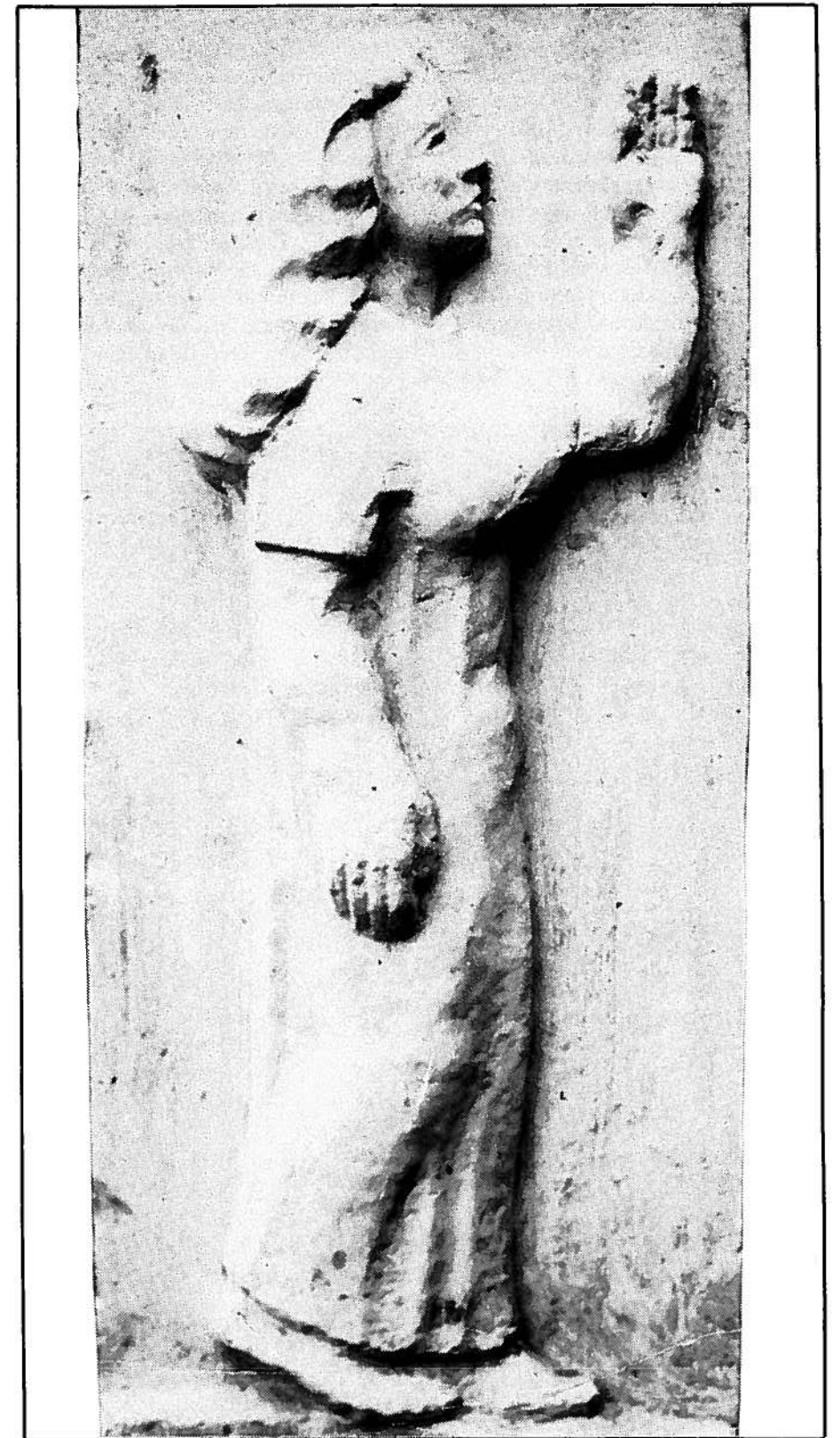
MAUNO KANGAS

Kivenveistäjä Mauno Kangas perusti liikkeensä Somerolle vuonna 1939. Someron Kivenveistämö on valmistanut yli 40 vuoden aikana tuhansia hautakiviä. Harvat tietävät että Mauno Kangas on myös kuvanveistäjä, jonka kiihkein luomiskausi oli vuosina 1945—60. Kankaan julkisia teoksia ovat mm. Suomensjärven sankaripatsas, Järvenpään Karjalaan jääneiden muistomerkki sekä Lohjan ja Karjalohjan luokkasodan muistomerkit. Someron Kivenveistämöllä on toteutettu joukko Lauri Leppäsen, Veikko Leppäsen, Aukusti Veuron, Aarre Aaltosen, Matti Visannin, Eila Hiltusen, Essi Renvallin, Viljo Savikurjen ja Ilmari Wirkkalan graniittisia veistoksia.

Kerron kiveen veistetyistä kuvista.

Ensin haluaisin ottaa erään asian. Kiviala on yksi pienimpiä työaloja. Eikä kivenjalostusta koskevaa kirjallisuutta ole muuta mainittavaa kuin 1936 ilmestynyt insinööri V. Hall'in kirjoittama »Kiviteollisuus». Tämä insinööri Hall toimi silloisen Sortavalan piirin ammattientarkastajana. Tutki harrastuksenaan Laatokan pohjoispuolen kallioita ja kertoman mukaan sai pienen apurahan ja lähti tutkimaan Amerikan jo pitkälle kehittyntä kiviteollisuutta. Kuvanveistostakin Hall kirjoittaa viidettä sivua, mutta koetan sen esittää lyhyemmin.

Kuvanveisto on taito muovata kuvia joilla on kolme ulottuvuutta.

Kuvanveistäjä L. Laulaisen relieffi.

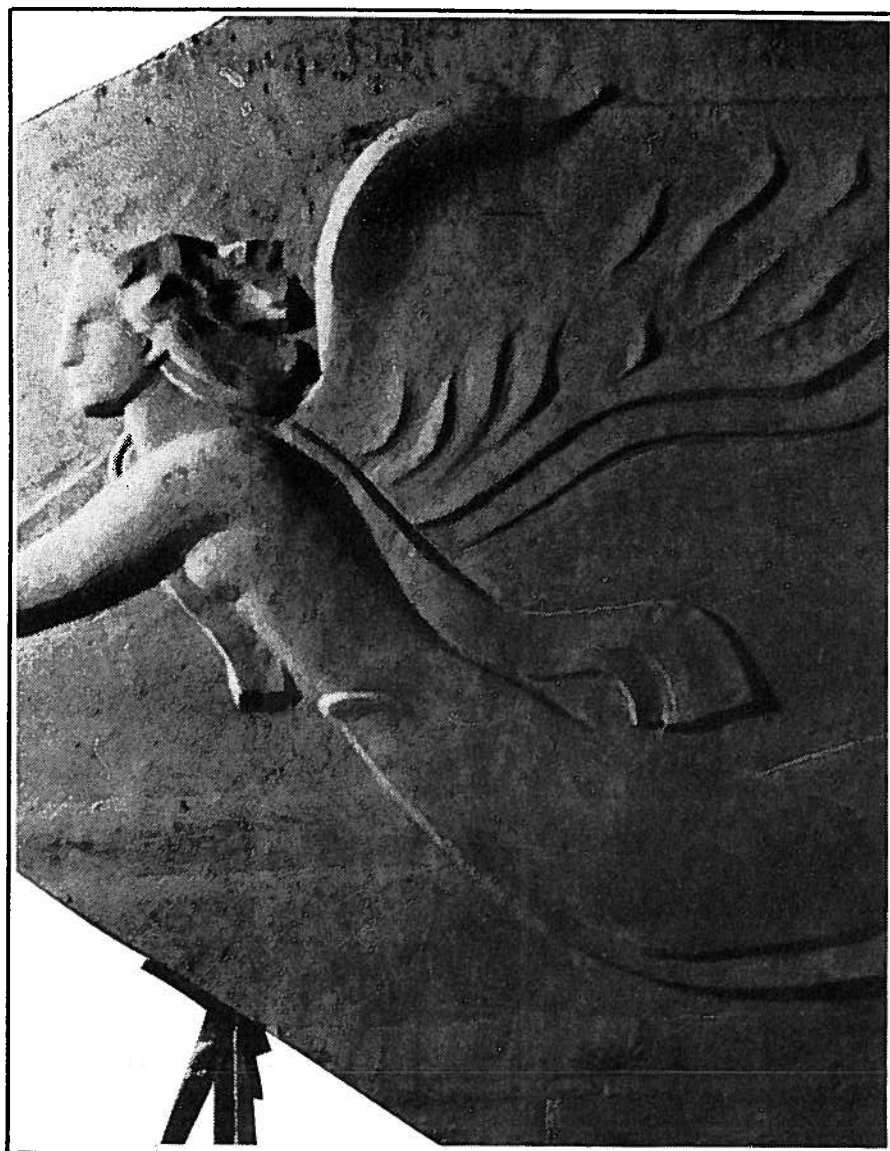
Esimerkiksi veistos — pysti — figuri on katseltavissa joka puolelta ympäri, tai korkokuva eli »relieffi» joka nousee tasosta.

Kun on veistettävä veistos tai korkokuva kiveen tai valettava pronssiin, on kuvanveistäjän aina muovailtava ensin saveen, vahaan tai muuhun helposti käsiteltävään. Siitä otetaan ns. muotti kipsiin. Muotin teko tapahtuu siten, että kipsivelliä kaadetaan teoksen päälle. Kun kipsi on kovettunut muotiksi, poistetaan siitä muovattu kuva. Korkokuvassa se käy helposti.

Veistoksessa valettu muotti pitää saada halki, joten muotin halkaistamiseksi valaukseen sovitetaan peltiliuska. Kun muotti on tehty, on siihen valettavalle kipsikuvalle hyväksii, että muotti aivan hienokseltaan käsitellään rasvalla, jolloin kuva helpommin irtaantuu muotista ja aremmatkin osat pysyvät kokonaisina.

Valettavan kipsikuvan voi vahvistaa heikoilta kohdilta sideaineilla. Pellavakuidut ovat hyviä. Kupari ja rautalanka sekä puu sopivat tarkoitukseen kun ne sovittaa kipsin sisään. Jokaisella tekijällä on vähän omat koetut kikkansa.

Veistoksen eli pystin kipsiin valaus aloitetaan sitomalla muotin puolikkaat yhteen ja asettamalla tukevasti ylösalaisin. Veistoksen vahvistukset paikoilleen ja huolellisesti sekoitettua kipsivelliä aletaan varovasti juoksuttaa muottiin. Erikoisesti pitää varoa ilmakuplia eli rakuloita koska niiden tilalle kuivuneeseen veistokseen jää häiritseviä reikiä ja koloja. Kipsin tulee antaa kunnolla kuivua riippuen aika siitä mitä kipsilaatua käyttää. Ei ole hyväksi sekään jos valettu veistos jätetään pitkäksi aikaa kuivumaan. Tällöin sen irrottaminen useasti vain vaikeutuu.

Matti Visannin korkokuva Kälvilän sankaripatsaasta.

Kipsimallin jäljentäminen kiveen on kivenveistäjän tehtävä. Mallin pintaan tärkeimmät kohdat on merkitty punkteerausasteilla. Näitä kohtia vastaavat pisteet löytyvät lohkaresta, mekaanisen passarin avulla. Kun kaikki merkityt pisteet ovat saaneet vastaavan kohtansa lohkaresta on edessä hakkaus, joka nykyisin tehdään paineilmatyökaluilla. Mielikuva talttaa heiluttavasta kuvanveistäjästä on auttamatta vanhanaikainen. Kuvanveistäjä tarkastelee työn kuluessa ajatustensa toteutusta ja tarvittaessa neuvoo tarkasti.

Pinnan viimeistelyssä on kivenveistäjän ammattitaito ja taiteellinen silmäkin tärkeää. Tekijän pitkä kokemus ja hyvä silmä saa kuvanveistäjän luottamuksen.

Mutakuonot

ANTTI TOUKKARI

— Isä, mikä semmoinen mutakuono on?

— Mistä sinä tuollaisia sanoja opit?

— Yleisönosastosta. Kun ne kirjoitti siitä Araratista.

— Arafatista.

— Siitä niin. Ne kirjoitti että mutakuonot saisi pysyä poissa Suomesta.

— Suvaitsemattomat ihmiset kutsuvat mutakuonoiksi neekereitä, arabeja ja muita tummaihoisia. Se on hyvin rumaa, ihmisiähän me kaikki olemme ulkonäöstä riippumatta.

— Onko juutalaisetkin mutakuonoja?

— Minähän sanoin ettei ketään saisi nimittää mutakuonoiksi. Joten juts... tarkoitan juutalaisiakaan ei saa sanoa mutakuonoiksi.

— Onko ne sitten valittu kansa.

— En minä tiedä. Toiset väittävät

että on, mutta en minä oikein usko. Isän mielestä on hyvin ikävää, kun palestiinalaisongelmaa ei saada ratkaistuksi rauhallisin keinoin. Kyllä palestiinalaisille olisi löydettävä oma paikka. Heillä on siihen sama oikeus kuin meillä suomalaisilla omaan maahamme.

— Mutta kun ne kirjoittaa lehdisä, että palestiinalaiset ovat saastaisia, räppäitä, pelkureita ja terroristeja. Ja niillä on väärä uskontokin.

— Uskonasioista kiistelemineen on arveluttavaa. Sanotaan että maakuasioista ei sovi kiistellä. Saman voisi sanoa uskonasioista. Ja kaikissa kansoissa on pelkureita, rosvoja ja poliiseja. Kyllä me suomalaisetkin olemme osanneet tehdä terroritekoja.

— Onks mekin räjäytetty juutalaisia?

— No ei. Mutta toisiamme tapettiin vuonna kahdeksantoista. Eipä silti, ei meidän kilpemme taida olla ihan puhdas juutalaisten kohdalla. Isä on joskus lukenut jostain, että Suomesta luovutettiin juutalaisia

Hitlerin keskitysleirille. Tosin väitetään, ettei täällä tiedetty mitään. Isän mielestä ketään ei saa sortaa. Suvaitsevaisuutta, juuri sitä maailmassa tarvitaan.

— Isä hei, tule katsomaan, nyt naapuriin muuttaa uusi perhe.

— Hyvän aika. Nehän on mus-talaisia. Onko tämä nyt laita peliä, että tänne alkaa lappaa kaiken-maailman filistealaisia. Tästä on puhuttava heti toisten naapureitten kanssa. Ne on saatava pois täältä, eihän niistä ole kuin harmia...

— Isä, isä. No nyt se jo meni. Mitä se mahtoi tarkoittaa kaiken-maailman filistealaisilla? Aikuiset on kummallisia. Olis nyt ensin edes tutustunut. Eihän se tiedä vielä niiden nimeäkään. Tai jos se olikin niiden sukunimi, se filis... mikä se nyt oli. Ne on varmaan tehneet jotain pahaa, kun isä noin kovasti kiihtyi. Isähän on sentään niin suvaitsevainen.

Keitä me olemme

IRJA BERGMAN

Olemme joensuulaisia, suomalaisia, eurooppalaisia. Kannamme sukumme, heimmomme, kansamme taakkaa ja ominaisuuksia. Olemme maan lapsia, yhteiseen kohtaloon kytkettyjä.

Ulkomaalaisen, eurooppalaisen silmissä me suomalaiset olemme vaaleita, kookkaita, perin siistejä, korrektisti pukeutuneita, vakavan, velvollisuuden tuntoisen näköisiä ja enemmän tai vähemmän jännittyneen näköisiä. Meitä ei voi ymmärtää, ellei tunne kuusimetsiemme syvyyttä, keväisen koivikon viluista kauneutta, surumielisen kauniitten järviemme väkettä, ellei tiedä pitkistä välimatkoista, ellei tunne pitkän talven jähmettävää raskautta, ellei tunne tuisua ja pakkasta, ellei tiedä talvisodastamme ja jatkosodastamme, ellei tiedä, miten meitä joskus ahdistaa ruotsalaisten helppo erinomaisuus ja venäläisten massiivinen läheisyys ja silti outous — sillä tämä kaikki on meitä muovannut, tehnyt siksi, mitä olemme, kannamme tätä kaikkea — tiedostamme sitä tai emme — sielussamme ja ruumiissamme, veren kemiasamme. Näin me olemme suomalaisia perin juurin. Ja me opimme tuntemaan itseämme paremmin, kun tutkimme luontoamme ja menneisyyttämme.

Supisuomalaisuutta on myös kielellemme. Se kuulostaa muiden eurooppalaisten korvissa pehmeältä ja oudolta — suomen kielellähän ei ole muita sukulaisia kulttuurikielten joukossa kuin viro ja unkari. Kuvaava on erään englantilaisen ystäväni kertomus. Hän oli eräässä

juhlassa, jossa oli edustaja lähes jokaisesta Euroopan maasta ja jokainen sanoi sanottavansa siellä omalla kielellään. Kielitaitoisena ihmisenä hän saattoi tunnistaa kaikki kielet, mutta yhtä kieltä hänen oli vaikea tunnistaa. Hän aprikoi: tämä ei ole germaaninen kieli, tämä ei ole kelttiläinen kieli, tämä ei ole romaaninen kieli eikä tämä ole slaavilainenkaan kieli — »it must be Finnish». Meille on ongelma, että suomen kieltä eivät ymmärrä muut kuin toiset suomalaiset, mutta äidinkieli on ihmisen kohtalo, millään muulla kielellä emme voi ilmaista ajatuksiamme ja tunteitamme niin vivahteikkaasti kuin äidinkielellä.

Me olemme suomalaisia, mutta me olemme myös eurooppalaisia. »Synnyinmaani on Eurooppa», sanoo Paavo Haavikko. Miedän kulttuurimme on yhteistä eurooppalaisista kulttuuria ja osin yhteistä maailmankulttuuria. Meidän uskontomme ei ole muinaisten suomalaisten uskontoa kovinkaan paljon, se on Lähi-idästä ja sen kuvakieli on vuosituhansien takaisen Lähi-idän paimentolaisten elämänmuodosta ja siivilöitynyt kreikkalaisen ajattelun ja roomalaisen kulttuurin läpi, meidän hallintoyhteisöömme ja käsityksemme yksilön arvosta periytyy Englannin, Ranskan ja Saksan kautta antiikista, Kreikasta. Myös tieteen juuret ovat Kreikassa. Tieteessä olemme oppineet paljon ranskalaisilta ja mm. saksalaisilta ja venäläisiltäkin. Käyttämämme numerot ovat arabialaisten välityksellä tulleet intialaisilta jne. jne. Euroopan ja maailman kulttuuri on meidän yhteistä rikkauttamme. Tämä näkyy konkreettisesti koulun lukujärjestyksessäkin: koulussa luetaan paitsi Suomen historiaa, paljon myös Euroopan ja maailman historiaa, opiskellaan Suomen luontoa, mutta myös koko maailman luontoa, vieraiden kielten tun-

teja on ylemmillä luokilla verrattomasti enemmän kuin äidinkielen tunteja — tämä kaikki suuntautuu Eurooppaan ja maailmaan, ja se on nykyaikaa. Vieraiden kielten opiskelu kansainvälisyyden nimissä on todella tarpeen, mutta se paljon puhuttu suomalaisten alemmuudentunne, itseväheksyntä, näyttäytyy kyllä suhtautumisessa äidinkieleen — vieraita kieliä käytetään kaupallisessa maailmassa tarpeettomastikin vieraskielistä pintakulttuuria suosien, ikäänkuin suomen kieli ei olisi kyllin hyvä — ei tajuta oman kielen arvoa eikä tajuta syvää kotalonyhteyttä äidinkieleen.

Joka tapauksessa tunnemme oman sielumme ilmentymäksi äidin kutomat perusharmaat villasukat, ruisleivän, isän tai veljen tekemän mäntypöydän, Marimekon kankaat, Finlandia-talon jäisen eleganssin, kansanlaulun, Sibeliuksen viulukonserton, mutta me voimme tuntea omaksi perinnöksemme myös Pariisin Pyhän kappelin 1100-luvulta olevan hienostuneen kauneuden, me tunnemme syvän merkityksellisyyden kuin pyhän läheisyydessä ja vahvan jälleentuntemisen elämyksen kulkiessamme Rooman Via Appia Antiquaa tai Ateenan Akropolilla tai Delfoin Apollonin temppelin raunioilla tai katsellessamme vuosituhantista Jerusalemiä. Me olemme suomalaisia, eurooppalaisia ja Maan lapsia — yhteiseen kohtaloon kytkettyjä.

Vanhan ajan elopäivä

MAIJU AVELLAN

Somerolaista elopäivää edelsivät viinanhakumatka ja lampaan jahti, koska kesän odotetuimpana päivänä syötiin ja juotiin toden teolla. Työn juhlassa soi myös haitari, ja jalka kävi jenkan, polkan, masurkan ja purpurin tahtiin.

Elopäivä tai -päivät olivat »vanhaan hyvään aikaan» syyskesän odotetuinta aikaa maaseudulla. Tämä oli sellaista työn juhlaa, jota vieläkin iloiten muistetaan. Varsinkin työn yhteydessä sattuneet komellukset ja kaskut elävät kansan muistoissa.

Työn luonne pysyi vuosisatoja samana. Pohjoisten kansojen historiassa Olaus Magnus mainitsee talokoitteen jo v. 1555 olleen niin yleisiä, että rukiin- ja heinänniitto, jopa lannanajokin, toimitettiin talloilla. Viljankorjuusta sanotaan näin: Sadonkorjuussa auttavat kaikki auliisti toisiaan ja mahdollisesti syntyneet kiistat samoin kuin työn vaivatkin kuitataan iloisissa pidoissa.

Näitä pitoja on ollut myös Orimattilassa Ruhan kartanossa. On merkitty muistiin, että siellä on pidetty tarkastus vuonna 1760. Tarkastajat kertovat viljanleikkuun tapahtuneen käsisirpeillä. Kestitykseen on kuulunut silakoita ja pehmeää leipää sekä vähän väkevämpää juomaa eli kohtalaisen hyvää kaljaa. Jos voidaan antaa jotakin muuta lisäksi, on hyvä, mutta kun paloviinaa on, on se paras houkutusyötti.

Näin on mahdollisesti vietetty elopäiviä myös Somerolla. Tätä käsitystä tukee isoisoäni (s. 1863) kertoma eloviinon hakumatka Kytäjäl-

tä. Kun matka oli pitkä, niin sovittiin, että vain yhdestä talosta lähtee kaksi luotettavaa miestä eloviinon hakumatkalle. Maasilta, Markula, Juote, Pruuka, Torkkomäki ja Saksa järjestivät näin kukin vuorollaan miehet matkaan. Hevosella kulkien matka kesti neljä päivää. Nimismieheltä piti hakea lupa tätä matkaa varten. Enää ei ole elossa yhtään sellaista henkilöä, joka muistaisi, missä ja milloin tätä viinaa tarjottiin eloväelle.

Ruokapuolesta muistetaan, että elopäivät olivat oikeastaan nyytti-kestit: kuka toi maitokannun, kuka toi ohrakakun jne.

Niihin aikoihin kun viikatteet otettiin käyttöön, talkoot muodostuivat työllä maksettaviksi päiviksi. Elopäivä tehtiin jostakin saatavasta. Jos esimerkiksi mäkitupalainen oli lainannut talon hevosta, koonnut oksia metsästä ym. tämän tapaista, hän teki työpäivän taloon. Päivät taas nimettiin sen mukaan, mitä oli haettu talosta, esimerkiksi hevospäivä, penkaspäivä, sonninpäivä, jne. Jos joku mies oli oikein »suuriskelmi» (huumorintajuinen), teki hän taloon vällypäivän. Mies ilmoitti isännälle, että hän on käynyt talon palvelijoilla likkapelillä. Sen takia hän on täällä ja tekisi taloon elopäivän, jos sopii. Ja sopihan se kaikkien iloksi.

Rukiin valmistumista leikkukuntoon tarkkailtiin huolellisesti. Tarkalleen sen tiesi, kun tähkää löi kämmenellä. Jos jyvät »lenteillivät» (irtaantuivat), oli ruis valmista leikattavaksi. Tämän jälkeen lähinaapurit ja sukulaiset sopivat elopäivänsä eri päiviksi yhteisen työväen vuoksi. Päivientekijät kulkivat näin talosta taloon. Naapurit auttoivat naapuria ja sukulaiset sukulaisia.

Elopäivän valmistelut aloitettiin päivää paria ennen työpäivää. Miehet laskivat ja hioivat viikatteitaan leikkukuntoon. Vanhat miehet sa-

noivat: »Vikattimme täytyy olla niin terävä kun käärmeenkiäli, sit vasta sen kans kannattaa mennä elopelloll.»

Kova oli myös lammassahti. Elopäiväksi teurastettiin aina lammasta. Lampaat olivat kesän aikana kovin villiintyneet laitumillaan. Kiinni ottamisessa sai talon väki juosta ja piirittää lampaita tuntikaupalla. Se lampaista, joka kiinni saatiin, joutui elopaistiksi.

Emäntä, palvelijat apunaan laittoi ruuat kuntoon. Illalla viimeiseksi laitettiin tupaan monta pöytää perätysten. Näin saatiin tarpeeksi pitkä pöytä, joka peitettiin valkoisilla pellavaliinoilla. Mitään kukkia tai koristuksia ei laitettu.

Seuraavan päivän elikkä elopäivän suurin huolenaihe oli sää. Sade oli pahinta, mitä odottaa saattoi: pilasihan se viljan lisäksi sovitun työjärjestyksen ja puutteellisten säilytystilojen vuoksi eloväelle valmistetut ruuat. Tuoreet lihat pilaantuivat tai suolaantuivat liikaa, hiivaleivät, pullat ym. häälyivät jne.

Elopäivän aamuna noin kuuden aikaan alkoi väkeä ilmaantua taloon. Heille tarjottiin ensin kahvia. Pullanpalojen piti olla suuria. Suurus (aamiainen) syötiin päälle. Siihen kuului lampaanlihasta keitetty perunakeitto. Toisissa taloissa siihen lisättiin limppejäkin. Jälkiruokana oli mannasuurimovelli tai jokin muu maitoruoka. Väkeä oli elopellon koon mukaan yleisemmin Pajulassa 20 hengen molemmin puolin. Saksalla muistettiin ainakin kerran olleen 40 henkilöä. Pellolle lähdeittäessä varattiin mukaan iso maitotonkallinen kotikaljaa, joka oli tehty vahvempaa (siis enemmän maltaita) kuin tavallisesti.

Nuoret tytöt olivat uusissa vaaleissa puseroissaan. Vanhemmalle väelle kelpaisi vanhakin vaate, kunhan se vain oli puhdas. Pitkät hihat piti kaikilla olla. Se esti raapimisen työtä tehdessä.

Yhteen työsarjaan kuului kaksi niittäjää sekä neljä sitojaa. Näistä yksi voi ottaa ylös. Lisäksi oli yksi kuhilaan (kykkään) tekijä. Naiset katsoivat aika tarkkaan, kenen perään menivät sitomaan. Jos karhe oli kovin sekainen, sai sellainen niittäjä aina viimeksi sitoijat peräänsä. Parhaassa iässä olevat miehet niittivät, naiset sitoivat, vanhemmat miehet tekivät kuhilaita ja pikkupojat kantoivat jalallisia (lyhteitä) kuhilaan tekijän viereen, ja hänellä, joka osasi kertoa hauskimmat jutut, oli aina jalallisia vieressä.

Kymmenen aikaan oli kahvitauko. Se tuotiin pellolle isolla kuparisella kahvipannulla. Kupit, pullat ym. olivat uudessa pärekorissa. Sen toi talon tytär tai emännän apulaiseksi jätetty nuorempi palvelija pellolle. Kahvitauon aikana miehet tekivät olkisormuksia tytöille muistoksi elopäivästä.

Kahdentoista aikana oli päivällisaika. Ruoka oli katettuna niin sanottuun istuvaanpöytään. Siihen kuului sallattia (rosollia), kastikkeena laimennettua etikkaa, piimä- ja juoksutinjuustoja, peruna-, lanttu-, ja maksalaatikoita, lampaanlihaa joko uunipaistina tai kastikkeen seassa (karjalanpaistin tapaan laitettuna). Ruokaleipää oli ruis-, ohra- ja piimälimppua. Koskaan ei ollut kovaa ruisleipää. Oli tietenkin myös voita sekä ruokajuomana »ehjää maitoa» ja kaljaa. Jälkiruokana oli uunipannukakkua ja rusina- tai sekahedelmasoppaa.

Kun työväki oli syönyt, aloittivat lapset ruokailunsa. Päivientekijäin lapset kulkivat aina vanhempiensa mukana elopäivinä. Kaikki eivät mahtuneet yhtä aikaa pöytään. Lasten lisäksi tässä toisessa ryhmässä söivät myös emäntä apulaisineen ja talon vanhukset.

Pienen ruokatunninkin eloväki piti. Naiset kävivät kotonaan ruokkimassa porsaansa ja lehmänsä. Miehiä loikoili talon pihamaalla pitkin ja poikin. Osa heistä hioi viikatettaan parempaan kuntoon. Niittäminen kun tehtiin pääasiassa kovana kilvantekona, niin sillä, joka omisti hyvän viikatteen ja oli taitava sen hiomisessa, oli jo puoli voittoa taskussaan. Periksi ei helppolla annettu. Muistetaan kahden Akun, Jalavan ja Lintulan, niittäneen niin kovin kilpaa, että vain Jalava »pääsi» (jaksoi tulla) syömään.

Emäntä Ida Romu heinäpellolla Hirsjärvellä 1960.

vuotavan rikkaasta ideamaailmastaan on riittänyt ammennettavaksi kaikille jälkeentuleville, oma aikamme mukaan luettuna. Mutta harvan onnistuu mieltää koko kuva. Voikin kuvitella, että Hitlerin kansallissosialistisen Saksan ihailema Goethe on toisennäköinen kuin DDR:n punainen Goethe.

Tässä nyt olemme muutamina välähdyksinä katselleet taiteilijan oman sisäisen näkökulman, sen mitä taiteilija ajattelee itsestään ja yleisöstään. Taiteilijan suhde yleisöön työntyy aika usein esiin Thomas Mannin tuotannossa. Se on kiinnostanut häntä jopa niin suuresti, että m.m. hänen kolme pitkähköä novelliaan »Tonio Kröger,» Mario ja taikuri», sekä »Kuolema Venetsiassa» pohtivat aihetta hyvin monivaiheisesti. Seuraavassa nojaudunkin juuri näissä novelleissa esiintyviin ajatuksiin.

Thomas Mannin mukaan tavallinen ihminen aikuistuuksaan luopuu luovuudestaan sanan vaativimmasa merkityksessä. Lapsuudessaan ja nuoruudessaan hän ei vielä tunne elävänsä »oikeaa» elämää. Hänen täytyy siis kuvitella, leikkiä sitä, olla luova. Mutta jos hän ongelmitta luiskahtaa aikuiseen arkielämään kuin kala veteen, hän ei tarvitse luovuuttansa, koska kaikki tuntuu hänestä todelta ja oikealta nyt. Toisin käy sen, joka on sekä siunattu että kirottu tulemaan taiteilijaksi. Hänessä on särö, joka estää häntä ongelmitta sopeutumasta ja tekee hänestä sivullisen, taiteilijan. Särön aiheuttaja saattaa olla eri suuntiin repivä »verenperintö» kuten Antonio Krögerillä, joka kamppailee jäätävän ankaran henkisyiden ja hehkuvan aistillisuuden paineessa. Se saattaa olla ruumiin vamma, kyttyrä, joka on vammauttanut ihmissuhteetkin kuten taikurilla novellissa »Mario ja taikuri» tai täydellisen kauneuden ja harmonian tavoittelu aina kuolemaan asti kuten novellissa »Kuolema Venetsiassa». Taiteellisuudessa on kenties kysymyksessä erittäin ikävistä seikoista johtuva arveluttava lahja», sanoo Tonio Kröger. Tämä jää suurelta yleisöltä yleensä näkemättä, koska taiteen vaikutukset yleisöön ovat sinänsä jalostavia ja elähdyttäviä.

Vaikka taiteilija työskenteleekin omien kipupisteidensä liikkeelle

ajamana, hän tuntee kuitenkin olevansa sidoksissa yleisöönsä, jopa nuoruuteensa kotiseudun ihmisiin, joista muuten on tyystin etäännytynyt. Yksinkertaisille, pinnallisille arki-ihmisille esim. Tonio Kröger tunnustaa työskentelevänsä toivoen, että he joskus ymmärtäisivät hänenkin näkökulmansa.

Yleisö ja taiteilija ovat moleminpuolisesti sidoksissa eräänlaiseen viha-rakkaussuhteeseen. Tämä näkyy karkeasti ja äärimmäisyyksiin vietyinä novellissa »Mario ja taikuri». Taikuri, kyttyräselkäinen hypnotisoija, esittelee temppujaan pienessä italialaisessa kylpyläkaupungissa. Esitys on huima kaksintaistelu hänen ja yleisön välillä. Hän ei ole sympaattinen esiintyjä, vaan kerta toisensa jälkeen hän nöyryyttää ja ärsyttää jotakuta yleisönsä jäsentä, varsinkin ruumiinvoimistaan ylpeitä maalaispoikia. Silti hän pystyy pitämään yleisönsä lumoissaan. Lopulta taikuri menee kuitenkin liian pitkälle: novelli loppuu siihen, että muuan hypnoosissa nöyryytetty Mario ampuu taikurin. Vaikka yleisö lumoutuessaan voi rakastaa taiteilijaa, se myös nöyryytettynä vihaa ja jopa tappaa, joskus ruumiillisesti, useimmiten henkisesti. Taikuri haluaa miellyttää, mutta myös ilmaista halveksuntansa. Jos tasapaino ei säily, loppu on tuhoisa. Pitkälti samaan tulokseen on myöhemmin tullut Ingmar Bergman tutkiessaan näyttelijän ja yleisön suhdetta filmissään »Gycklarnas afton» / »Ilveilijän ilta».

Suhteessaan yleisöönsä Tonio Kröger toivoo tavallisen arki-ihmisen ymmärtämystä, mutta saa oppia, ettei sitä ainakaan hänen elinaikanaan tule hänen osakseen. Lopulta hän ymmärtää, että voidakseen työssään kuvata elämää ja maailmaa, tunteiden, joita kerran tunsii, täytyy kuolla. »Täytyy olla kuollut voidakseen kokonaan olla luova». Tyylin, muodon ilmaisun hallinta suorastaan edellyttää tällaista viileätä, nirsoa suhtautumista kaikkeen inhimilliseen, jopa tiettyä inhimillistä köyhtymistä ja autioitumista. Tällöin taiteilija joskus tuntee ikäänkuin petkuttavansa yleisöään, koska on tunnetasolla siitä etäännytynyt, ja silti hän on kuolemanvakava työssään.

»Parhaat valheet ovat totta», sa-

noo nuori suomalainen runoilija Jukka Vieno.

Henkilökohtaisella tasolla taiteilijan ja yleisön suhde saattaa siis olla erittäin kuluttava, ja taiteilija pyrkiikin etääntymään kuvattavistaan. Samoin yleisö saattaa vieroksua taiteilijaa, koska hän on erilainen, sivullinen. Mutta koskaan nämä kaksi eivät pääse eroon toisistaan. Jonakin hetkenä taiteilija tarvitsee yleisönsä, sen reaktiot, ja yleisö reagoi — tahtoo reagoida — kiihkein tuntein joko ihaillen tai vihaten. Miksi reagoimme niin kiihkeästi? Ehkä siksi, että tunnemme: tuollaisena minäkin näen maailman, tai: noin minäkin kamppailen elämässäni, tai pelkäämme: maailma saattaa olla tuollainen ja samoin minäkin, mutta en tahdo sitä tuollaisena hyväksyä.

Sanokoon vielä Thomas Mann Tonio Krögerin suulla: »Kun kirjoitan, kantautuu meren kohina minun luokseni, ja minä suljen silmäni. Katson syntymättömään ja aavemaiseen maailmaan, joka tahtoo, että joku järjestäisi ja hahmottaisi sen, näen viliseviä, tungeksivia varjoja, joilla on ihmisen hahmo, ja ne viittovat minulle, jotta manaisin ne esiin ja vapauttaisın ne: traagisia ja naurettavia ja sellaisia, jotka ovat kumpakin samalla kertaa — ja näihin minä olen hyvin kiintynyt. Mutta minun syvin ja salaisin rakauteni kuuluu vaaleille ja sinisilmäisille, valkoisille, eläville, onnellisille, ystävällisille ja tavallisille. Älkää moittiko tätä rakkautta: se on hyvä ja hedelmällinen. Siinä on kaipautta ja raskasmielistä kateutta ja pieni hiukkanen halveksuntaa, ja se on puhdasta autuutta tulvillan».

Tämä on taiteilijan, Thomas Mannin, muuan tuntemus. Mikä on tämän monisäikeisen prosessin perimmäinen merkitys yhteisölle, joka joko ylpeänä kerää taiteilijan saavutuksia sulkina hattuunsa tai torjuu työn närkästyneenä? On kaikei perimmiltään vähemmän tärkeää, onko vastaanotto suopea vai torjuva, sillä kummassakin tapauksessa yhteisö peilaa itseään taiteilijan työssä, ja oman olemuksen tiedostaminen on aina terveellistä, suorastaan välttämätöntä. Tämän peilin jokainen yhteisö tarvitsee.

Jacob Ritz

Taiteilija ja hänen yleisönsä: rakkauden ja vihan täyttämä suhde

MARTTA PYHÄNNISKA

Taiteilijan ja tämän yleisön välistä suhdetta fil. kand. Martta Pyhänniska luonnehtii rakkauden ja vihan täyttämäksi kanssakäymiseksi. Vuonna 1981 muotoutunut Jakob Ritz Seura on osoittanut elinvoimansa kokoontumalla yhä kuukausittain kokouksiin, joissa seuran jäsenet ovat esitelleet itseään lähellä olevia elämänskysymyksiä. Kuluneena vuonna seuran kokouksissa on kuultu esitelmiä ja keskusteltu tietokonetekniikalla luodusta animaatioelokuvasta, kirjastotannustoiminnasta, kirjastolaitoksesta, suomalaisesta elämänmuodosta ja sanomalehdistöstä. Jakob Ritz Seuran jäsenten puheenvuorot tässä Someron Joulun numerossa on varustettu nimikon nimikirjoituksella.

Viime aikoina on lehdistössä ja yksityisestikin keskusteltu mahdollisesta taiteilijapalkasta. Voisimeko ajatella taiteilijaa kunnan tai valtion virkamiehenä? Toistaiseksi suomalainen yhteiskunta ei ole ollut kypsä tähän myöntymään siitä huolimatta, että läänintaiteilijajärjestelmästä on ollut myönteisiä kokemuksia.

Myös yksityisinä ihmisinä yllättävän monet reagoivat kiivaasti taiteeseen ja taiteilijoihin.

Seuraavassa onkin tarkoituksena muutamien välähdyksin tarkastella suuren yleisön suhtautumista taitei-

lijaan eri aikakausina ja myös taiteilijan suhdetta yleisöönsä.

Taiteilijan asemaa yhteisössä on kartoittanut esim. Shakespeare klovniensa hahmoissa. Varhaisimissa näytelmissä klovni on karkea vitsailija ja temppuilija, jonka pilailua jopa hallitsijan tai ruhtinaan pitää sietää, jos ei ole potkaisuetäisyydellä.

Vuosien mittaan tämä karkea hahmo hioutuu yhä syvämielisemmäksi filosofiksi, jonka mielistelemättömään apuun ruhtinaskin turvautuu. Hoviherrojen juonet ja diplomatiat saavat usein osakseen narrin nokkelien sanakieppien armottoman kritiikin. Eikä häntä sen vuoksi rakasteta. Vaikka tällaisen klovnin hahmo on kadonnut menneisyyden hämärään, moni aikalaisemme silloin tällöin sovittaa hänen viittaansa hartioilleen. Eikä häntäkään aina rakasteta.

Mutta kuka voisi olla rakastamatta Joseph Haydnin musiikkia! Musiikin historia tietää kertoa, että Lontoossa vieraillessaan häntä kunniotettiin, juhlittiin ja rakastettiin suurena mestarina ja ruhtinaiden veroisena ihmisenä. Hänet vihittiin Oxfordin yliopiston kunniatohtoriksi. Morning Chronicle-lehti esitti vertauksen: »Aivan kuin oma Shakespearemme hän panee liikkeelle ja ohjailee intohimoja oman tahonsa mukaan.» Kotona Itävalta-Unkarissa, ruhtinas Esterházyn hovissa, hänen asemansa oli hädin tuskin tavallisen palvelusväen yläpuolella. Palvelussopimuksessa vuodelta 1761 todetaan kohdan kaksi alussa: »Wird er Joseph Heyden als ein Haus-Offizier angesehen und gehalten werden» / Joseph Haydnin katsotaan olevan »kotiupseerin» asemassa. Tietysti hän sai myöhemmin erilaiset oikeudet ja vapaudet, mutta vaikka ruhtinas oli kovin mielitynyt hänen musiikkiinsa ja katsoi, että Haydn lisäsi hänen hovinsa nauttimaa arvonantoa, Haydn oli

kuitenkin »palvelija». Tasaverisuudesta ruhtinaiden kanssa - kuten Englannissa - ei voitu uneksiakaan.

Sibelius ja hänen elämäntyönsä kohottaa jokaisen suomalaisen omanarvontuntoa. Hän on sulka meidän jokaisen hatussa. Miten suhtaudumme niihin aikalaisiimme, joilla ei vielä ole taattua nimeä?

Romanttinen taiteilijakultti edellyttää, että oikea taiteilija on epäsozialinen, väärinymmärretty, köyhä, nälkäinen, sairas. Runoilija, tiedemies, ministeri, salaneuvos von Goethen elämä osoittaa, ettei taiteilijan tarvitse olla nihilisti tai hysteerikko, sairas ja köyhä. Pinnalta katsoen Goethen elämä ja asema yhteisössä vaikuttaa jopa »porvarillisen» vakiintuneelta. Pienessä Weimarin ruhtinaskunnassa hän suveenisti pyörittää niin talouselämää kuin teatteria, taidetta ja tiedettä järjestäen esim. vuorityön kukoistamaan kaikkien tyydytykseksi. Kai tämä ihminen ja taiteilija oli yhteisönsä hyväksymä. Mutta ei. Goethen teokset koettiin moraalisesti arveluttaviksi. Königsbergin poliisipäällikkö kuulutti, että yleisen turvallisuuden kannalta olisi parempi, ettei Goethe olisi kirjoittanut Faustiaan.

1800-luvulla kulttuuri-ilmasto politisoitui. Goethe taas oli täysin epäpoliittinen pyrkien kohti yleispätevää, universaalia. Jopa sellainen vapaamielinen, joskin kiivaasti poliittinen kirjailija kuin Heinrich Heine suhtautui häneen epäluuloisesti ja näki hänen ajattelussaan vain linjattomuutta.

Goethe itse puolestaan ei vaivautunut salaamaan heikkouksiaan, joita surutta pilkattiin. Hänen rakauselämänsä, narsisminsa, moraalinen välinpitämättömyytensä olivat ankan arvostelun kohteina. Yhteisö suorastaan herkutteli neron heikkouksilla.

Jälkimaailmalle Goethe on kelvannut erinomaisesti. Hänen ylitse-

Valok. Tuulikki Helino

Korven talossa Tamminen ja Kalliola (Virtanen) näyttivät aina parina samassa seurassa. Heitä ei koskaan kukaan voittanut. Kerran he saivat eri miehen parikseen. Tästä kehittyi kova kilvanteko ja kun kumpikaan ei ollut koskaan hävinnyt, oli työn tahti armoton. Tammiselle tuli häviäjän osa. Hän suuttui itselleen niin kovin, ettei voinut tulla edes syömään. Mari-emännälle hän sanoi: »Ei tammönen miäs mittään ruakaa tartte, kun ei miähel näyttämises pärjä».

Haitarilla soittaminen kuului elopäivään. Sitä soitettiin aamulla töihin mentäessä ja illalla sieltä pois tultaessa. Hagelbergin Väinön muistetaan soittaneen koko päivän Pruukan elopellolla. Hän kulki koko ajan työväen mukana toista sarkaa ylös ja toista alas. Siinä kulkiesaan hän soitteli hanuriaan.

Kahvitauko oli iltapäivällä kello kolmen aikaan. Työ pyrittiin saamaan aina yhdessä päivässä tehdyksi. Ehtoollinen (illallinen) oli sen jälkeen, kun viimeinen kuhilas tuli pölylle. »Ehtoolliseen» kuuluivat keitetty perunat lampaanlihasta valmistetun kastikkeen kera, päivällisellä jääneitä lanttu- ja maksalaatikoita sekä kotijuustoja. Jälkiruokana oli ohra- tai riisipuuro. Puolilta päivin, joskus myös illalla, tuli isäntävälle lähisukulaisia ja parhaita tuttavien elokesteihin. Vielä on talalla postikortteja, joista näkyy, kuinka on kutsuttu. Tarjolla oli samaa kuin eloväellekin.

Kun lehmät oli lypsetty ja muutkin työt päätöksessä, oli elotanssien vuoro. Ne olivat jossakin makasiinissa tai talon tuvassa. Pitkät pöydät vaan pois ja näin oli tanssisali valmis. Soittaja oli tavallisesti omasta kylästä tai naapurikylän puolelta. Suutari Tuomisen pojat, Korvenkulman Tamminen ja Jalavan Aku kävivät paljon soittamassa.

Kaksirivinen hanuri ja yksi soittaja riitti aivan hyvin. Tässä tahdisa sitten nykytettiin polkat, jenkat ja masurkat. 81-vuotias Lempi Vaselius muistelee ensimmäisiä elotanssejaan näin: »Kun mää olin pikkulikka, niin mää tulin ales Vesanterilt Ruukal kattelemaan elotanssei. Siäl muijat tanssas talon tuvas paljain jaloin niät pitkät hammeen helmat heilus, eikä kukkaan ollu tiätävännäas, vaikka ukkosti ja

sato sit kovin». Toiset muistavat purpuriakin tanssitun. Usein oli August Lintula tanssinut ensimmäisessä parissa. Hänet tunnettiin Pajulassa yhdeksi parhaista tanssin taitajista.

Elotansseissa kulkivat lähipaikkakunnan nuoret. Tavallisesti meni viikko tai pari elohommissa. Jos kävi joka ilta tansseissa, ei ollut ihme, että nukahtikin minne sattui. Olga Oksanenkin muistaa nukahtaneensa aidan alle, kun joutui hetkeksi pitkälleen. mennessään hakemaan Torkkomäen lehmä laitumelta iltalypsylle.

Jos oli oikein hyvät ilmat, niin viikonkin päästä saattoi saada »uutista» (jyviä). Laurin (10/8) sanottiin siemenriihiä lämmittäneen. Puuroaineet samoin kuin siemenetkin pyrittiin saamaan aina uudesta sadosta. Myllyyn menoa sen sijaan »kavahdettiin». Jos jonkun oli pakko mennä heti, niin sanottiin: »Toi menee levjälakkii kyytiin». Sanonta on tullut siitä, kun joskus oli sattunut, että erästä talosta oli leipä loppunut »kesken» (ennen aikojaan). (Leipä leivottiin kaksi kertaa vuodessa, myöhäissyksyllä ja keväällä.) Isäntä oli ottanut suojat pois tähkien päältä ja näistä jyvistä hän oli käyttänyt leipäjauhoja.

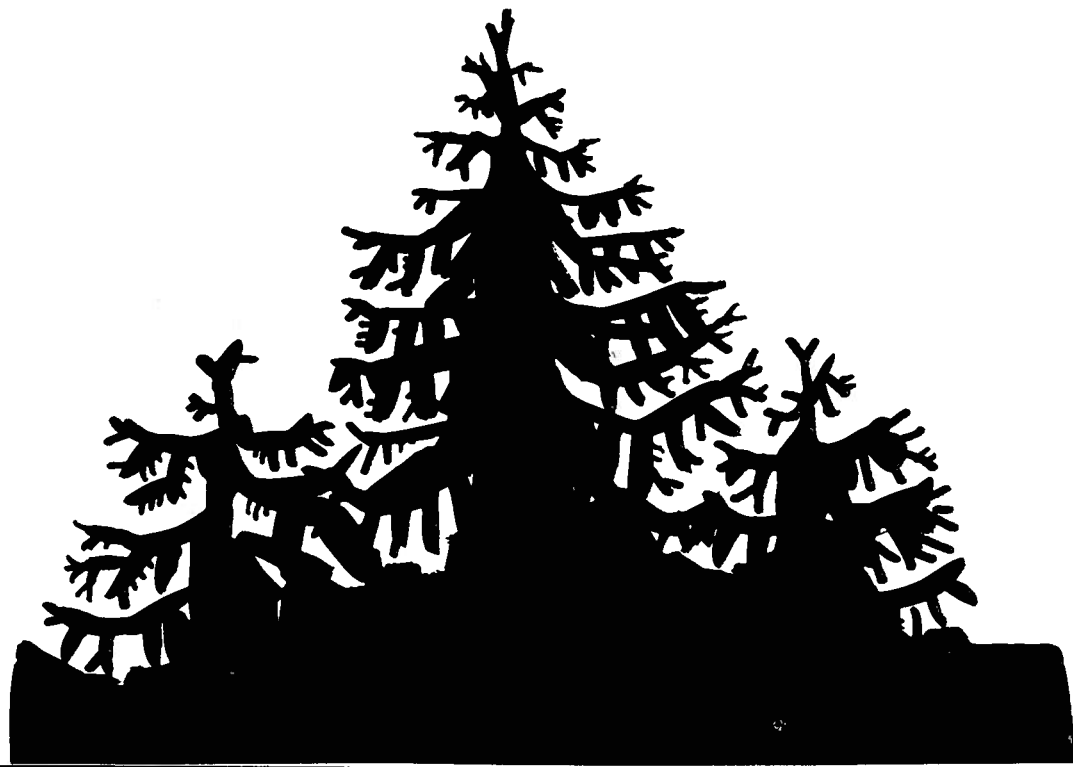
Kylvöaika oli elokuun 20. päivän paikkeilla. Markulan Arviidalla se oli Vernerin päivänä, elokuun 17. päivänä. Isäntä itse aina kylvi ruukiinsiemenen peltoon. Sillon kun se kylvettiin käsin, niin siemenet sekoitettiin multaan äkeellä. Näin oli taas toivo seuraavan vuoden elopäivästä olemassa.

Syysiltoina, kun tehtiin puhdetöitä, kertailtiin kesällä sattuneita tapahtumia. Näin muistot elävät ja kertovat entisajan elämästä ja tapahtumista vanhassa Pajulassa.

KERTOJAT:

Aili Maasilta, emäntä s.1905.
Lempi Vaselius, ompelija s. 1901.
Olga Oksanen, karjanh. s. 1909.
Aili Avellan, emäntä s. 1907.
Arvo Maasilta, maanvilj. s. 1908.
Martti Laine, työmies s. 1910.
Alpo Maasilta, dipl. ins. s. 1917.
Lisälähteenä on käytetty:
Olaus Magnus Gothus: Pohjoisten kansojen historia 1555.
Atte Harden: Orimattilan pitäjä. Painettu Lahdessa 1923.

Oli kerran

ESTER AHOKAINEN

Oli kerran pieni kuusi, jonka ajatukset pyörivät isoissa ympyröissä. Se halusi tulla muita suuremmaksi ja näyttävämmäksi.

Kun joulukuusen noutajia saapui metsään kirveineen, katseli kuusi niitä syrjäsilmin, miltei halveksuvasti. Hän ei suostuisi niiden saaliiksi, hänen tavoitteensa olivat korkeammalla.

Eivät kuusen etsijät juuri vilkkaistakaan keskenkasvuista, pientä puuta, vaan valikoivat hiukan kookkaampia ja tuuheampioksia.

Mutta vuodet kulkivat kulkuaan, ja pieni kuusi kasvoi kasvamistaan. Se oli sisimmässään päättänyt, ettei sitä joulukuuseksi kaadeta.

Kun kuusen etsijät taas kerran kiertelivät kirveineen metsässä, ne pysähtyivät tämän kuusen juurelle. Yksi kalautti kirveellään puun runkoa.

Silloin kuusi hätäntyi, ravisti rajusti oksiaan, niin että kuivuneet neulaset rapisivat hangelle.

— Onpa äreä puu. Taitaa olla villainen. kun noin rapisuttaa neulasi-aan.

— Jospa kuoren alla järsii toukka, toinen arveli. Ja niin joulupuun

noutajat menivät matkoihinsa.

— Vai toukka! Mekomakin moukka! mutisi kuusi ja sulki hetkeksi silmänsä. Sitä oli loukattu. Sen suureksi kasvamista epäiltiin.

— No, miksi sitten aiot, kun et joulupuuksi halua? kuuset ympärillä kyselivät.

— Paljon muita ylemmäs!

— Kuinka paljon korkeammalle?

— Tuonne iltatähteen saakka.

— Höpö! Sinne ei kukaan yllä.

— Eikä ole tarviskaan. Me kasvamme määrättyyn mittaan. Seisomme upeina oman aikamme.

— Entä sitten?

— Sitten alamme rapistua.

— Eipäs! Meidät kaadetaan, vietään ihmisten ilmoille.

— Ja mitä siellä?

— Meistä tehdään taloja, sahaan lautoja, valmistetaan paperia. Oksat poltetaan.

— Entä, ellei kaadeta? kysyi pieni kuusi arasti.

— Kaadumme itse. Tulee tuulenpuuska, myrsky. Siinä makaamme maassa, lahoamme ja muutamme maaksi.

— Ei, ei! ylpeä kuusi huusi. — Haluan iltatähden latvaani. Olen metsän kaunein joulupuun.

— Ei tule mitään. Se on päästään tähtänyt, kuiskasivat toiset puut.

Mutta kuusi kasvoi ja kohosi jo yläpuolelle muiden, kurkotellen kohti iltatähteä.

— Hoi, iltatähti! Laskeudu hiukan alemmas, tule latvatähdekseni! kuusi pyyteli.

— Ei käy. Minä kuulun tänne, sinä sinne. Kukin omalla paikallaan.

Mutta kuusi ei lannistunut, vaan kohotti latvaansa vielä ylemmäs.

Ja juuri silloin alkoi metsässä kohista kuin tuulispään lähestyessä. Raivokas myrskytuuli kulki tienoon yli, kaataen puun toisensa jälkeen.

Ylpeä kuusi paukahti keskeltä poikki. Latvus oli nyt maata kohti ja pihkapisarat tihkuivat tahtuneesta rungosta kuin kyyneleet.

Myrskytuulen mentyä, kummatelivat pystyyn jääneet puut keskeltä katkennutta veljeään ja joku huokasi:

— Ei tuosta tullut taloa.

— Eikä paperia. Ei muuta kuin polttopuuta. Ja yksi vielä lisäsi:

— Noin siinä käy, kun tavoittelee tähtiä. Parasta on pureutua vain tukevasti maahan, ja olla kuusi kuusien joukossa.

Hollantilainen joulu

ARJA TORKKOMÄKI

Amsterdam on vuosien varrella tullut minulle hyvin tutuksi ja rakkaaksi. Atlantinentojen jälkeen se on useimmiten ensimmäinen pysähdys- ja lepopaikka ennen Helsinkiä. Kaupungin ilmapiiri on varsin omalaatuinen: vanhojen entistettyjen rakennusten ja kanavien varsilla tapaa jatkuvasti hämmästyttäviä, vapaasti pukeutuneita ihmistyyppjä pyöräilemässä suurkaupungin vilinässä vanhoilla mustilla pyörillään. Tässä ihmisystävällisessä ja vapaassa kaupungissa ei pidä hämmästellä mitään: ei edes valkoisella hevosella ratsastavaa piispankaapuun pukeutunutta joulupukkiä marraskuussa! Kirjavasti pukeutuneet, maalatut neekeripojat, kuin virpojat meillä pääsiäisenä, juoksevat karamelleja heitelleen joulupukin ratsun perässä. Jatkaessani kulkuani karamellia mutustellen jään miettimään minkälainen oikeastaan on hollantilaisten joulu, ja päätän ottaa asiasta selvää.

Joulukuun 5. on »Sinterklaas-juhlan» aatto, ja joulukuusi, »Kerstboom», on tuotu sisälle. Kuusia on monenkokoisia, yleisin on kuitenkin pieni, pöydälle asetettava, jonka alle on rakennettu sei-

sa lapsille ja syödään herkkuja, varsinkin joululeivonnaisia. Neekeripojat jakelevat piparkakkuja, »Peenooteja» ja »Spelenlaaseja». Suosituimpiin leivonnaisiin kuuluvat pullapitko, »Kerstboud», johon on sekoitettu mantelimassaa ja rusinoita, sekä »Kerstletter», joka on ohuesta voitaikinasta ja mantelimaasta valmistettu, yleensä jonkin kirjaimen muotoon leivottu, mahdollisesti vielä suklaalla päällystetty, joulukerku. Lapset saavat tietysti kukin oman nimikoidun leivonnaisensa.

Joulukuun 5. on »Sinterklaas-juhlan» aatto, ja joulukuusi, »Kerstboom», on tuotu sisälle. Kuusia on monenkokoisia, yleisin on kuitenkin pieni, pöydälle asetettava, jonka alle on rakennettu sei-

mi. Joulukuusi koristetaan kuten meillä, vain tähti on korvattu hopeapallolla, jonka päässä on piikki — hollantilaisten käsitys itämaan tähestä? Muutkin joulukoristeet ovat suomalaisille tuttuja, vain tontut puuttuvat. Mutta miten Korvainturin tontut Hollantiin olisivatkaan eksyneet kun joulupukkikin asustaa Espanjassa!

Joulukorttien aiheet ovat usein kopiota vanhoista maalauksista, mutta myös onnea tuottava mistelinoksa on vahvasti esillä joulutervehdyksissä. Mistelinoksia myydään myös tulppaaneita tulvillaan olevilla toreilla.

Varsinaista joulua, Kristuksen syntymäjuhlaa, vietetään Alankomaissa puhtaasti uskonnollisena juhla. Lahjat on siis jo jaettu ja jouluaattona kokoonnutaan hyvän ruuan pariin monilukuisasti. Hollantilaiset ovat hyvin sukurakkaita, iloisia ja avoimia ihmisiä. Joulupöydässä voi täten olla useampiakin perheitä. Paistettua jänistä, muuta riistaa tai hanhea syötiin varsinkin aikaisemmin, nykyisin joulupöydässä tarjoillaan yleisemmin hollantilaista kalkkunaa ja kaniinia.

Keskiyöllä katolilaiset osallistuvat joulumessuun. Joulunviettopoja säätelevät myös muiden uskontokuntien noudattamat perinteet, sillä väestöstä on 40 % katolilaisia, 40 % protestantteja ja 20 % muihin uskontokuntiin kuuluvia.

Joulupäivinä lapset odottavat hartaasti lunta ja jos sitä saadaan ne tarvittavat kolme senttiä, niin silloin mennään koko suvun riemulla vanhoilla kelkoilla ulos.

Joulu on Hollannissa, kuten meilläkin, rauhan ja hyvätahdon juhla, perhe- ja sukujuhla, jolloin kokoonnutaan yhteen toivottamaan kanssaihmisille »Prettige Kerstdage en Zalig Kerstfeest»!

Jouluko

EENOKKI

Joulu. Mitä tämä sana tuo mieleemme ensimmäiseksi. Tuoko se mieleen repäisevät pikkujoulujuhlat, väsyttävät tarpomiset joululahjamarkkinoilla mielettömien tavararöykkiöiden kimpussa. Mieleen tulee varmaan myöskin joulun runsauttaan notkuvat herkkupöydät. Monelle se varmaan tuo mieleen vierailut ehkä hyvinkin kaukana asuvien sukulaisten tai tuttavien luo, ehkä näyttämään juuri hankittua elintasoihmisen pyhää lehmää, peltilehmää. Meillähän on varaa kaikkeen tuohon. Vai onko, mitään kadottamatta?

Mahdollisesti tuo sana palauttaa mieleemme jonkin erityisen joulun, tai jonkin muiston lapsuuden jouluista. Joulukuusen hakumatkan, jonkin erityisen mieleisen joululahjan. Kenties kuulut jo niihin harvoihin joilla on muistoissa hevosrennassa kulkusten soudessa tehty matka joulukirkkoon, kirpeän pakkasään nipistellessä poskipäitä ja tähtien tuikkiessa kirkkaalta taivaalta, pakkaslumen naristessa reen jalasten alla ja kynttilöiden luodessa hämyistä valoaan pehmeälle lumelle

tienvarren asumusten ikkunoista, kuulemaan iankaikkisen vanhaa ja aina yhtä uutta jouluevankeliumia ja laulamaan aina yhtä kauniita ja mieltä herkistäviä jouluvirsiä.

Joulu on seimen lapsen juhla. Köyhän, halpaan viittaan käärityn, seimessä heinillä makaavan rauhan ruhtinaan juhla. Onko meidän joulumme sitä?

Joulusta on tullut hyvinvoinnin kasvaessa vuoden materialistisin tapaus. Joulumarkkinat ovat monen kauppaliikkeen myynnistä lähes puolet, mikä sinänsä on kauppiaille erinomainen asia. On kaunista antaa lahja läheiselle, ystävälle, vaan se ei saisi muodostua koko juhlan keskeiseksi asiaksi. Pyritäänkö tällä lahjatulvalla mahdollisesti hyvittämään läheisille antamatta jäänyt kiitos, korvaamaan lapsille jakamatta jäänyt aika, onko se helpoin tapa luikerrella irti syyttävästä omastatunnosta. Mitä ajattelee tämä häikäilemättömästi rahaa saalistava pöyhkeilevä, tyhjyydestään pullisteleva, hierarkiassa ylöspäin, eliittiin ja eliitineliittiin kompuroiva ihmispoloinen. Pystymmekö anta-

maan lapsillemme joulusta muistoksi muuta kuin kasan rihkamaa, joka muutaman päivän kuluttua joutuu tunkiolle.

Joulu on seimen lapsen juhla, köyhän, alastoman ja nälkäisen lapsen juhla. Näitä lapsia on tänäkin päivänä kymmeniä, satoja miljoonia. Meikäläisittäin katsoen ilman alkeellisimpiakaan elämisen edellytyksiä. Vanha liikuttava satu pienestä tulitikkutyöstä on tänäkin päivänä suurimmassa osassa maailmaa totisinta totta. Suuret, nälkäiset, kuumeiset silmät katsovat meihin anelevasti pientä murusta odottaen siitä mitä me työnnämme vuodesta toiseen turhuuden markkinoille. Hän, kenen syntymän muistoksi joukua vietämme on sanonut. »Mitä olette tehneet yhdelle näistä pienimmistä jotka uskovat minuun sen te olette tehneet minulle.»

Lahjaksi olette saaneet lahjaksi antakaa, myöskin niille jotka sitä todella tarvitsevat.

SOMERON KOULULAITOS SATA VUOTTA

Iso pyörä Kirkonmäellä

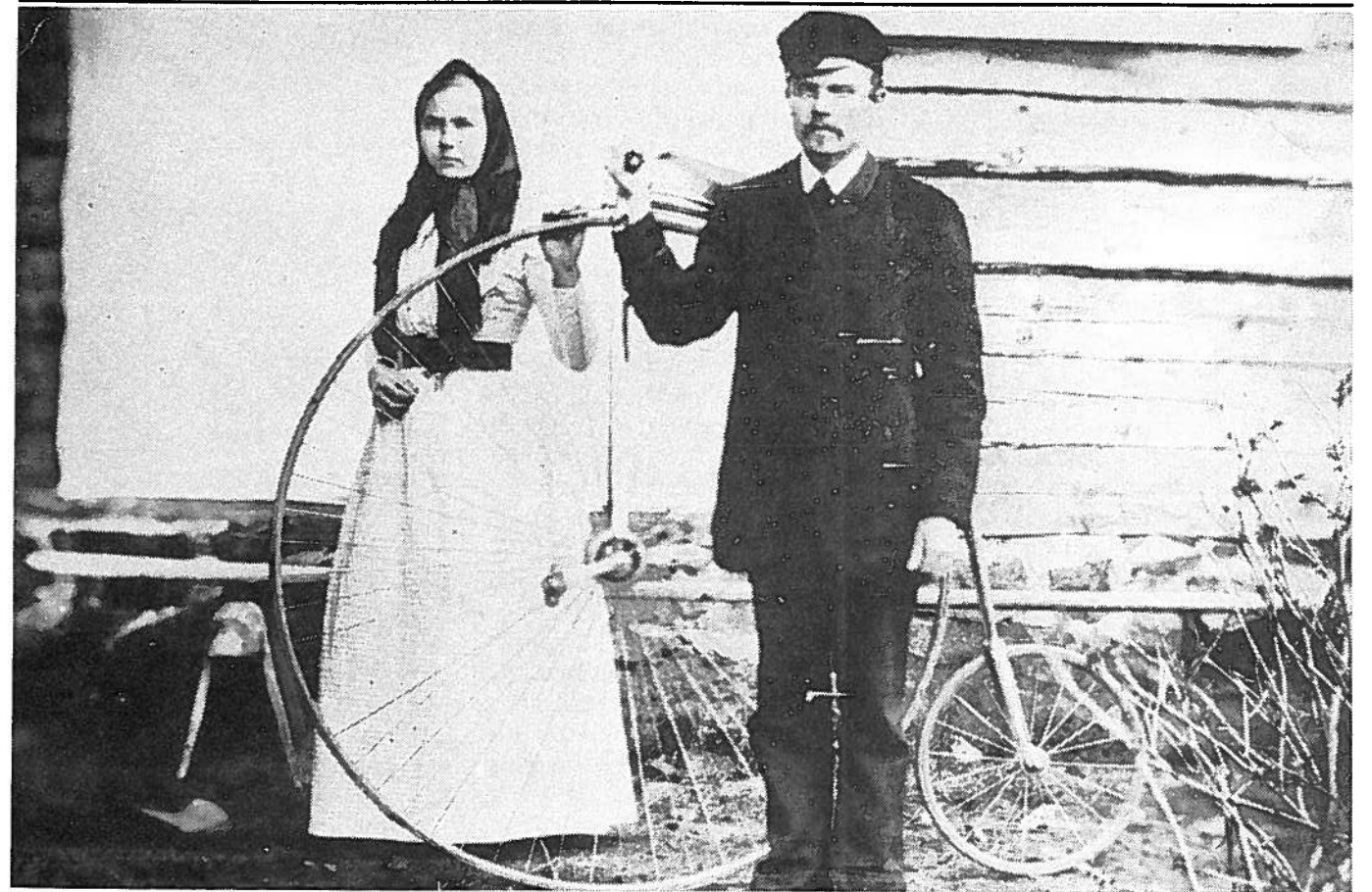
Someron ensimmäinen kansakoulu, Kirkonmäen koulu täytti syksyllä 1982 sata vuotta. Kansakoululaitos ei saavuttanut aluksi suopeata vastaanottoa; varsinkin talonpoikaisto pelkäsi sivistyksen vierottavan lapset rehellisestä työnteosta. Koulua pelättiin.

Hieman pelottava oli myös Kirkonmäen koulun opettaja Pietari Sorma, joka piti oppilaansa Herran nuhteessa. Pitäjäläisten kauhua lisäsi vielä Sorman polkupyörä, joka ilmestyi maaseudun rauhaan 1880-luvun vuosina.

Someron koululaitos juhlisti riemuvuottaan näyttelyllä, ja fil. tri Tapio Horila julkaisi Someron koulun historiikin. Paikallisen koululaitoksen menneisyyttä kartoitettiin jo viisi vuosi-

kymmentä sitten. Vuonna 1932 ilmestyi J. Jaakko J. Laurilan kirjoittama Someron kansanopetuksen vaiheet.

Someron Joulu jatkaa vielä somerolaisen koululaitoksen juhlintaa ja julkaisee sikermän artikkeleita Kirkonmäen koulun 100-vuotisnäyttelystä, opettaja Pietari Sormasta sekä vuosisatamme alkukymmenten kouluilmapiiristä. Anne Avellan-Koskinen valottaa artikkelissaan Steiner-koulun erityispiirteitä. Koulukokeilut eivät ole tuntemattomia Somerolla; Joel Vilkin luoma ja kehittämä oppikoululaitos oli aikoinaan mielenkiintoinen ja hedelmällinen uuden koulun malli.

Kerätessä aineistoa Someron kunnan koululaitoksen 100-vuotisjulkaisua varten opettaja Toivo Sorma lähetti tri Tapio Horilalle vuonna 1982 otetun valokuvan opettaja Pietari Sorman polkupyörästä. Isän pyörän äärellä ovat lähettäjän vanhemmat Amanda ja Pietari Sorma.

Samaan lähetykseen liittyi Toivo Sorman kirjoittama artikkeli Pietari Sorman polkupyöräilystä. Pekka Sorman päiväkirjamerkintöihin perustuva muistelu on ilmestynyt aikaisemmin Retkeilijä-lehdessä v. 1978. Julkaisemme sen kirjoittajan luvalla.

Opettaja Pietari Sorma, kasvattaja ja pitäjäläisten luottamusmies

KYLLIKKI KUJANPÄÄ

Kirkonmäen koulusta on tämän vuoden aikana puhuttu paljon, mutta onhan puhuttavaakin sadan vuoden ajalta. Vaikka Pitkäjärven koulu on vain 12 vuotta Kirkonmäen koulua nuorempi ja Terttilän, Häntälän ja Hirsjärven koulut syntyivät pian Pitkäjärven jälkeen, oli Someron kunnan koululaitoksen 100-vuotispäivän sankari Kirkonmäen koulu. Sinne oli Somero-Seura pystyttänyt runsaasti kiitosta saaneen koulunäyttelyn, jonka esi-
neistö oli suurimmaksi osaksi peräisin Kirkonmäen koululta.

Miten sitten Kirkonmäen koulussa on säilynyt näin runsaasti aivan koulun ensimmäisiltä vuosilta olevaa esineistöä? Siihen on hyvin yksinkertainen selitys. Ensinnäkin Kirkonmäen koulu ei rakennuksena ole sadan vuoden aikana kokenut suurempia mullistuksia. Toinen syy on kahden samoja arvoja kunnioittaneen opettajan pitkä työkausi. Kirkonmäen koulu oli ollut vain kaksi vuotta toiminnassa, kun se sai nuoren, juuri seminaarista päässeⁿ opettajan, Pietari Sörmanin, joka viihtyi samassa paikassa koko virassaolonsa ajan, eli 43 vuotta. Hän oli luonteeltaan erittäin tarkka ja ymmärsi jo silloin säilyttää kaiken säilyttämisen arvoisen Kirkonmäen koulun avaralla ullakolla. Toinen samanluonteinen opettaja Matti Immonen toimi Kirkonmäen koulun opettajana 32 vuotta, heidän yhteinen toiminta-aikansa on 75 vuotta, joka on kolme neljänne^{stä} koko koulun olemassaolo ajasta. Näin ollen ei ole ihme, että esineistöä juuri Kirkonmäen koululla on niin runsaasti.

Legenaarinen opettaja Pietari Sorma on vieläkin vanhemman polven muistissa, mutta nuoremmat eivät hänestä paljon tiedä. Lienee

paikallaan palata hetkeksi hänen elämänvaiheisiinsa.

Pietari Sörman oli syntynyt Lokalahdella 22.2.1862. Jyväskylän seminaarista hän pääsi luokkansa ensimmäisenä kesäkuun 7. päivänä 1884. Someron ensimmäisen kansakoulun opettajaksi oli hänet silloisen tavan mukaan valittu jo muutama päivä aikaisemmin.

Sata vuotta sitten oli Somero sivistyksen takamaata. Kaukana suurista asutuskeskuksista huonojen tieyhteyksien takana se eli omaa suljettua elämäänsä. Yhteiskunta oli sääty-yhteiskunta jyrkkine luokkarajoineen. Määrätyllä epäluulolla suhtauduttiin kaikkeen uuteen, olihan luonteen pohjana hämäläinen varovaisuus ja hitauskin. Elintaso oli alhainen, lapsia tarvittiin jo aikaisin työhön. Näin ollen kouluun suhtauduttiin »herrojen kasvattajana», joka vierottaa lapset työnteosta.

Tytöt ja pojat olivat eri luokissa keväeseen 1914 saakka. Opettaja Gustava Järvisen jäädessä eläkkeelle Kirkonmäen koulu muutettiin sekakouluksi. Opettajatar Järvisen tilalle valittiin opettajatar Elviira Suominen Turusta. Hän oli toimesa vain vuoden, jonka jälkeen opettajaksi valittiin Rosa Järnström Somerolta. Hän opetti kahta alinta luokkaa ja opettaja Pietari Sorma kolmatta ja neljättä luokkaa. (Nimensä opettaja Sorma suomensa 1910).

Opettaja Sorma totutti pojat heti alussa kuriin ja järjestykseen. Silloin sai vielä käyttää karttakeppiä ja korvatillikoita jos oppilaat niskoittelivat. Sorma vaati erittäin siistiä ja tarkkaa vihko- ja käsityötä, josta saimme näytteen kesällä koulunäyttelyssä. Niinpä hän sai kaksi kertaa palkinnon käsitöistä ja Kuopion yleisessä kansakoulukokouksessa kauno-, oikein- ja ainekirjotusvihoista, kaikista ensimmäiset palkinnot. Täyttäessään 60 vuotta

hyvänä, vaikkakin vähän ontuvana, sillä rouva / Olga perustalla.

Joulu oli tietysti suuri, kauan odotettu vuoden kohokohta. Patalappujen teko joulupukin konttiin aloitettiin jo hyvissä ajoin ennen pikkujoulua, enkä unohda koskaan sitä erinomaisen kirkasta taskulamppua, jonka ostin isälleni jouluksi. Jouluaattona isäni halusi välttämättä näyttää minulle, miten hyvin sillä lampulla näki vaikka pimeässä vaatekomerossakin.

Kerran menin isäni kanssa muutamaa päivää ennen joulua kirja-kauppaan ostamaan äidille ennen joulua ilmestynyttä uutuutta. Pettymykseksemme rouva Lyyli Toivonen vastasi hieman hätäisesti salolaismurteellaan: »Loppusiva kaik' jo.» Jouluaattona sitten selvisi, että äitini oli jo ostanut saman kirjautuuden isälleni, ja rouva Toivonen luultavasti joutui turvautumaan elämänsä ainoaan hätävalheeseen pelastaakseen Soinin perheen joulupukin kontin kahdesta kappaleesta samaa kirjaa.

Ei se Joensuun joulukatu siihen aikaan niin kovin suurenmoinen ollut, mutta kylän lapset odottivat hartaasti, milloin Pauligin pahvinen joulupukki ilmestyisi Dahlbergin ikkunaan, ja sana tästä varmasta joulun merkistä levisi nopeasti pikkuväen keskuudessa.

Vaikka olenkin elämäni varrella nähnyt hienompia joulukatuja kuin Someron Joensuun 1930-luvulla, ei ole ollut niinkään helppoa löytää ihmisiä, jotka aitoudessaan ja luonnollisuudessaan olisivat voineet vetää vertoja monille silloisille Joensuun persoonallisuuksille.

Tuutulaulu

ESTER AHOKAINEN

Untuvikko upukkani,
sirkesilmä tupukkani
nuku, nuku jo!

Laskee aurinko.

Äiti tuutulaulun laulaa,
punoo unen kukkapaulaa.

On jo hämää, lasta väsyttää.

Niin kuin nuppu valkolumpeen
sulje, pieno, silmät umpeen.

Kasteenraikas tie
unemaahan vie.

Tuuditellen talleroa,
äidin, isän palleroa,
poikaa pontevaa
työmme jatkajaa.
Tuutuun unenvihmaa heitän.
Hellyydellä kiedon, peitän
lapsen lepäämään
uneen lempeään.

Puolestasi pyydän Luoja:
Untuvikkoani suoja!

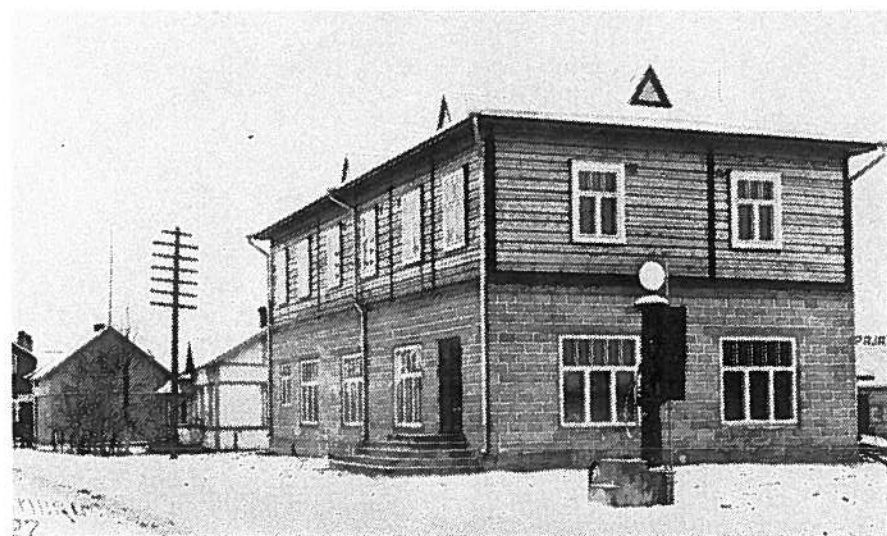
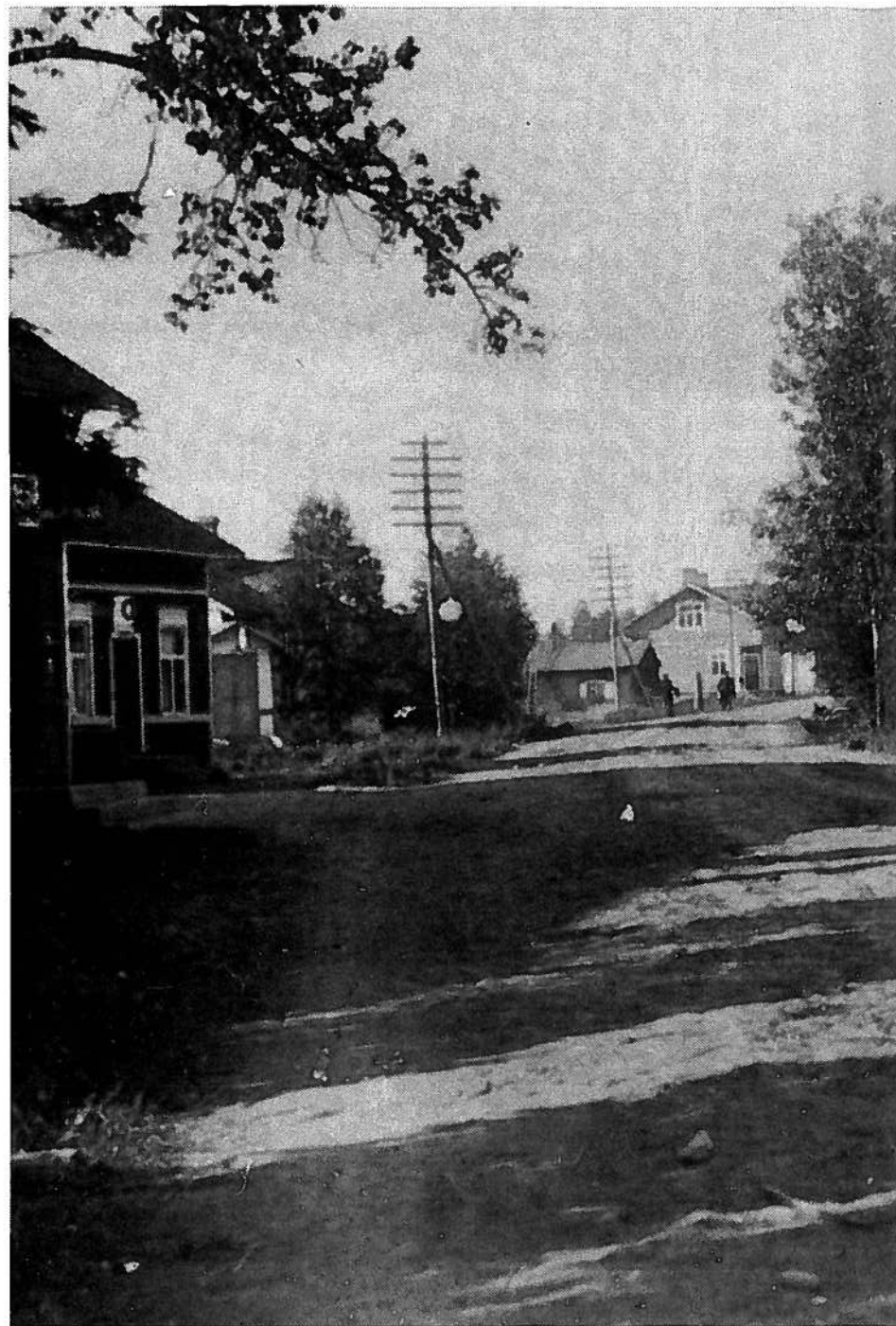
Hyvin kaikki teet.

Ohjaa askeleet!

Kesäaika toi mukanaan myös ukonilmat ja pilaantuneen maidon ja viilin. Moneen kertaan minut lähetettiin uutta viilin siementä noutamaan Hairon äidiltä (Hilda Hairon, aikaisemmin Hällström), enkä koskaan pystynyt ymmärtämään, miksi ukkonen »tälläsi» Soinin huushollin viilin siemenen muttei Hairon äidin. Täytyypä myöntääkseni, etten koskaan ollut kovinkaan haluton näille viilinsiemenen hakumatkoille, sillä oli aina mahdollista, että sattuisin näkemään talon pojan, Torstin, jonka kanssa minulla oli pientä »vispiläkauppaa».

Tien toisella puolella Hairon talosta oli Dahlbergin kauppa, jonne minut lähetettiin kerran jos toisenkin pieni kankaanpala taskussa ostamaan kankaan väriin sopivaa silkkipuolaa. Olga Dahlberg oli eräs noita ikuisesti mielenkiintoisia hahmoja. Hän hiihteli tiskin takana aamutossuissaan, näytteli jollekin maatalon emännälle »uusii, helkkarin nättei tyykei» ja synnynnäisenä kauppiana totesi vaistomaisesti, ettei myyjän sopinut kehua tavaroita liikaa, ja lisäsi sitten miltei kuin anteeksi pyytäen, sivellen »tyykipakkaa» hellästi: »Kellä sit taas vaan soppii.»

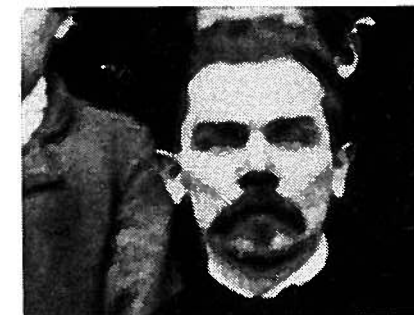
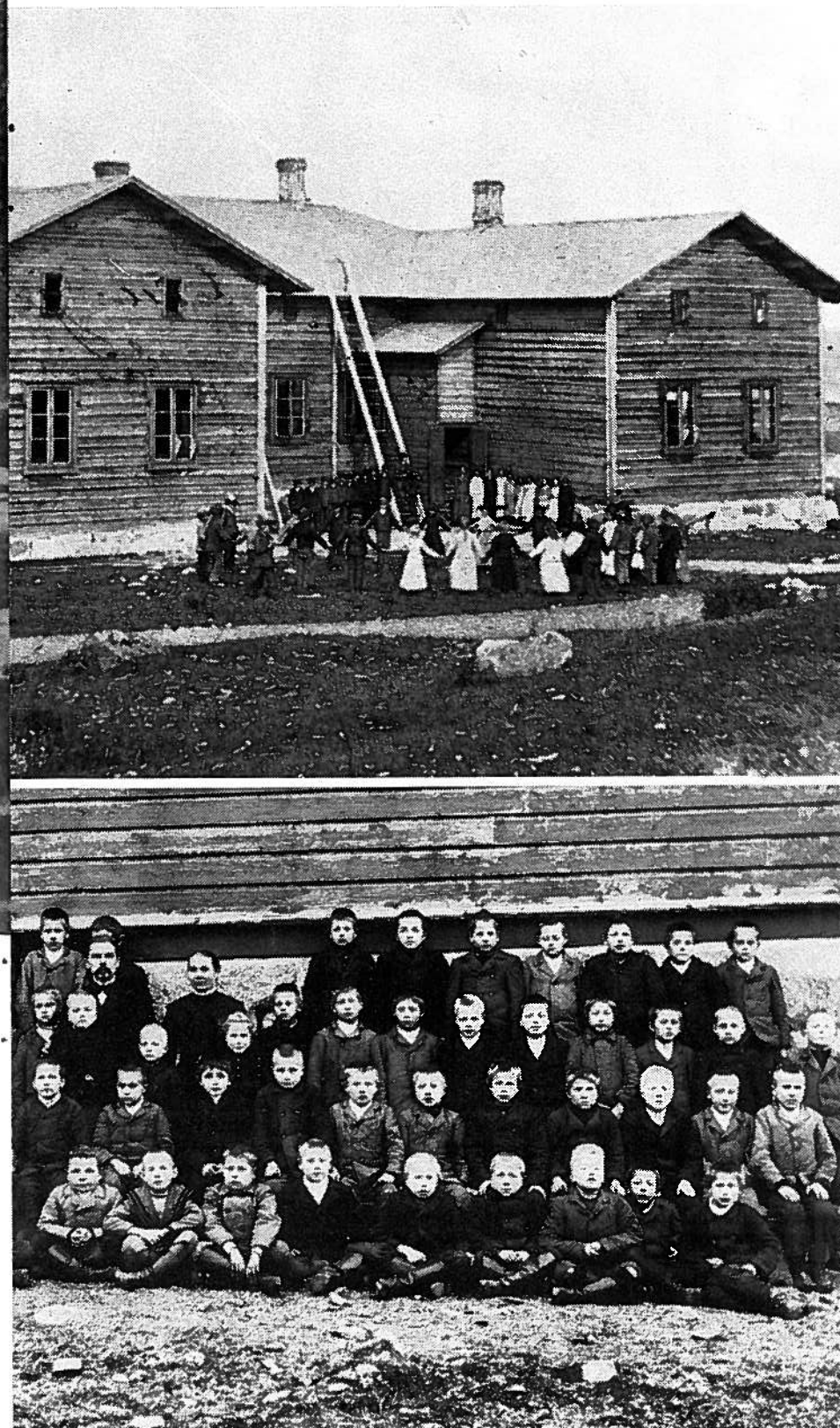
Kerran kun olin äitini kanssa Dahlbergin kaupassa, ehdotti äitini rouva Dahlbergille, että koska heillä kummallakin oli »jykevä, vanhanajan nimi», eikö sopisi, että he kutsuisivat toisiaan Olgaksi ja Huldaksi, mistä rouva Dahlberg kieltäytyi ehdottomasti selittäen: »Muu soppii sanoo miks' vaan, mut' mää sanon rouvaa kumminkin rouvaks'.» Tietääkseni ystävyys säilyi

Joensuuntie nykyisen Kuisman ja Hämeenportin pysäköintialueen kohdalla. Kauppias Lauri Suutela rakennutti 1927 liiketalon, joka on nykyisin T:mi Kuisman varastomyyämä. 20-luvun lopulla katukuvaan ilmestyivät myös mitarilla varustetut bensilintankit. Suutelan liiketalosta seuraavassa rakennuksessa asui kauppias Lauri Knuuttila (talo paloi 30-luvulla) ja seuraavana on Knuuttilan kauppa. Välissä näkyy Lindqvistin leipomon katto ja viimeisenä Lauri Suutelan vanha kauppatalo (joka paloi niin ikään 30-luvulla).

Kirkonmäen kansakoulun III ja IV luokan oppilaat keväällä 1925. Keskellä Sorma perhelteen.

Kuvan peitepiirros ja nimiluettelo on julkaistu Somero-lehdessä.

hän sai kouluhallitukselta tunnustuksena rahapalkinnon. Poikien kanssa yhdessä hän teki kouluun opetusvälineitä, joita oli koulunäytelyssä nähtävänä.

J. Jaakko J. Laurila kirjoittaa »Someron kansanopetuksen vaiheet» kirjassaan, joka ilmestyi Someron kansakoululaitoksen 50-vuotis juhlan kynnyksellä vuonna 1932 opettaja Pietari Sormasta:

»Työ oli raskasta uranuurtajan työtä. Vaikeudet olivat monet. Vähin ei ollut se, että koulun työtä haittasivat kaikenlaiset ennakkoluulot ja hyökkäykset. Vakavalla, joskin hiljaisella, mutta varmalla ja järkähtämättömällä kasvattajaluonteellaan suoriutui op. Sorma kunnialla voittajana taistelussa. Hänen vaikutustaan on paljon siinäkin että Somerolle perustettiin uusia kouluja. Niiden perustamispöyhissa ja järjestelyissä oli hän innoilla mukana. — — — Koulutyönsä ohella op. Sorma teki muutenkin paljon Someron hyväksi ja useimmiten palkatta. Kunnallisista toimista mainittakoon vain, että hän oli jonkun vuoden kuntakokouksen puheenjohtajana ja sittemmin useamman vuoden kunnanvaltuuston jäsenenä. Vaivahoidon esimiehenä hän oli useat vuodet, samoin myös kunnan, Someron Säästöpankin ja kaikenlaisten kirkollisten tilien tarkastajana. Kirkkovaltuustoon hän kuului viimeisinä palvelusvuosinaan ja lopuksi kirkon isännöitsijänä. Pitäjäläisten asiakirjoja ja muita kirjoituksia täytyi Sorman usein laatia. Hänen aulis avuliaisuutensa sai kauempanakin asuvan uskomaan asiansa hänen hoidettavakseen. Varsinkin pyhäaamuisin oli Sorman työhuoneeseen kokoontunut pitäjän miehiä kaukaisimmistakin kylistä.

Someron kirkonpiirin kirjastonhoitajana toimii op. Sorma palkatta vuosikymmeniä, vaikka kirjasto oli Someron suurin.

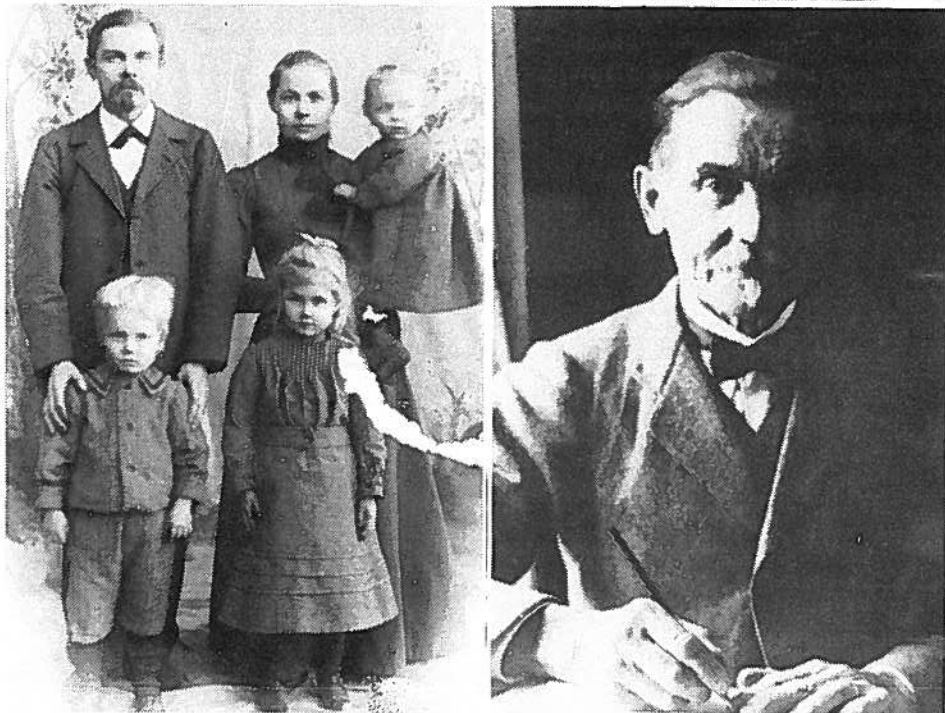
Somero-lehti n:o 22 kesäkuun 3 päivänä 1927 kertoo opettaja Pietari Sorman erojaisjuhlasta m.m:

»Somerolle opettaja Sorma perusti raittiusseuran, lauluseuran, nuorisoseuran ja torvisoittokunnan ja toimi niissä hänelle ominaisella uutteruudella. Musikaalisena miehenä hän on ollut v.t. urkurina ja harrastanut viulunsoittoa, jopa esiintyen säveltäjänäkin. Innostuneena luonnontieteeseen hän kokonaista 37 vuotta hoiti meteorologisten havaintojen tekoa Somerolla. Helsingissä hänen tiedoilleen annettiin suuri arvo niiden tarkkuuden takia».

Opettaja Pietari Sorma avioitui ensimmäisen kerran Lammin kylän Leppälän tyttären Kristiina Petterssonin kanssa. Avioliitto jäi kuitenkin lyhyeksi, Kristiina kuoli pian ensimmäisen lapsen synnytyksen jälkeen 1890 ja poika Siivo seuraavana vuonna.

Toisen avioliittonsa Pietari Sorma solmi Vanajasta kotoisin olleen Amanda Henrikssonin kanssa, johon hän oli jo seminaari aikana tutustunut. Tästä avioliitosta heille syntyi kolme lasta: Lahja, Toivo ja Veli. Lahja ja Toivo jakoivat isänsä perinnettä ja valmistuivat kansakoulunopettajiksi, Veli valmistui puutarhateknikoksi. Veli tapasi kohtalonsa talvisodan loppupäivinä Pienperolla. Lahja Kiviranta o.s. Sorma viettää eläkepäiviään Turussa ja Toivo Tampereella.

Someron kunta kohteli kaltoin uskollista ja pitkäaikaista työntekijäänsä. Erotessaan virastaan opettaja Sorma anoi kunnalta saada ostaa vastapäästä Someron Kivenveistämöä olevaa maapalaa, joka oli ollut koulun opettajain viljelyksessä vuosia. Siihen hän oli ajatellut rakentaa vanhuuden kotinsa lähelle rakasta kouluaan. Kunta ei kuitenkaan maapalaa Sormalle myynyt, sen osti vähää myöhemmin eräs kunnan virkailija. Opettaja Sorma löysi sittemmin mieluisan paikan Ryttylästä, jossa hän asui 15 vuotta. Hänen toimelias elämänsä päättyi 25. marraskuuta 1943 Hausjärven Turkhauksella.

Pietari Sorma ja rouva Amanda Sorma, lapset Toivo, Lahja ja Veli.

Eläkepäiviään Sorma vietti Ryttylässä Someron kunnan kitsastelun takia.

misten täytynyt lähteä liian äkkiä, niin kuin kaikki ei olisi kohdallaan. Tuntuu kuin tiilitehtaan ei ollenkaan pitäisi olla siinä, ja kuitenkin sen piippu näkyy kauas. Vain Pärnämäki estää sitä näkymästä kylälle asti.

Juoksun raskain vaihe on ohi. Mutkasta Tulokkaan puunhajun ohi asutusalueelle. Liikennemerkkin kohdalla voi taas vaihtaa kävelyksi, koska alkaa "rajoitusalue". On mukava katsella sieviä pihvoja, todeta uudet maalipinnat, ihmetellä ihmisten uutteruutta.

Metsätien kulmasta alkaa uusi ihmettely: miten nopeasti aukea pelto on täytynyt rivitaloista ja omakotitaloista, keitä niissä mahtaa asua, miksi noin lähellä toisiaan...

Taas pientä juoksua pitkin kuoppaista Metsätietä. Kermisen ladon kohdalla ajatus siirtyy entiseen kisaan, jolle alue oli kuin taivas. Koulun piha-alue on tuttu pienintä piirtoa myöten, edes sen rumuutta ei enää näe.

Kempin Sakken talon kohdalta takaisin Heikintielle — Koulutieksi se tuskin vanhoille somerolaisille muuttuukaan. Vastään tulee tuttuja ja tuntemattomia hölkkääjiä. Ovat menossa Tiilitehtaan lenkille.

Muistelmia 1930-luvun Joensuusta

LISA DE GOROG

Lisa de Gorog, entinen some-rolainen, Liisa Soini muistaa Joensuun raitin nykyistä paljon rehevämpänä.

1930-luvun Joensuu oli hiljainen, varmasti melko tyypillinen maalaiskirkonkylä ja puhtaasti fyysillisiltä piirteiltään tuskin muistamisen arvoinen, eritoten syksyn ja kevään aikana, jolloin kylän ainoa valtatie oli kuravelliä laidasta laitaan.

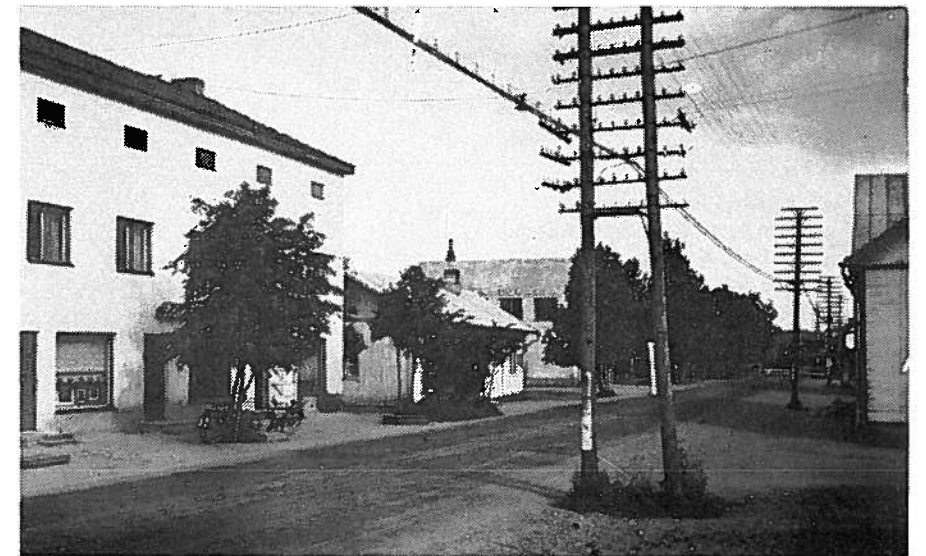
Tämä kura-aika aiheutti minulle erään lapsuuteni suurimmista suruista, kun äitini oli ostanut minulle uuden panamahatun kesäksi. Olin niin ylpeä siitä, että halusin naapurin Sirkan näkevän sen, panin hatun päähäni ja lähdin koettelemaan juuri opittua pyöriäilytaitoani kylän valtaväylälle. Kun sitten tuulenpuuska lennätti reunallisen hienouteni lokaan suuren kärrynpyörän al-

le, ei auttanut muu kuin mennä kotiin itkusuin ja kestää äidin torut ja elämäni hienoimman hatun menetyks. Vaikka äitini taitavat kädet yrittivät pelastaa mitä oli pelastettavissa, ei hattua koskaan saatu entiseen fasuunaansa.

Kesäaika oli Joensuussa vilkkaampaa kuin kurakelin ajat, ja Kirkkoranta uimakouluineen oli kylän nuoren väen aktiivisuuden keskus. Taisi siinä Kirkkorannan vedessä silloinkin jo saasteita olla, koskapa yhtenä kesänä sain uimamatkoiltani suuria paiseen molliskoita, mutta ei niistä saasteista silloin mitään puhuttu. Enpä unohda koskaan Lussi Timperin uimakoulun päättäjäisiä, jossa uimaopettajan sukellusvene vain yhden jalan ollessa näkyvissä veden pinnalla oli mielestäni taituruuden huippusävytystä.

Kesäaikana kun »kakku häälyti», lähetettiin minut usein ranskanleivän ostoon jompaankumpaan kylän leipomoon, Hongiston tai Lindqvistin. Lindqvistin Maiju oli ikuisesti ystävällinen myyjä, joka antoi 50 pennillä pieniä punaisia karamelleja suuremman truutillisen kuin kukaan kylän kauppiasta.

Tapion liiketalo, Hongiston leipomo ja Oras

Keltäisten vaihtelevaa, metsän ja metsäsaarekkeiden rajaamaa eloisaa mosaiikkimaaismaa.

mat kohteet ovat luontaisen maiseman, talonpoikaisjärjen, ajan siivilöimän viisauden tuotteita. Vastakohtana nykyajan suoraviivaisen tehokkuusajattelun tuloksiin on todella valtava.

Maalaismaisema ei tietenkään elä omaa suojattua elämäänsä, vaan on hyvin moninaisin ja monimutkaisin sitein kiedottu yhteiskuntamme rakennemuutokseen. Jos halutaan hinnoitella, niin tietysti maalaismaisemallakin on oma hintansa, maisemakin on pohjimmiltaan maataloustuote. Tässä uusi, mutta samalla ikivanha, maataloustuote — josta ei aiheudu ylituotanto-ongelmia. Mutta kuka määrittelee hinnat, tavoitteet, ketkä maksumiehiksi.

Kun pakettipeltojen aikaan maataloudelle ei annettu arvoa, pyrkivät kaupunkimaista elämänmuotoa ihannoivat arvot levittäytymään maaseudulle, maalaismaiseman identiteetti oli vaarassa, mm. kaupunkimaista rakennustapaa yritettiin epätoivoisesti istuttaa juurevaan maalaismaisemaan. Nyt maatalous on saamassa sille kuuluvan arvonsa — tämän myötä, toivottavasti, maatalouden merkitys ympäristömme vaalijana aletaan ymmärtää aikaisempaa paremmin.

Hyvää Joulua

POHJOLA-YHTIÖT
POHJOLA SUOMI-SALAMA EUROOPPALAINEN

Tiilitehtaan lenkki

KAIIJA PARKO

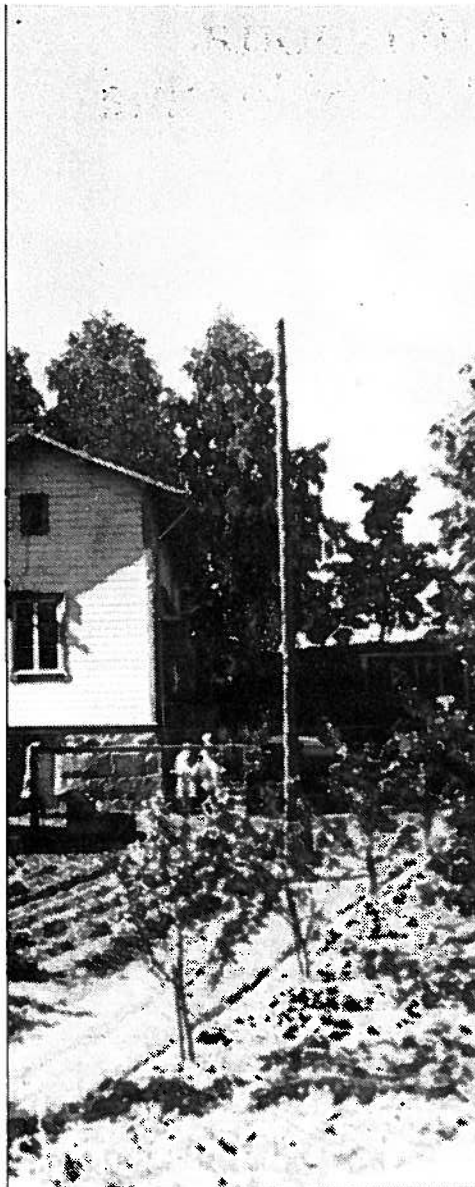
Ne jotka eivät hölkkää, väittävät ettei hölkkääjää näe maisemaa. Kaija Parkon kuten monen muun kuntakeskuksessa asuvan lenkkeilijän kotiseutu avautuu Pärnämäen maastossa, Kultelan laitamilla.

Heikinkujalta käännetään Härkätielle päin. Kempin Sakken pieni talo on aivan teitten kulmauksessa, Vesanderin omenapuut roikkuvat tielle runsaine omenoineen kuin kiusauksena pikkupojille. Yli-Seppälän kaunistaa pihapiiriä ehtii hiukan ihailla, sillä nousu loivaa mäkeä ylös juosten ei tunnu oikein luistavan. Jos olisi aikaa, voisi jäädä kaihomielin katselemaan yhtä Someron kauneimmista vielä jäljellä olevista vanhoista taloista: Helsingiuksen herrashuvilamaisesti rakennettu talo melkein metsän peitossa edustaa vanhaa rakentamistyyliä, jota ei missään nimessä saisi hävittää. Muistellaan, että talossa olisi Someron ensimmäinen keskuslämmitys!

Juoksu alas Laukkolammen ohi on helppo. Vastaantulevat autoilijat eivät häiritse, vauhti kiihtyy, jalka nousee kevyesti. Lammen pajupensaiden luona voi keväällä pysähtyä ja ottaa maasta ensimmäisen leskenlehden. Puron virtaaminen kuuluu tielle asti. Rekolaisen tienhaarassa sydän hakkaa jo rankasti. Pakko pysähtyä. Uudet talt, pikku-Palman kalliit, hakattu metsä, eteenpäin!

Rauhoitetun puun luota soratielle ohi Viljasen vanhan päärakennuksen, joka sääliittävästi kallistelee nurkista. Kultelan kulttuurimaiseman helmi, tiilitehdas, vangitsee katseen ja mielen. Kallellaan oleva piippu, osittain alas romahtaneet seinät, tiilikasoja, putken paloja, romua. Sisällä on holveja, käytäviä, uunin jäännöksiä, puisia ruukumuotteja, yksinäinen saapas. Paikka on vaarallinen. Sinne ei saisi mennä, mutta muutaman kerran uteliaisuus on voittanut pelon. Tiilitehdas antoi työtä monelle kymmenelle somerolaiselle. Tiilejä ja salaojaputkia myytiin Helsinkiin asti. Someron savi takasi laadun.

Paikassa on jotain synkkää ja ahdistavaa. Niin kuin sieltä olisi ih-

Tirehtööri ja rouva Salminen Kaarlo-polkineen Lammin kylästä.

Isäni Pietari Sorma pyöräretkellä v. 1890

TOIVO SORMA

Selailllessani isäni jättämiä muistiinpanoja löysin yllätykseni erään pienen muistikirjan, jonka lehdille oli tehty pienellä käsialalla matkamustiinpanoja pyöräretkeltä Lokalhti-Jyväskylä v. 1890.

Kotini oli Someron suurella kansakoululla. Tämän vuosisadan alkukymmeneltä, jolloin olin tuollainen eemelinkokoinen, muistan kuinka koulun ullakolla käydessämme ihailimme siellä varastossa olevaa ihmeellistä korkeapyöräistä polkupyörää, joka ei enää ollut käytössä. Nyt oli perheessä jo »Brennebor» -merkinen naistenpyörä, jota koko perhe sai käyttää.

Isäni oli joskus 1880-luvulla hankkinut tuon ihmeellisen uutuu-den. Pyörän etupyörä oli n. 150 sm korkea tai ainakin satulassa istuva oli vähintään niin korkealla maasta. Takana oli pienempi pyörä. Ei sitä pystynyt lyhyempi hallitsemaan, sillä jo satulaan hyppääminen ja alkuunpääsy vaati tekniikkaa ja sitten kaatuminen tai kumoonajo saattoi olla huikea.

Joskus nuoruusvuosinani, kun kesällä tuli joitakin uteliaita vieraita, pyörä tuotiin kokeiltavaksi ja sainpa silloin tilaisuuden kokeilla sen ajo-ominaisuuksia. Tasaisella kyllä oppi sitä hallitsemaan, mutta auta armias kun tuli eteen alamäki tai pienikin kivi pyörän eteen, oli jo lentämässä nenälleen sieltä korkeudesta.

Isäni oli alussa tällä vehkeellä ajellut pitkiäkin matkoja länsi-Suomen tasaisilla teillä herättäen tällä uutuudellaan joskus pelonsekaisiakin tunteita jossain syrjäseudulla. Hän kertoi miten kerran pitkällä metsätaipaleella tuli vastaan hevoskuorma heinäväkeä viikatteen ja haravineen ja nähdessään pyörällä kulkevan kummituksen ajaja käänsi äkkiä hevosensa ympä-

ri ja paneli piiska roikuen täyttä laukkaa pakoon.

Isäni kertoili usein näistä seikkailuistaan, mutta nyt kysymyksessä olevasta matkasta hän ei liene koskaan kertonut. Viimeiseksi se lienee jäänytkin niinkuin matkan loppupuolen päätelmistä voi arvailla. Uusi pyörämalli oli jo tullut markkinoille ja se antoi innostusta ja tyydytystä moninkerroin enemmän retkeilyyn.

Korkea pyörä ei ollut mikään retkeilypyörä. Tiet olivat usein pehmeitä ja pyörän umpirenkaat n. 1 tuuman paksuiset. Parasta oli silloin kävellä. Ylä- ja alamäet piti kävellä, niitä kun silloin oli aivan tarpeeksi. Kyläpaikoissa oli vaara sioista, ne kun silloin saivat vapaasti juoksennella kylän raitilla. Sikahan on arvaamaton liikkeissään ja voi aiheuttaa äkkiarvaamatta sikamaisen kuperkeikan.

Seuraa matkasta tehdyt muistiinpanot sellaisinaan:

”Maanantaina aamulla 9 p. kesäkuuta noin 7 aikaan lähdin (Lokalhdelta) Wehmaalle kaksi kuorapussia mukani. Siellä toimitin asiani postikonttorissa. Sitten ajaa hyryttelin Mynämäelle. Wastatuuli kiihtyi. Kävin kansakoululla ym. Samassa kirkonkylässä söin Grabben talossa päivälliseksi klo 12 aikaan maitoa ja leipää. Ajoin sitten suoraan Wehmalaisen ja Karjalan kappelin kautta Yläneelle. Wiimeinen peninkulma melkein kokonaan käveltävä. Siellä join 3 kuppia kahvia ja korppuja Kyrön postinajan luona. Kirkon seutu kaunisti, mutta sitte alkoi taas peninkulman pituinen kävelykangas ja päällisiksi viuhoi kiihtynyt vastatuuli vettä vasten naamaa. Keskustan kylässä piti viettää yötä, mutta sade taukosi, tie koveni ja tuuli kävi myötäisemmäksi, tien käännöksen vuoksi sivumyötäiseksi. Senvuoksi poljin Oripään kirkolle, suureen 13 taloa käsittävään kylään.

Yökortteerin sain kirkkoväärtti Uotilan luona, jossa omituinen ehkä juoppo emäntä veti huomion puoleensa. Siellä oli hämäläiseen tapaan pirtti ja tupa saman rakennuksen eri päissä. Isäntä kohtelias ja järkevä. Yökortteeri halpa.

Kello 7 aikaan lähdin taas yrittämään matkani miltei huonointa tietä Wirttaalle ja sieltä Wampulaan samanlaista kävelykujaa, harvameistä hiekka- ja kanervakan-gasta. Wampulassa tosin tie koveni, mutta Huittisten lakealla hukkas vastatuuli sen hyödyn. Kävin Wampulan kirkossa ja pappilassa. Pastorin tapasin tiellä. Lauttakylä kuin kaupunki. Huittisten kansakoululta lähdin klo puoli 4 jälkeen iltapäivällä. Keikyässä join kahvia. Kiikassa laskin mäkeä lähes 2 virstaa.

Tyrväällä komea kirkko, silta kosken yli ja suuri kaunis kylä. Wanhalla kirkko myöskin. Karkun kirkko hyvin lähellä edellistä. Kulo-veden ranta pohjoispuolella kaunistaa, eteläpuoli mäkeä, seutu kokonaan mäkeä. Tie on Wampulasta tänne ollut moitteetonta, mutta mäkeä.

Lammentaan kestikievarissa otin yökortteerin noin kello 8 illalla. Ilma selkeni kokonaan iltapuolella, vaikka entinen itätuuli puhalteli. Ilalliseksi söin maitoa ja leipää. Ilma oli siksi vilpoista, ettei tarvinnut paitaa muuttaa. Kello puoli 5 nousin ylös. Aamu kaunis, mutta entinen vastatuuli. Kestikievaritolppa laskee tästä Tampereelle 46 ja puoli vanhaa virstaa. Yö kului kelvollisesti. Puoli 5 nousin ylös, puhdistin koneeni, join kahvia ja lähdin polkemaan. Nilkkalihakseni tuntuivat vähän aroilta. Puolen peninkulman päästä saavuini koululle. Aalto siellä vielä perheineen nukkui. Siellä join, söin ja juttelin vanhoja muistoja kello 7-10 välillä.

Alkoivat sitte matkani kauheimmat mäet kestäen 2 peninkulmaa. Saipa niissä urheiluhalu loppunsa ja

kuperia (kuperkeikkoja) päällisiksi. - Tampereella - 11.35 lähdin junalla Orivedelle ja pääsin sinne klo 1.41. Piletti 1.30, polkupyörä 50 p. Orivedellä puinen ristikirkko, hyvä tie asemalta kirkolle (5 virstaa), kaunis kylä. Ilma oli kaunis. Käytyäni kansakoululla päätin vastatuulen, mäkimaan ja arkojen nilkkojeni takia mennä junalla Keuruulle. Piletti maksoi 3.20 ja pyörä 80 p. Rautatielle lähtiessäni rikoin 70 markkaa.

Keuruun asemalta kerkisin ajaa yhden peninkulman, jolla välillä join kahvia, tein kuperkeikan ja hukkas toisen ruuviavaimen. Kelvotonta, ahteellista, pehmeähiekaista tietä ensimmäiset 5 peninkulmaa. Kello puoli 6 illalla saavuini Kettulan kestikievariin yötä viettämään ja kylvyssä käymään.

Petäjävedellä oli vanha ja uusi valkoiseksi maalattu puukirkko aivan tien vieressä. Tiet täälläpäin hyviä. Jyväskylään lähdin aamulla 7 aikaan. Tiellä sinne tuli onnettomin kuperkeikka. Pedaliakseli katkesi. Weivailin toisella kaupunkiin asti. Wein koneeni erään henkilön neuvosta wärkmestari Toivolalle ja itse sain yö- ja lepokortteerin erään työmiehen luona, Sundin talossa."

On jäänyt mainitsematta, että tämän pyörämatkan tarkoituksena varmaan oli ottaa osaa kansakoululaitoksen suuriin kesäjuhliin Jyväskylässä. Missä määrin nuo juhlat olivat antoisat ja virkistävät tämän väsyttävän matkan jälkeen, sitä kuvannee parhaiten muistiinpanojen viimeinen lause:

»Juhla ei siellä erinomaisesti vetänyt huomiota ja väsynyt kun olin, aroilla nilkoilla en paljon viitsinyt kaupunkia kävellä, vaan loikoilin milloin siellä milloin täällä...»

100 vuotta Kirkonkoulua

MATTI IMMONEN

Someron koululaitoksen 100-vuotisjuhla viime elokuun lopulla koulunäyttelyineen oli mielenkiintoista katseltavaa, joka kouluneuvos Aarre Kailanpään arvioinnin mukaan koulutoiminnan varhaisimmilta vuosikymmeniltä oli esinehursain, mitä hän oli aikaisemmin nähnyt. Mainittu aineisto ajoittu opettajien Gustava Järvisen ja Pietari Sorman 30 vuotta kestäneeseen työkauteen Kirkonmäen kansakoulussa.

Mittausopillisten kuvioiden mukaiset huolellisesti tehdyt piirustukset palauttivat mieleen sen ajan ohjeet »Kuvaanto ja mallitseminen» tehtävästä: »Kuvaanto on opetuksessa pantava yhteyteen mittausopillisen opin kanssa». Tässä vanhassa piirustustavassa ei ollut sijaa mielikuvitukselle, eikä liioin väri-ilollekaan.

Vuosisatojen vaihteessa julkaisi saksalainen Fritz Kuhlman kirjan »Piirustuksen opetuksen uudet suunnat» Vuosikymmentä myö-

9. 1. 1982. aurinko on juuri päättämässä lyhyen kaarensa, tunnelma tiivistyy, yö ottaa takaisin sen mitä päivälle joutui antamaan — päivän leppeä -25° hivutetaan yön kylmyydessä -33:ksi asteeksi. Valok. Matti Torkkomäki, värlerottelun kust. Pohjola.

Tasapainoinen, vakiintunut maalaismaiseen näyttöön edustavimmilleen Somernien lukuleissa kylissä.

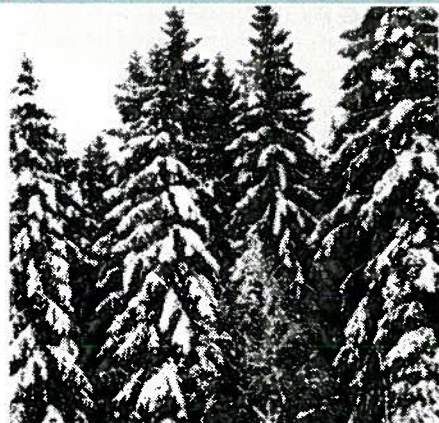

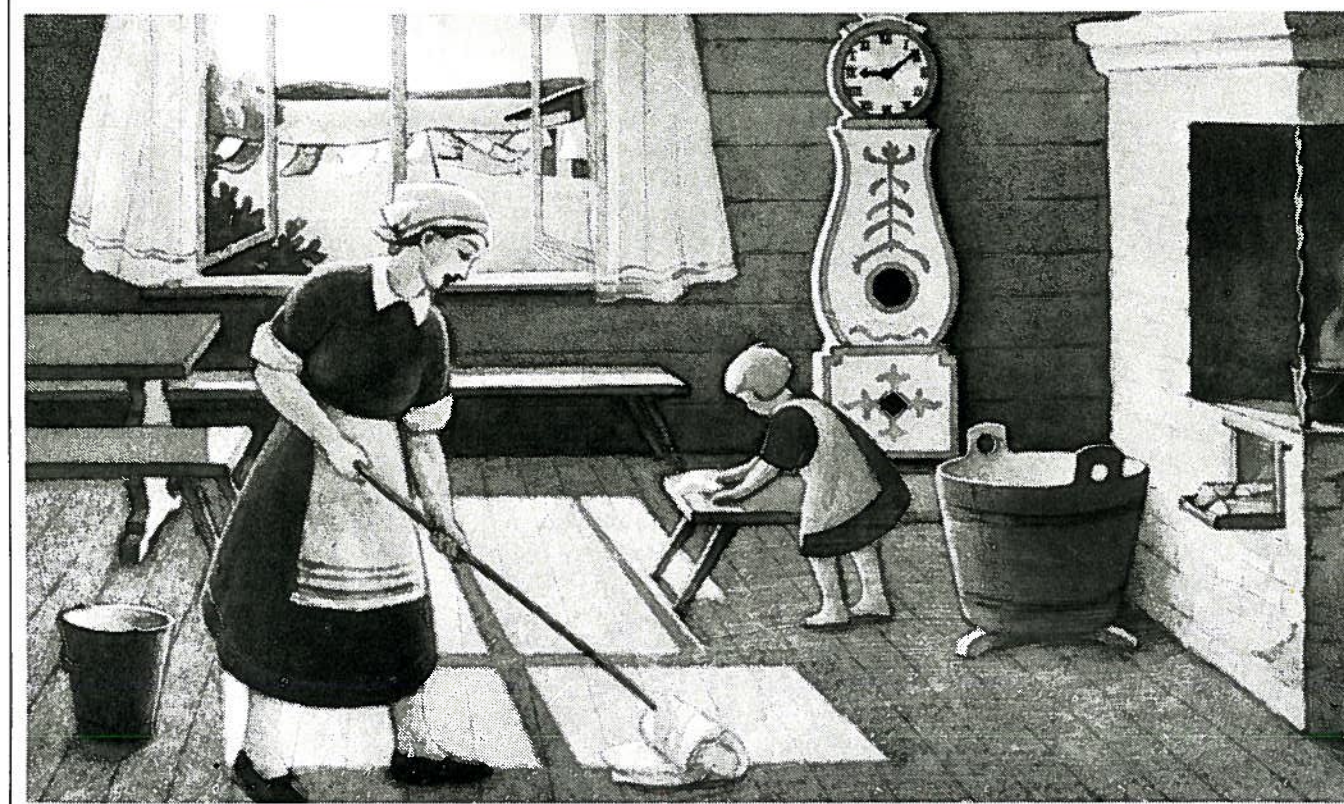
tulevat esiin poikkeuksellisen voimakkaina.

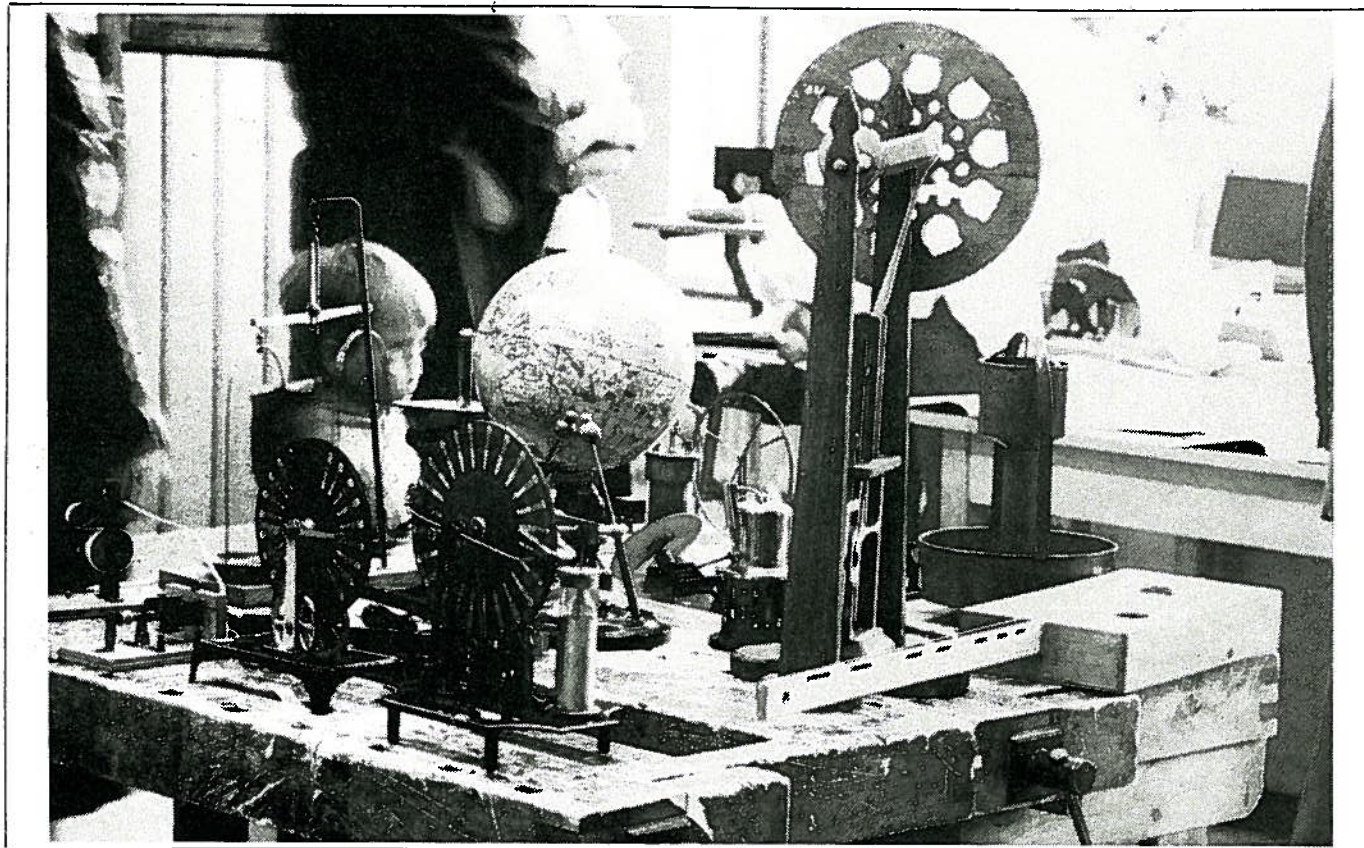
Jos kirkonkylän viimeaikaista »kehitystä» ei oteta lukuun, nämä työn jäljet ovat enimmäkseen myönteisiä. Peltokuvioiden vaihtelevat muodot, pellon ja metsän yhtymäkohdat, metsäsaarekkeet ja kumpareet muodostavat mitä kiintoisampia, mosaiikinomaisia yhdistelmiä, jotka sitoo lempeästi yhteen tie, sekin polveilevana luontevan tarkoituksenomaisesti maisemaan asettuen, katsettamme johdatellen. Kiintopisteiksi tarjoutuvat talot, taloryhmät tai peräti kylät, kukin omine ilmeineen ja omine tarinoineen. Eikä tässä kyllin: kaiken tämän voit nähdä, kokea lukemattomin muunnelmin päivien, vuosien ja vuodenaikojen vaihtelevassa rytmissä. Maisema elää — koskaan et näe, koe samaa näkymää.

Turhaa romantisointiako? Romantisointia kyllä, mutta onko se turhaa? Ei. kun meillä on elävä yhteys ympäristöömme, emme liian kerkeästi tuota siihen vieraita aineksia: koettelemme ensiksi mikä on kestävä, työ-ympäristöähän se sentään ensisijaisesti on? Ajallinen syvyys, perinteet, vakiintuneisuuden tuntu, elämän jatkuvuuden merkit, tarkoituksenmukaisuus? Kaikki nämä ovat tärkeitä, mutta ylimmäksi asettaisin luontaisen tarkoituksenmukaisuuden: somerolaisen maalaismaiseman edustavim-

Vanhoja kuvatauluja ihailtiin koulunäyttelyssä.

Koulun satavuotisnäyttelyn vanha opetusmateriaali kiinnosti. Vasemmalla oleva korkea pyörä on opettaja Pietari Sorman tekemä höyrykoneen turbiini. Edessä vasemmalla on kipinäkone.

hemmin samainen kirja jo ilmestyi suomennettunakin, jolloin kansakouluntarkastajat alkoivat kehottaa opettajia piirustuksen opetuksen uudistamiseen. Opettaja Järvinen antoi kieltävän vastauksensa. Muistamme hänen vastustuksensa poika- ja tyttöluokan muuttamisesta sekaluokaksi. Opettajan vastustuksen lisääntyessä lieene tarkastajan painostus kasvanut sitäkin voimakkaammin. Seurauksena oli 68 vuotiaan opettaja Järvisen siirtyminen eläkkeelle.

Opettaja Sorman jälkeen Kirkonmäen koulussa toimiva opettaja kohtasi edeltäjänsä lähes joka päivä hänen töissään. Koulukaluston ja opetusvälinehuollossa ei silloin tarvittu ulkoista apua. Oivallisen kuvan hänen huoltotoimistaan saamme koulun 100-vuotiaan harmoonin sisälle tehdyistä merkinnöistä: Puhdistettu 1884 29/6 Kirvoitettu ja eräs kieli laitettu P. Sorman Puhdistettu 1890 24/5 Laitettu 3 eri kieltä P. Sorman Puhdistettu 1902 31/12 Korjattu 6 eri kieltä Pekka Sorman Puhdistettu 1919 4/2 Asetettu uusi kieli P. Sorma

Nimi Sorman suomennettu 1910 Sormaksi.

Sorman toimesta valmistettu ja hankittu veisto-opetukseen liittyvä esinekokoelma ajaltaan lieene laajimpia koululaitoksissamme. Siinä on valmiita ja keskeneräisiä, on talous- ja leikkikaluja sekä tekijän näppäryyttä ja harkintaa vaativia. Edelliseen ryhmään sijoittaisiin »pi-run selkärankaan» ja jälkimmäiseen laitteen, johon kuuluvat höyrykoneen sylinteri, luistikaappi ja vauhtipyörä. Männän ja luistin toiminnan synkronointi ei lieene ollut yksinkertainen asia.

Saapuneiden kirjeiden arkistointi hakee vertaistaan. Suurikokoisen kirjan tyhjät lehdet on ryhmitelty eri osastoiksi. Kirjeet ensin on numeroitu, sitten luetteloitu ja kiinnitetty oman osastonsa lehtiin. Vaikka kirjoittajan käsi vapisi viime vuosinaan, säilyttivät kirjaimet ja numerot muotonsa entisellään. Pienet kiharat vain kaunistivat niitä. Koulun nimi- ja arvostelukirjat ovat erilliset tyttö- ja poikakoulun ajoilta.

Paikkakuntalaisten ja entisten oppilaitten arvioinnin mukaan edellämainitut opettajat ovat olleet uutteria ja taitavia koulutyössään. Siitä todisteena ovat koulun 1885 Helsingin yleisessä käsityönäyttelyssä »ompeluksista ja neulomuksista saama Dibliomi 3:ttä luokkaa» sekä Sorman oppilaiden kahdesti saama palkinto käsitöissä ja ensi palkinto vihkotöissä.

Opettaja Järvisen siirryttyä eläkkeelle muodostettiin tyttö- ja poikaluokista sekaluokat, jolloin molempien opettajien neliosastoista koululuokasta tuli kaksiosastoinen.

Koulunäyttelyn järjestäjille, Somero-Seura avustajineen ja koulunjohtaja Heikki Rakkolainen, ansaitsevat kunnioittavat kiitokset onnistuneesta suurtyöstä näyttelyn järjestäjinä. Mielenkiintoista oli katsella menneen ajan koulutöitä ja koulutyötä. Monet viihtyivät näyttelytiloissa koko aukioloajan. Somero-Seuran toimesta saataneen näyttelymateriaalille entistä paremmat säilytystilat.

Häntälän notkot, somerolainen erikoisuus, jonka veroista ei löydy muualta Suomesta — maisemaltaan ja kasvistoltaan ehdottomasti Someron »eksoottisin» kohde. Kaikki maisemakuvat on valokuvannut Matti Torkkomäki, nelivärikuvien värierot-telun kustantanut Pohjola.

Maisemallisesti merkittävää maan ja veden vuorottelua sekä harjumaismia tapaa vain Helsingin ja Turun telden varsilta.

Someroni maisema

MATTI TORKKOMÄKI

Someron maisema parhaimmillaan on ihmisen ja luonnon sopuisaa vuoropuhelua. Ihmistoiminnan jäljet ovat alati seuranasi menitpä metsään, vesille tai vainioille. Luonnoneksotiikkaa — koskemattomia korpia ja erämaavesiä — sinulle tarjoillaan niukasti. Mutta miltäpä näyttäisi maisemamme ilman ihmisen toimia: metsää, metsää, paljon metsää, paloaukea siellä, toinen täällä. Yksitoikkoista, tukahduttavaa — sanoisimme.

Ehkä kuitenkin on turhaa asettaa vastakkain ns. luonnonmaisema ja kulttuurimaisema — kummallakin on oma arvonsa ympäristömme rikastuttajana. Yhteiskuntamme nopeasti muuttuessa nämä maisemalliset arvot ovat kuitenkin uhattuina. Mutta alkäämme alistuko ajopuun osaan, sillä omista arvoistamme ja toimistamme ympäristö rakentuu — maisema on sielumme peili.

Pinnanmuodostukseltaan Somero on enimmäkseen laakeaa savitasankoa. Maisemallisesti merkittävää maah ja veden vuorottelua sekä harjumaismia tapaa vain Helsingin ja Turun teiden varsilta. Tässä maisemassa ihmisen aikaansaannokset — ikimuistoisista ajoista alkaen —

Muistoja Somerolta 1900-luvun alkuvuosilta

N. W. AVELLAN

Opettaja Sormaan tutustuin kahdella tavalla. — Kävin muutaman kerran kirkkomatkoilla hakemassa häneltä kotiini viikon sanomalehdet, jotka hän isäni tilauksesta oli hankkinut.

Avikin Jurvalan kansakouluun tuli kiertäen maantien kautta kotoani matkaa noin 5 km. Tästä syystä ei minua pantu yksin sitä taivaltamaan, vaan jouduin odottamaan kunnes kaksi vuotta nuorempi veljeni tuli mukaan. Sinä aikana kävin Stenroosin kiertokoulua. Aloin siis näin kansakoulun suhteellisen vanhana. Kun olin käynyt kaksi luokkaa tätä kansakoulua, halusin mennä oppikouluun. Isäni, joka silloin epäili hankkeen toteutumista, oli sitä mieltä, että yrittäisin oppikouluun Turkuun, koska siellä asui sukulaisia.

Turun porvareilla oli valmistava koulu, joka nimenomaan valmisti heidän lapsiaan oppikoulujen sisään pääsyttökintoon. Heräsi kysymys kuka antaisi opetusta ja valmistaisi minut, maalaispojan, kyseistä tutkintoa varten. Oma opettajani Avikin kansakoulussa, Aino Wallenius (opettajana Avikissa 1900—1905), ei voinut tehtävään ryhtyä, sillä hän oli kotoisin Pusulasta ja riensi kiireesti kotiinsa luku-kauden päätyttyä. Setäni, joka oli käynyt Kirkonpiirin kansakoulua ja asunut silloin Lammen Maijan luona, ehdotti, että kääntyisin opettaja Sorman puoleen. Hän suostuikin tehtävään.

Niin alkoi kova työn aika. Jalan kävin Kimalasta Saarentaan, Härkälän ja Harjun tilusten läpi hänen luonaan tiedon aarteita hakemassa. Matkalla kertailin vielä mielessäni ja muistelin niitä läksyjä, joita Sorma oli antanut. Kun Härkälän tuu-

limyllyn asiakkaat olivat jättäneet sen ympärille monenlaista tavaraa, niin istahdin joskus ohi kulkiessani hetkeksi niiden päälle ja silmäilin vielä muutamia kohtia tehtävistäni, ennenkuin menin Sorman kuulusteluun ja vein hänelle kirjalliset tehtävät. Näin oli 1 1/2 kuukauden kuluessa käyty läpi koko kansakoulun kurssi ja lisäksi olin saanut opetusta ja arvokasta lisätietoa evääksi oppikoulun sisäänpääsyttökintoon. Kun sitten menin pyrkimään Turun Suomalaiseen Reaalilyseoon, tulin hyväksytyksi.

Myöhemmin tapasin Sorman Someron kuntakokouksessa, joka pidettiin kansakoululla ja jossa hän antoi selostuksen säästöpankin toiminnasta. Opettaja Sorma oli hiljainen uurastaja, joka ei tehnyt numeroa itsestään eikä esiintynyt julkisuudessa.

Olin mukana myös lähetys- ja evankeliumijuhlilla, jotka kesäaikaan pidettiin kirkonmäellä, Edellisten juhlien suojelijana oli rovasti Karanen ja jälkimmäisten pastori Levänen. Näissä juhlissa lähetys- saarnaajat ja evankelistat puhuivat kirkonmälle pystytetystä puhujapöytästä koko päivän aamusta iltaan. Juhlayleisölle oli järjestetty kansakoulun pihamaalle pitkille pöydille maksullinen ruoka-, kahvi- ja virvoketarjoilu. Silloin oli tilaisuus tutustua myös koulun tiloihin.

Koulun entisiä oppilaita tapasin Nuorisoseuran hommissa. Sen toiminta oli vilkasta varsinkin silloin, kun kerättiin varoja oman talon rakentamiseen. Samanlaista oli toiminta myös, kun Pitkäljärven Maamiesseura ryhtyi omaa taloa hankkimaan. Näiden seurojen toimintaan sain kosketuksen sen johdosta, että olin soittajapoika.

Koulutyön ohella harrastelin Turussa eräiden koulutovereitteni kanssa soittamista eri instrumenteilla, pääasiassa kuitenkin haitarinsoittoa. Joului- ja kesälomien aika-

na soittelin myös Somerolla, Suutelan poikien ja Einari Ruostelan kanssa Nuorisoseuran juhlissa. Kun niihin saapuivat myös kartanoiden herrasväet komeasti parivalkoilla, niin ne toivat mukanaan loistoa näihin tilaisuuksiin. Siksi ohjelman suoritusten piti olla laadultaan hyvää ja arvokasta. Silloin olivat wieniläisten kapellimestarien Franz Lehàrin ja Emmerich Kalmànin säveltämien operettien sävelet yleisön suuressa suosiossa, samoin myös monet tunnelmalliset tunnetut sävellykset, kuten esim, Mantsurian valssi ja Tonavan aallot ym.

Pajulan kansakoulun opettaja Kustaa Hossi esiintyi usein puhujana eri tilaisuuksissa Somerolla, niin myös Nuorisoseuran juhlissa. Ahkerasti osallistuivat seuran toimintaan myös Svenssonin Elomaat. Vanhin pojista Einari osallistui talon hankintatehtäviin ja nuorempi Yrjö esitti juhlissa laulua. Yrjö, joka kuului Ylioppilaskunnan laulajiin, matki kerran Aino Achteeta Kansallisteatterista lainatussa puvussa. Pappilan Hanna säesti häntä aina pianolla. Samoin Akseli Hellström ja monet, pääasiassa Kirkonkylän naiset, toimivat näkyvästi Nuorisoseuran eri tehtävissä.

Pitkäljärven Maamiesseuran juhlissa ja iltamissa jäivät esiintymiset omalta osaltani vähäisiksi, sillä olin jo silloin kesälläkin poissa kotoa muualla toimissa. Puheita näissä juhlissa pitivät Långsjön maamieskoulun opettajat.

Olen tässä itsekkäästi kertonut omista harrastuksistani ja toimistani nuoruudessani Somerolla, mutta toivon, että niistä samalla selviää myös jotain somerolaisesta elämämenosta tuohon aikaan.

Steinerkoulun erityispiirteitä

ANNE AVELLAN-KOSKINEN

Ensimmäinen steinerkoulu perustettiin Rudolf Steinerein johdolla Stuttgartiin vuonna 1919. Koulu oli tarkoitettu Waldorf-Astorian tupakkatehtaan henkilökunnan lapsille. Nykyisin steinerkouluja on lähes kolmesataa eri puolilla maailmaa, pohjoismaissa toimii yli kolmekymmentä koulua. Suomessa toimii steinerkoululain mukaisesti kolme koulua: Helsingissä, Lahdessa ja Tampereella. Helsingissä joka kymmenes koulutulokas on ilmoitettu steinerkouluun, heistä vain joka kymmenes on mahtunut kouluun.

Perustan steinerpedagogiikalle muodostaa antroposofisen hengentieteen kuva ihmisen kokonaiskehityksestä. Kun kehitys nähdään kokonaisuutena, voidaan opetus suunnitella siten, että se vastaa oppilaan kunkinhetkistä kehitysvaihetta. Muuntuminen ja rytmissyys ovat olennaisia piirteitä kaiken elollisen kehityksessä. Ihmisen varhaiskehitys tapahtuu seitsenvuotisia rytmienä, jolloin muodostuvat aiheet aikuisen tunneajatus- ja tahtoelämälle. Nämä kehityksen kolme päävaihetta rakentuvat toinen toisilleen siten, että uusi kehitysvaihe käyttää edellisen sielunelämää ikäänkuin raaka-aineena, josta se kehittää omat muotonsa, samoin kuin luonnossa toukasta kehittyvä kotelovaiheen kautta perhonen. Antamalla toukalle siivet, emme saa aikaan perhosta.

Ensimmäisen seitsenvuotiskauden aikana lapsi kokee ympäristönsä välittömästi aistiensa kautta ja jäljittelee kaikkea näkemäänsä. Kasvattajan tehtävänä on luoda hänelle ympäristö, jossa lapsen toimeilaisuus saa terveitä ja oikeita toteutumismahdollisuuksia. Toisen seit-

senvuotiskauden aikana, hampaiden vaihtumisesta puberteettiin, lapsen aistimukset muuntuvat sisäiseksi kuviksi, mielikuvituksiksi. Jäljittely sisäistyy tunteeksi ja tarpeeksi löytää aikuinen ihminen, johon voi luottavaisesti nojata, auktoriteetin tarpeeksi. Lapsen oma sisäinen itsenäisyys kehittyy vain sen kautta, että hän voi tukeutua aikuisen. Murrosiässä kuoriutuu mielikuvituksen kuvasta abstraktio, käsite. Käsitteellisen ajattelun myötä herää syy- ja seuraustaju. Tunteesta, joka aikanaan on saanut levätä auktoriteetin varassa, puhkeaa itsenäisen persoonallisuuden voima.

Kaksitoistavuotisen steinerkoulun opetussuunnitelma on laadittu vastaamaan tätä kehitystä. Ensimmäiset kahdeksan kouluvuotta oppilailla on »oma» luokanopettaja, joka opettaa mahdollisimman monia aineita. Vuosien mittaan hän oppii tuntemaan perinpohjin oppilaansa. Luokanopettaja huolehtii myös yhteydenpidosta vanhempiin kotikäyntien ja säännöllisten vanhempainiltojen muodossa. Steinerkoulun yläaste käsittää luokat 9-12, niitä varten, jotka haluavat suorittaa ylioppilastutkinnon, on 13. ylimääräinen luokka. Yläasteella aineopettajat, oman alansa asiantuntijoina, pyrkivät kehittämään oppilaissa itsenäistä ajattelua ja kriittistä tiedon omaksumisen kykyä. Taitteelliset harjoitukset ja käytännöllinen työ tukevat opetusta koko kouluaajan. Ne palvelevat sekä älyllistä kehitystä että tahdon ja tunteen kasvatusta ja tuottavat valmiuksia toimia luovasti uusissa elämäntilanteissa. Musiikkia, maalausta, muotopiirustusta, piirustusta, eurytmiä ja muovailua on joko jaksoina tai viikkotunteina koko kouluaajan. Koko luokan yhteisiä näytelmiä esitetään useita, eri luokka-asteilla.

Oppilaat otetaan 1. luokalle ilmoittautumisjärjestyksessä ja he pysyvät luokkatovereina kahden-

toista vuoden ajan. Koska oppilaiden ikään liittyvät kehitysvaiheet ovat opetuksen runkona, muodostetaan luokat iän mukaan. Oppilaat eivät jää luokalle. Karsivaa arvostelujärjestelmää ei käytetä.

Kahden vieraan kielen opetus aloitetaan jo 1. luokalla. Pienillä lapsilla on vielä jäljittelykykyä, jota kielenopetus voi käyttää hyväkseen.

Kaikki lukuaineet kieliä lukuunottamatta opetetaan 2-4 viikon jaksoina kaksi perättäistä aamutuntia päivässä. Jakso on kokonaisuus, jonka lapsi kokee mielekkäämpänä kuin pirstotun tiedon mieleenpäämisen. Jakson sisältö tiivistettynä kootaan omin käsin työvihkoon, joka kuvitetaan rikkaasti. Työvihot korvaavat tavanomaiset oppikirjat. Itse kirjoittamansa tiedon oppilas myös omistaa. Yläasteella tiedot kootaan itsenäisesti muistiinpanojen pohjalta työvihkoihin.

Steinerkoulujen rakenne on poikkeava. Koululla on oppilaiden vanhemmista koostuva johtokunta, joka huolehtii koulun taloudesta. Pedagoginen hallintoelin on koulun opettajakunta, joka kokoontuu säännöllisesti kerran viikossa. Opettajakunta päättää mm. kaikista opettaja- ja oppilaskysymyksistä. Varsinaista rehtoria ei ole, opettajakunta valitsee keskuudestaan vuodeksi kerrallaan ns. vuosirehtorin ja hänellä on ainoastaan toimeenpanovalta. Päätökset tehdään kollegiaalisesti.

Toistuvien vanhempainiltojen, avoimien ovien päivien ja opettajan suorittaminen vierailujen avulla vanhemmet tutustuvat steinerpedagogiikkaan ja opettajat vanhempien kasvatustavoitteisiin. Näin muodostuu molemminpuolinen luottamus, jonka pohjalta yhteinen vastuu kasvatuksesta voi myös käytännössä toteutua.

Iso-Mikko

ARVO SAURA

Opettaja Eemil Vihervaara keräsi aikoinaan (vuosisadan alussa) paljon kansantietoutta Varsinais-Suomen pitäjistä ja Etelä-Hämeestä. Kotoisin hän oli Forsasta, opettajana Aurajoen varrella Pöytyällä.

Hänen perinnettallennuksiaan on runsain määrin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoissa. Monissa niistä hän kertoo myös somerolaisista menneinä aikoina.

Seuraavana eräs hänen muistiinmerkitsemänsä tarina parinsadan vuoden takaa:

»Ellisten Iso-Mikko»

»Iso-Mikko» oli Mäkiritarin talon poika Pöytyän Ellisten kylässä. Hän oli niin tunnettu voimistaan, että maine hänestä kulki aina Hämeeseen saakka.

Kun Pöytyän kirkkoa rakennettiin (v1792-93), niin rakennettaissa ison oven puolella oleva poikkiparuru oli joutunut toisinpäin, kuin rakennusmestari Piimänen oli määrännyt. Se oli käännettävä. Siihen olisi tarvittu paljon miesten aikaa. Miehet valitsivat sen tähden Ison-Mikon sitä kääntämään. Mikko käänsikin sen yksinään. Mestari luki siitä Mikolle yhden työpäivän.

Kerran Iso-Mikko meni Ellisten myllyyn. Hänellä oli tarvis saada pian jyvänsä jauhetuksi, mutta edellä oli jo muita jonottamassa vuoroaan. Mylläri halusi pitää vuoroista kiinni. Mikko oli tästä vähän pa-

hoillaan ja myllyn käynnissä ollessa kaikkien kauhuksi pisti kätensä kiven silmään, nosti kiven käteensä ja meni kivi kädessä ulos myllystä ja

sanoi mennessään myllärielle, »käytä ny sit vaan toisten jyvät ensiksi»!

Kun Iso-Mikko kävi Somerolla

Kerran oli »transportti» (sotaväen kuormasto) menossa Turusta Hämeenlinnaan. Somerolla tiedettiin, että pöytyäläiset kuljettavat sen Somerolle. Sieltä taas täytyi somerolaisten kuljettaa sitä eteenpäin.

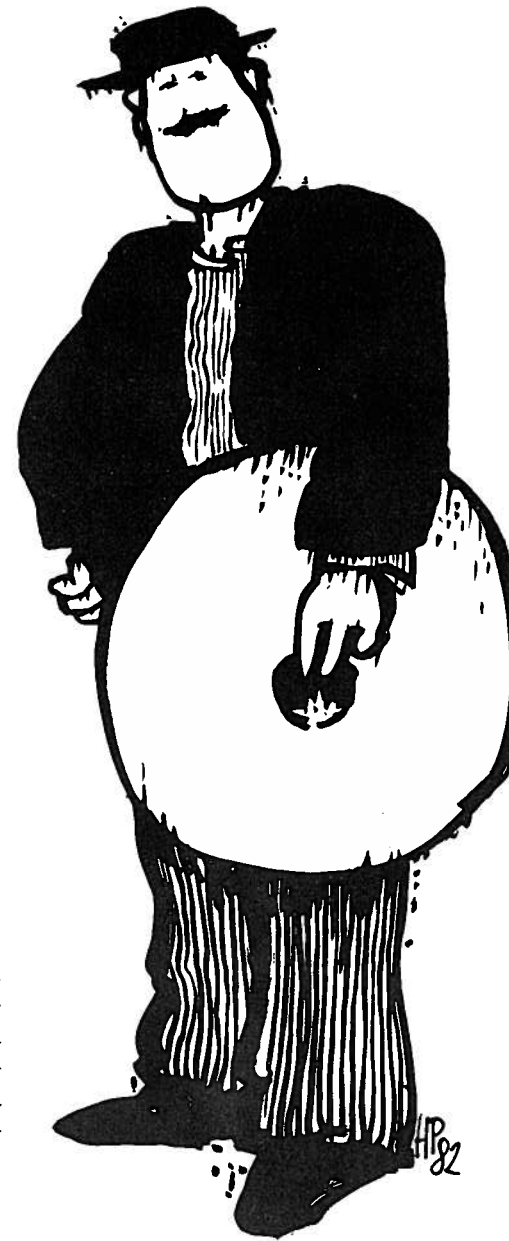
Koska somerolaiset olivat kuulleet myös Ison-Mikon saapuvan, olivat he koonneet vahvimmat miehensä paikalle. Kohta kun pöytyäläiset saapuivat Somerolle, haastettiin Mikko väkikapulaa vetämään. Mikko sanoi: »En minä ole tottunut vetämään väkikapulaa muuta kuin toisella kädellä».

Kuitenkin hän rupesi vetämään toisella kädellä.

Kun vahvin somerolainen huomasi, että rupeaa häviämään, jätti hän väkikapulan vedon kesken. Syyksi keskeyttämiseen hän mainitsi, etteivät hänen kätensä pysyneet kapulassa kiinni.

Sillon Mikko ehdotti, että somerolainen panee kätensä ristiin. Mies teki niin. Sitten Mikko otti kiinni somerolaisen ristissä oleviin käsiin ja sanoi: »Ei ne ainaka tosta heltii». ja heitti miehen päänsä yli toisella kädellään menemään ison matkaa.»

Mikon voimannäytteistä on Vihervaara tallentanut kymmeniä tapauksia. Mies on siinä kuvattu vaatimattomaksi rauhaarakastavaiseksi mieheksi, joka ei koskaan voimilaan kerskunut. Toisia hän rauhoitti: »Mitäs siin nahikoittette!» Inhimillisiä piirteitäkin hänessä oli, hän oli suursyömäri ja joi mieluusti viinaa.

ollut suuriakin kaloja. Juote, joka oli kuunnellut rovastin juttua, tarttui puheeseen sanoen, että oli hänkin nuorempana kerran onnistunut pyydystämään komean kalan.

Juote oli lähtenyt metsään tarkastelemaan raja-aitoja ja samalla sopi katsella kalupuitakin. Työasena oli kirves kainalossa, osaksi myös susien varalle. Kierrellessään metsässä hän tuli Haukilammen rannalle ja tuumi kävellä sen ympäri. Mutta siinä lammen yläpäässä, joka on, kuten tiedetään, pitkä, parikymmentä sylvettä leveä lahti, oli noussut pintaan vanha, aikoinaan veteen kaatunut lieko, mikä ylettyi rannalta toiselle. Jun se näytti kyliksi tukevalta, päätti Juote oikaista matkaansa ja kävellä pitkin liekoa yli järven. Sammaloitunut se lieko oli ja liukaskin, mutta hyvin siitä pääsi yli. Tai ainakin lähelle toista rantaa, sillä siellä, aivan vesirajassa kasvoi suuri pajupensas tien tukeena. Kun pajut olivat ihan sopivan kokoisia painettaviksi hevosluokiksi, päätti Juote ottaa muutamaa pajun olalleen kotiin vietäväksi, ja ryhtyi katkomaan niitä kirveellään. Mistä lie johtunut, mutta yksi kirveenisku luiskahti ja kirves upposi syvälle pensaan juurakkoon. Samalla hetkellä koko lieko sukelsi kovasti moiskahtaen veden alle ja mies lensi päistikkaa järveen. Päästyään kuivalle maalle Juote tajusi, ettei se hänen siltansa ollutkaan mikään kiekko, vaan suuri hauki oli noussut pinnalle auringon lämpimään. Siihen se oli nukahtanut päivänpaisteeseen, pyrstö toisella, pää toisella rannalla. Niin vanha oli kala, että sen selkä oli sammaloitunut ja kuonolle oli kasvanut pajupensas. Kun kirvesmiehen luiskahtanut isku sitten osui hauen poskiluuhun, se heräsi ja sukelsi Haukilammen pohjattomiin syvänteisiin.

Selvähän se, että tuollaista haukea kannatti pyydystää. Kylän pajassa taottiin rauta-aurasta suuri ongenkoukku. Pellavaköysistä kierrettiin vahva siima ja rannalle iestettiin talon vahvin härkäpari. Syötiksi koukkuun pujotettiin lehmänraato ja onki laskettiin veteen. Kun hauki sitten iski pyydykseen, onnistuttiin se kiskomaan rannalle härkien avulla.

Saalista kynnettiin suomet irti hevosparin vetämällä auralla. Lihat suolattiin aittoihin ja kolmeen ait-

taan ladottiin tuon kalan suomuksista uudet katot.

Oli taas sattunut katovuosia ja viljasta alkoi olla puutetta, etenkin itävästä kylvösiemenestä. Tähän hätään oli lähdettävä hakemaan Lapin noidalta viljaonnea. Tavattuinaan noidan kartanolla, Juote kertoi tälle asiansa pyytäen apua viljan niukkuuteen. Noita käski hänen ahtaamaan riihensä vihreillä kuusen havuilla niin kuin riihi ahdetaan ja kuivaamaan ne siten kuin riihtä kuivataan. Kuivuneet havut on sitten tapettava samalla tavoin kuin tapeetaan vilja riihessä ja niin on apu viljanpuutteeseen saatu. Palkakseen sanoi noita haluavansa Juoten härkäpihatossa kasvamassa olevan hiirenharmaan härkämullin. Lopuksi noita kysyi kuinka vieras haluaa palata kotiinsa: »Haluatko palata kuin pääskysen lento, vai niinkuin pyssyn kuula tai hetkessä kuin ihmisen ajatus»? Kun Juote halusi palata hetkessä kuin ihmisen ajatus, käski noita miehen astumaan siinä pihalla olevaan härkien juottokaukaloon ja lyömään käsiään yhteen. Kotiin tultuaan on hänen talutettava se hiirenharmaa härkämulli samaan kaukaloon seisomaan. Juote astui kaukaloon, läimäytti kätensä yhteen ja siinä samassa hän oli omalla kotipihallaan juottokaukalossa.

Seuraavana päivänä väki lähti havumetsään. Kuusista karsitut oksat sidottiin vitsaksilla kimpuiksi ja ajettiin riihelle. Kimput ahdettiin pystyyn riihen parsille ja kiuasta lämmitettiin kolme päivää, jolloin havut olivat kuivia. Sen jälkeen seurasi riihen tappo. Sitomat pudotettiin riihen permannolle, lyötiin seinään ja heitettiin luuvan puolelle. Täällä ne levitettiin permannolle tasaiseksi kerrokseksi ja varstoilla rytmikkäästi hakaten irroitettiin neulas oksista. Eivätkä ne mitään neulasia olleetkaan, vaan ne olivat riihen pimeydessä muuttuneet ruokiin jyviksi. Kun nämä oli sitten viskaamalla puhdistettu, vietiin aitaan monta tynnyriä hyvää viljaa.

Sitten oli aika suorittaa Lapin noidalle hänen vaatimansa palkkio,

se hiirakko härkämulli. Mutta kun Juote oli myös itse kovin ihastunut tähän vankkaan, harvinaisen väriiseen härkään, ja kun noitia piti pettää, jos vain uskalsi, hän taluttikin tavallisen ruskean härkämullin kaukaloon ja löi kätensä yhteen. Siinä samassa sekä härkä että kaukalo olivat hävinneet.

...

Juoten suuri riihirakennus tuhoutui tulipalossa ensimmäisen maailmansodan aikana. Joku kyläläisistä muisti silloin tuon vanhan tarinan viljaonnesta ja arveli Lapin noidan käyneen sytyttämässä riihen saadakseen tuhkanharmaata väriä härkäänsä.

Lehtisen vaiheilta ylipäätäs ja murtovarkaist erikses

KAARINA POLLARI

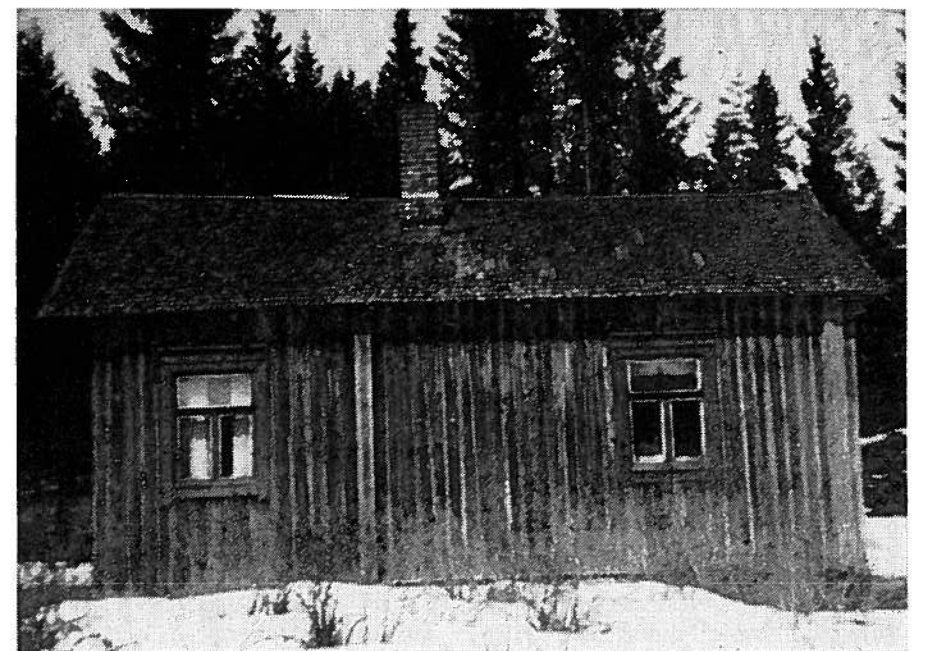
Someron villin lännen aikaan melkeen joka äijäl oli jonkunlainen kättä pirree, piirileikki-paikkoi ja semmottii vasten.

Jaatilan kylän syrjäs on *Lehtisen* paikka, ollu siin koht'ikkään sata vuatta. Se jää piiloon Sarjolan metän ja Suavalavan pellon välisiin, eikä sinne juur voi vahinkos öksyyt. Lehtisenkin asumavaiheet on se tavallinen, tuhansii kertoi toistunu kappala tätä suamalaist elämänmennoo. Kaks nuarta, vilukselalainen Eevertti Johannes Lehtinen ja Jaatilan Nummi-Simolan Katriina-tytär päätti lyärä hynttyys yhteen, ja Simolan maista heitil erotettiin tää Mäntylän mäkitupa tontteinas. Jussi pykäs nätin piänen pykninkin, siihen kuulus tupa, pikkunen kamari ja porstua. Lapsii siunaantus kolme: Hilma, Anna ja Niilo.

Lehtisen emäntä Katriina oli huomattavan puhras, tarkka ja tyyskä ihminen. Tuvan permanto oli paikakunnan tappaan peitetty korjairaitasil roikalematuul seinästä seinään ja pöytä ain muistettu pyhkiit. Kummankin asunhuaneen muurit hohti valkoseks kalkittuna ja seinälikitti niin nätti kello, et toista niin nätti ei ollu muala koko kyläs. Pikaseen pihattoon mahtus yks lehmä, ja sel oli sit usseen kaverina va-

sikka, lammas taikka possu. Näin mentiin etteenpäin, mut aika teki ommaa tehtäväätsä. — Isä Jussi pääsi pois ja vietiin Mikonpeltoon vuarel 1924. Tyttäret hakkeentus mailmal, Niilo vaan jäi äitis kans kottoo asumaan. Ja lisäksi tuli pikkunen Kyllikki, kun Kyllikil ei ollu ommaa kottoo, kun sen äitin täytys mennä Helsinkiin töihin. Kyllikil oli nöpönenänen tokka Liisa, ylive-to kaikist Jaatilan pikkulikkain to-kist.

Katriinan silmäterä oli huushollin lehmä, mairon ja voin antaja. Talviheinii oli säästettävä, ei niit sopinu suvel syättää. Mut Kaunike oli viisas lehmä, joka aamu se päästettiin veräjäst mettän puala, eikä se tarvinnu mittään vahtimist, kello vaan pantiin nahkarömmil kaulaan kilkkaamaan. Joka ehto sen ilmaantus kotoveräjäl, se oli oppinu, et siäl vartoo Katriina jauhoja ja ruahotukon kans. Mut kuis olla, yhrel ehtolpas ei Kaunikee kuulunut. Lährettiin hakemaan, kun peljättiin, et onks lehmäl joku vahinki tullu. Huurettiin tsee-Kaunikee, tsee-Kaunikee, ja kuurel-

Lehtisen vanha sauna-asuinrakennus.

tiin välil. Joku jo erotti Nummilan suunast niinkun lehmänkellon kalinaa. Ja siält Kaunike löytys-täyres seilis viinapannuin viärest Hyppäki-ven lähteelt. Se makas oikjanas mäskisaavein viäres ja yritti vieläkin vettää pitkäl kiälelläs viinan-mäskii poskeesas. Onks se ensimmänen kerta, kun kännipäisäs kotokin unhottuu!

Siin 30-luvun pualvälin paikkeel sattus jollain suvel, et Lehtiskän silmänklasit unhottus pyhänä kirkkoon. Kun mentiin kattomaan, ei niit ennää löytty. Joku oli vissiin meinannu, ettei viires käsky koseta kirkonpenkkiin unhottunnei tavaro. Katriina-parka jäi ny melkeen kun pualsojkjaks. Ei käyny lukkeet, eikä mittään nähny neulootkan. Parsimist ja paikkaamist rupes kertymään rästiin päivä päivält lissää. Siin oli hantuukin henkarii, palkkeenkiälii, raitii, sukkaa, Niilon kalsonkinnappii ja vähän joka lai. Katriinan luantoon se rupes ottamaan ain vaan enemmän. Ei noin ols saanu olla talon tyät roikkeelläs!

Sit tuli mahrottoman hyvät heinäpourat, ja Taka-Simolastkin mentiin koko väki toispuala jokkee heinii kokkoomaan, ja Niilo kans pyytiin. Katriina saje niinkun riipäivän, ja aamuaskareitten jälkeen hän säälikin ittes Raitasel, otti vaan fölliisäs koko neulavarastos piänist silmäneuloist isosilmäsiin parsineuloin asti ja kaikenlaisii rihmarullii ja lankakerrii ohkasest paksumpaan.

Mettän läpitten vei Raitasel suara polku, ja Raitasen nuariemäntä Aune oli miälisäs kovin, kun Lehtiskä kuistin etteen ilmestys. Mentiin sisäl, pantiin kahvepannu kuissit päälä ja ruvettiin juttelemaan kuulumissii pualelt ja toiselt. Mut päälimäisenä oli Lehtiskän huali niist silmänklaaseis. Kun kahveet oli ryypätty, istus Aune akkunan etteen ja rupes nuaril silmilläs pujottelemaan lankoi neulansilmiin. — Kun kaikkiin oli saatu, rupes Lehtiskä taas hankkimaan ittees kotja päin, ja nyt hänen pussisas oli neulatyynyyn pistettynä peräten 19 erikokost neulaa, joka ainovas pitkä silmäystä. Niil jo sentään neulois monta pöksynsaumaa, jonsei uusii lasai viäl saiskan!

Köykäsil askelil siin astuskeli Lehtiskä hakoneulast mettäpolkuu kotja päin. Heinäkuinen helle heh-

kus, pihka tuaksus, kissantassut kurkisteli kulkijaint. Pellon pualta levis puna-apilan imelänhehkjä, väärentämätöin syränsuvinen lemu. Onnellinen olotila täytti Katriinan sisikunnan, oi näit päivii, näit ei ol montaa!

Polku loppus Lehtisen tutun hiljasen kotopihan syrjään. Viäl muutama kymmenen askelaa lähteen ja omenapuun ohitten, ja Katriina seisaattus ottamaan avvaint alushammees plakkarist. Mut kun hän astus alimaisel rappukivel, osus silmä kuistinoven luokkuun, ja totisestas Lehtiskä peljästys, kauhistus ja tyrmistys: OVI OLI REVITTY AUKI, LUKUT KISKOTTU IRKI!

Lehtiskä vilkasi mettän puala. Miäles välätti, et täsä voi viäl olla vaikka henki vaaras, kokos hammees liäpeet ja syäkse ittes juak-suun, likisempään naapuriin Ruakosel appuu hakemaan.

Vaikka Katriina juaksi henkest erest, kerkis hän siin kumminkiin ajatella, et Ruakosel on varmaan miäsväkke koton, Arvo nähkästen hoinsi siihen aikaan Jaatilan kylän suutarimestarin pohjanahkast virkapallii. Mut kyl Ruakoskakin kauhiast peljästys, kun näki Lehtiskän simmost pualetoint puhtiä pakal kuuttoovan. Sihen putos Arvoltakin kenkäruajut nurkkaan ja naskalit ja pikilankat lensi peräs. Eikä siin nokka tuhissu, kun Arvo jo hyppäs pyörös päälä ja lähti kun syätävä polkemaan Lähteenmäkkeen, misä tähtiin Nikun olevan heinätöisä.

Sammaan aikaan oli Taka-Simolan väki saanu jo monta tuupurikuarmallist heinii korjuun Lähteenmäen takamaiseen makasiiniin. Oli juur ajettu uus kuarma sisäl ja Niilo rupes pistelemään pinkan päälä, kun Arvo kerkis siihen kun lentäin, seisaattus oven piäleen ja sanos: — Niku, sun tars lähteet äkkiin kotja, teilä on käyny varkai!

Se oli tosi tärskäys. Hankollinen heinii oli Niilolt juur nousemas ylös, mut siihen ne rojaatti takasiin häkkiin. Sit Niilo veti henkee ja sit pääsi karvanen kirosana. Tyät py säys ja koko heinäväki kuuteli korvat hörreelläs, mitä Arvo asjast tiäsi. Kaikki oli yhtä miältä siit, et nyt oli kiiruumman kaupal mentävä nimismiähel tekemään ilmotust. Niku hyppäs pyörös päälä ja sammaa soitto Kaislarantaan niät jakun

liäpeet vaan liahus.

Nimismiäs lähetti virkakuntas rikospaikal. Torettiin, et lukku oli murrettu ja tupa ja kamari myllätty perinpohjin. Seuraavii tavaro oli viäty:

- Niilon taatipuku ja taskupyssy panoksinas
- Kaikki talon rahat, mitä löytty oli (eikä vähän ollukkan)
- 2 pulloo Karhuviinaa

Lährettiin tutkimaan murtovaraan kulkureittii, ja kohta löyttiin tuareet jäljet Suavalavan pellon läpitten Puustelin mettän puala, misä ne erottikin vahvas sammalas viäl hyvin. Tultiin Hyppäki-ven kautta Karttusen kohral ja siit kohren Härkälänläänii. Poikettiin mones paikka kysymäs, oliku kukkaan päivän mittaan huamannu mittään erinomaist. Konstaapeli Nikolai Ollil rupes jo olemaan vähän aanaust, kuka se murtomiäs saattais olla. — Jos se on se Uureнкаupunkin jätkäks sanottu, kun assuu morsjammes tykön Saarentakan, meinas Olli-vainaa.

Päätettiin mennä siihen talloon. Koska Niilon pyssy ja kutivarasto oli viäty, täytytys ottaat huamioon, et jätkämiähist ei tiärä, ne voi ruppeet vaikka ampuumaan. Sovittiin sisämenost simmoten ratekia, et Olli ampuu ilmaan akkunan alla, ja sil aikaa toiset livauttaa ittes tuppaan porstuan kautta. Mut vastaust ei tullu, ei piänintäkkä, roikinat oli piretty jo ettäkättä. Jätkäpoika makas umpitunnelis ja oli jo sitä ennen juhlinu tapaust ja ampunu makasiinit tyhjäks. Löytys viäl toinenkin tussari rosvon pankkoist, muttei yhtään ainovaa kuttii. Muutakin roinaa poliisit löysi, simmottenkin avvainnipun, missä oli liki sata avvaint. Nikun taatipuku löytys Pappilannummen santakuapast sanna sisäl kaivettuna. Tyhjän pyssyn ja tyhjät viinapullot sai Niilo takasiin, mut rahat, rahat meni sen silijän veeken. Selvis sekin, ettei Lehtiskä suattas peljänny, varas oli mettän pualta torestas seurannu hänen toimituksiitas ja kun tupa jäi yksin, rupes näihin pimeyren töihiis.

Murtovaras kuskattiin Peltomäen kenkäkaupan vintil Vennerin putkaan. Sisu kuahus Nikun sisuksis, ja ehtol hänen teki miäli mennä pikkasen puhuttelemaan murtoäijää, mut Venneri ei päästänny, ei sit millään.

Kävi ilmi simmotenkin, et juur sel samal päivää sama äijä oli kerinny käyrä varkais peräten kolmes paikkaa: Paltas, Palikaisis ja Jaatilas. Niin et sortisas tää heppu oli vallan töisevä. Keräjil sit aikanas tuli joka laakist tuamioo kolme vuatta. Ensimmäisen tasavallan aikana tulkattiin varkauret koko laila Mooseksen lakitauluin jälkeen.

Mut somerolainen on ollu tarkka kunjas perrään, vallankin juavuspäiten. Kun Niku ja poliisit haravoitti mahrollist syypäätä Saarentaan suuntaan ja viäl poikettiin ihmisilt kyselemäs, niin jonkun hampaankolloon olikin jääny kytemään, et pahus soikoon, muuks ne ny varkaaks eppäilee. Eikä montaa viikkoo menny, kun Notkonpohjan piiriloiris jo yks oli rouninki seuraana, mut Nikukin sieppas taskustas omas ja älläätti: — Älä tupelas karka!

Eikä se sit karannukka, vaikka elettiinkin viäl sitä Someron Villin Lännen aikaa, et melkeen joka äijäl oli jonkunlainen kättää pirree ja pyssyt paukkus niin jumalattomast piirileikkipaikoil ja simmottil.

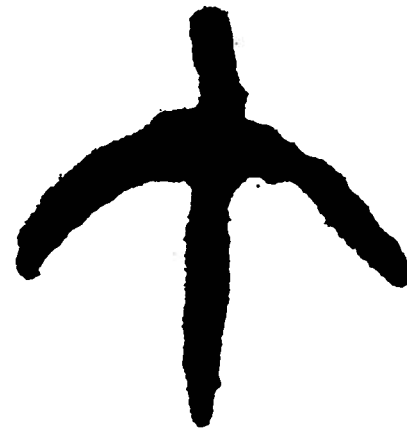
Näist aivoist on kulunu pualvuassattaa, ja meitin apilantuaksunen Jaatilammen on muuttunu Joensuun — etten sanois sekamelskaseks — esikaupunkiks. Mut vieläkin ihmeettellee henkesäs Niku yhtä asjaa: mitä vasten net poliisit hänel net *tyhjät* karhuviinapullot palautti, olisivat silvaivaa livittäneet lepikkoon takka kuskanneet vaikka Laukkon lammeen. Ei mikään niin pal karvastel kun tämmönen turha aineel härsyttäminen, sitä et parree maasa kun jumalattoman suusa. Mut kumminkiin!

Senaikast Suur-Someron uutiskynnyst ei tää Jaatilan rosvojuttu läpässy, mut omas kyläs tää tapaus käytiin läpitten yksityiskohrittain joka tuasa, ja siihen tulokseen tultiin, et ennää ei riitä luuta merkiks oven takan, jos talo tyhjäks jää. Mut kun uusii rosvouksii ei kuulunu, vähitellen naisväkikin taas rauhottus, ja vanha rauha ja rakkaus pallaantus Jaatilan kyllään.

Juoten Niilon tarinoita

ALPO MAASILTA

Entisaajan maalaiskylässä vietettiin pitkät, pimeät iltapuhteet pärevälössä käsitöitä tehden. Usein pistäydettiin naapureissa ehtookylässä kuulumisia vaihtamassa tai leikkimässä sen ajan seuraleikkejä. Hyvät tarinankertojat saivat aina har-taan kuulijapiirin ympärilleen var-sinkin nuoremasta väestä. Pajulassa muistetaan eräänä kertojana Niilo Juote (1823-1913), Juoten talon isäntänä aikanaan toiminut mies. Hänen kerrotaan olleen huumorintajuinen, leikkisän miehen, joka taitavana kertojana esitti vanhat tarinat omina kokemuksinaan tuttuun kyläympäristöön sijoitettuna. Laajalti tunnetaan hänen tokaj-sunsa paarmalle: »Syytä ittees». Vanhimmat nykyisin elävistä kyläläisistä muistavat hänet vielä kumaraan painuneena, ikäkkäänä vanhuksena.

Rovasti Werin oli kerran hämmästellyt Niilo Juoten korkeaa ikää, johon tämä oli antanut selityksen: »Minulla on sadan vuoden kontrahti. Seitsemäs vuosikymmen on paha, se tappaa paljon miehiä, mutta kun sen yli pääsee, kelpaa taas elellä». Tuohon rovasti vain varoitteli, että Ylhäinen Isä voi kylä sanoa ylös sellaisen kontrahdin.

Seuraavassa yritän muistella paria Niilo Juoten kertomaa, pajulalaisille tuttua tarinaa, jotka jo pikkupoikana kuulin ensimmäisen kerran isältäni.

•

Pajulassa oli jokavuotiset lukuset ja ajan tavan mukaan lukutalo piti illalla lukukestit. Pitopöydän antimista jäivät nauttimaan myös luetajat, seurakunnan papit ja lukkari. Pöydän ääressä kertoi rovasti Werin Kirkkojärvestä saamistaan hyvistä kalansaaliista, pyydyksissä oli

Niilo Juoten puumerkki vuodelta 1876.